

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ Α' ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ

ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2013-2014

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ Κ. ΠΕΛΚΑ

A.M. 1267

ΤΙΤΛΟΣ:

**«ΤΟ ΕΞΑΙΡΕΤΟ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ
ΕΠΙΖΩΝΤΟΣ ΣΥΖΥΓΟΥ»**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ:

Μ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΛΑΜΑΡΗ

Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

Ι. ΚΟΝΔΥΛΗ

Αθήνα, Μάρτιος 2015

Copyright © Αναστασία Πέλκα, 2015

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στη Χριστίνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ. 6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΝΝΟΙΑ-ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ.....σελ. 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ.....σελ. 10

3.1 Ύπαρξη γάμου.....σελ. 10

3.1.1. Περίπτωση ελαττωματικού γάμου (ανυπόστατου, άκυρου και ακυρώσιμου γάμου).....σελ. 11

3.2 Η μη έγερση αγωγής διαζυγίου για βάσιμο λόγο.....σελ. 13

3.2.1. Διαζύγιο κατ' αντιδικία.....σελ. 13

3.2.2. Συναινετικό διαζύγιο.....σελ.16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΛΟΓΟΙ ΕΚΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....σελ. 18

4.1 Αποκλήρωση.....σελ. 18

4.1.1. Αποκλήρωση με ευρεία έννοια.....σελ. 18

4.1.2. Αποκλήρωση με στενή έννοια.....σελ. 21

4.2. Ο ειδικός λόγος αποκλήρωσης που προβλέπεται εκ νόμου για τον επιζώντα σύζυγο.....σελ. 25

4.3. Αποποίηση.....σελ. 28

4.4. Αναξιότητα.....σελ. 30

4.4.1. Αναξιότητα κληροδόχου.....σελ. 34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ.....σελ. 35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ.....σελ. 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΞΑΙΡΕΤΟΥ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ.....σελ. 42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.....σελ. 46

8.1. Η νόμιμη μοίρα και το εξάιρετο δικαίωμα του επιζώντος συζύγου.....σελ. 46

8.1.1 Σκοπός της διάταξης 1831 § 3 ΑΚ.....σελ. 46

8.1.2. Εφαρμογή της διάταξης.....σελ. 47

8.1.3. Η περίπτωση έκπτωσης του επιζώντος συζύγου.....σελ. 47

8.1.4. Έκταση εφαρμογής της διάταξης.....σελ. 48

8.2. Το εξάιρετο επί προσβολής της νόμιμης μοίρας κατιόντος.....σελ. 49

8.3. Το εξάιρετο δικαίωμα και η εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή.....σελ. 50

8.4. Η συγκριτική επισκόπηση των άρθρων 1842 και 1822 ΑΚ.....σελ. 51

8.5. Η αντισυνταγματικότητα της μονομερούς απώλειας του κληρονομικού δικαιώματος στο άρθρο 1822 ΑΚ.....σελ. 53

8.6. Το σύμφωνο συμβίωσης και το εξάιρετο δικαίωμα.....σελ. 55

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....σελ. 57

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ. 60

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....σελ. 61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου στο εξάιρετο, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ. Σύμφωνα, δε, με την εν λόγω διάταξη ως εξάιρετο ορίζεται το δικαίωμα του επιζώντος συζύγου, ανεξάρτητα με την τάξη με την οποία καλείται, να λάβει επιπλέον τα έπιπλα, σκεύη, ενδύματα και άλλα οικιακά αντικείμενα που τα χρησιμοποιούσαν είτε μόνος του εκείνος που επιζεί είτε και οι δύο σύζυγοι.

Προβαίνοντας σε μία ιστορική αναδρομή και ειδικότερα ανατρέχοντας στην προϊσχύσασα μορφή του άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ διαπιστώνουμε ότι ο γενεσιουργός λόγος της θεσπίσεως της εν λόγω ρυθμίσεως ήταν η ύπαρξη των ισχυρών δεσμών της έγγαμης συμβιώσεως. Η έγγαμη συμβίωση δεν συνίσταται μόνο στο ψυχικό στοιχείο, κυρίως στις αναμνήσεις, αλλά αποτυπώνεται και στα οικιακά αντικείμενα που αποτελούν το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο η έγγαμη συμβίωση αναπτύσσεται¹.

Τούτου δοθέντος με τη θέσπιση του δικαιώματος του επιζώντος συζύγου επί του εξάιρετου εξασφαλίζεται στον τελευταίο, για λόγους κοινωνικής ευπρέπειας, αλλά και συναισθηματικούς, η δυνατότητα να συνεχίσει τη ζωή του στο ίδιο περιβάλλον και μετά το θάνατο του συζύγου του. Ο θάνατος, δηλαδή, του ενός εκ των συζύγων δεν θα πρέπει να μεταβάλλει το δημιουργηθέν περιβάλλον ζωής των συζύγων, αλλά ούτε και να αποστερεί από τον επιζώντα σύζυγο τα μέσα διαβίωσης που εκπροσωπούν κάποια οικονομική αξία και σημαίνουν για αυτόν έναν τρόπο ζωής.²

Κατά το παρελθόν, ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ, ως ίσχυε, προβλεπόταν ότι **εάν ο επιζών των συζύγων εγένετο κληρονόμος εξ αδιαθέτου μετά συγγενών της δευτέρας, τρίτης ή τέταρτης τάξεως, λαμβάνει εκτός της κληρονομικής αυτού μερίδος, ως εξάιρετον τα έπιπλα, σκεύη, ιμάτια και άλλα τοιαύτα αντικείμενα άτινα εχρησιμοποιούντο είτε υπό μόνον του επιζώντος συζύγου είτε υπ' αμφοτέρων των συζύγων.**

Τούτο σήμαινε ότι ο επιζών σύζυγος δεν έπαιρνε τα αντικείμενα που περιλαμβάνονταν στο εξάιρετο, όταν κληρονομούσε με συγγενείς της πρώτης τάξης, ήτοι τους κατιόντες του κληρονομούμενου, με αποτέλεσμα τη ματαίωση του σκοπού του νόμου. Η δικαιολογητική βάση τούτης της ρυθμίσεως ήταν η ιδέα ότι οι ίδιοι συναισθηματικοί και οικονομικοί λόγοι, όπως και

¹ Π. Λαδάς, Η αναμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στα πλαίσια της μεταρρύθμισης του Οικογενειακού Δικαίου, σελ. 95 επ., Εκδ. University Studio Press 1984.

² Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 95.

για τον επιζώντα σύζυγο, συνέτρεχαν και για τους κατιόντες, ώστε να αναγνωρίζεται και σε αυτούς δικαίωμα στο νοικοκυριό. Και τούτο επειδή, αφενός ήταν σύνηθες και τα τέκνα να απολαμβάνουν τα αντικείμενα του εξαιρέτου και αφετέρου το γεγονός ότι η οικογενειακή εστία, ιδίως επί ανήλικων τέκνων, δε διαλυόταν μετά την αποβίωση του ενός γονέως και συνεπώς ο επιζών σύζυγος παρέμενε στην οικογενειακή εγκατάσταση.

Ωστόσο, η λύση αυτή εθεωρείτο ανεπαρκής κατά κανόνα για το σύζυγο που επιζούσε, στην περίπτωση που τα τέκνα δεν αποτελούσαν μέλη της οικογένειας υπό στενή έννοια, δηλαδή επρόκειτο για αναγνωρισμένα εξώγαμα τέκνα.³ Άλλωστε, ενόψει και της κοινωνίας δικαϊώματος που δημιουργούταν πάνω στα αντικείμενα με την ως άνω ρύθμιση καθίστατο αμφίβολο αν συγχρόνως ικανοποιούνταν τα συμφέροντα τόσο των κατιόντων του κληρονομούμενου όσο και του επιζώντος συζύγου.

Ενόψει τούτου, ο νομοθέτης αποβλέποντας στην πραγματικότητα της υφιστάμενης συζυγικής κοινότητας σε ορισμένα αντικείμενα και στην ιδέα της διασφάλισης της συντηρήσεως της, ως επί το πλείστον, της επιζώσης συζύγου, προέβη στη μεταρρύθμιση του άρθρου 1820 εδ. β' ΑΚ, με το ν. 1329/1983. Τούτη τη φορά έδωσε προτεραιότητα στις ανάγκες του συζύγου που επιζεί και περιόρισε το εξ αίματος καταγωγής θεμελιωμένο κληρονομικό δικαίωμα των συγγενών, επεκτείνοντας το δικαίωμα του επιζώντος συζύγου επί του εξαιρέτου και επί συνδρομής του τελευταίου και μετά τους κληρονόμους της πρώτης τάξεως.

Όμως, η νέα ρύθμιση δεν εφαρμόζεται απαρεγκλίτως, αλλά ο νομοθέτης αναγνωρίζει, υπό προϋποθέσεις, τη δυνατότητα και στους κατιόντες του κληρονομούμενου να αποκτούν δικαίωμα στα πράγματα του νοικοκυριού, προκειμένου να αποφευχθούν ανεπιεικείς καταστάσεις για τους τελευταίους. Έτσι, στο 1820 εδ. γ' ΑΚ, ως ισχύει σήμερα, ορίζεται ότι αν υπάρχουν τέκνα του συζύγου που πέθανε, λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες και αυτών, εφόσον το επιβάλλουν οι ειδικές περιστάσεις για λόγους επιείκειας.

Αξίζει, δε, να τονισθεί ότι στο σημείο αυτό ο Έλληνας νομοθέτης ναι μεν ακολούθησε το πρότυπο του γερμανικού Αστικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με το νόμο για την ισοτιμία των συζύγων (άρθρο 1932 § 1 BGB), όμως προέβη σε αντίστροφη διατύπωση. Πιο συγκεκριμένα, στον ελληνικό Αστικό Κώδικα προβλέπεται ότι τα τέκνα του κληρονομούμενου δικαιούνται κάποια από τα αντικείμενα του εξαιρέτου μόνο όταν αυτά έχουν την ανάγκη αυτών και το επιβάλλουν οι ειδικές περιστάσεις για λόγους επιείκειας. Αντιθέτως, η αντίστοιχη ρύθμιση στο γερμανικό Αστικό Κώδικα ορίζει ότι αν ο σύζυγος που επιζεί κληρονομεί με

³ Πάντως υπό το προϊσχύσαν δίκαιο, ουδέν λόγος περί τούτου, εφόσον το εξώγαμο τέκνο παρά το ήμισυ του κληρονομικού δικαιώματός του, δεν έπαυε να ανήκει στους κληρονόμους της πρώτης τάξης, μετά της οποίας ο επιζών σύζυγος δε εδικαιούτο να λάβει το εξαιρέτο: Ν. Μάτσης, Το συζυγικόν εξαιρέτον, ΕΕΝ 1955 (Έτος 22ον), σελ. 539 επ.

κατιόντες, περιέρχονται σε αυτόν εκείνα μόνο τα αντικείμενα του εξαιρέτου, τα οποία είναι αναγκαία για τη διατήρηση ενός νοικοκυριού. Προφανώς, ο Έλληνας νομοθέτης για να αποφύγει τα ερμηνευτικά προβλήματα που δημιούργησε αυτή η διάταξη στη Γερμανία, κυρίως το πρόβλημα αν έπρεπε οι ανάγκες να εκτιμηθούν με βάση τα οικονομικά κριτήρια ή και με συναισθηματικά, καθώς και ποια θα ήταν η τύχη των αντικείμενων αξίας, έδωσε προτεραιότητα στις ανάγκες του επιζώντος συζύγου και κατ' εξαίρεση στις ανάγκες των τέκνων.⁴

Εντούτοις, ο Έλληνας νομοθέτης δεν μπόρεσε να αποφύγει τις δυσχέρειες, καθώς αφενός εισήγαγε δύο αόριστες νομικές έννοιες, όπως τέτοιες αποτελούν «*οι ειδικές περιστάσεις*» και «*οι λόγοι επιεικείας*», και αφετέρου δεν προσδιόρισε καθαρά την έννομη συνέπεια του εδ. β' του άρθρου 1820 ΑΚ. Ειδικότερα, η διάταξη αυτή ανήκει στο επιεικές δίκαιο, ήτοι ο δικαστής εξουσιοδοτείται από το νόμο να δώσει λύσεις που ανταποκρίνονται στα ατομικά γνωρίσματα και στις ανάγκες της κάθε περίπτωσης. Μάλιστα, χρήσιμο εργαλείο σε αυτήν την προσπάθεια του δικαστή είναι η νομολογία των ήδη κρινόμενων περιπτώσεων, καθώς και οι κατευθυντήριες γραμμές που έχουν διατυπωθεί από τη θεωρία. Έτσι, με τη διαδικασία της συνεχούς εξειδίκευσης, η διάταξη θα αποκτά όλο και πιο συγκεκριμένο περιεχόμενο, χωρίς, όμως το περιεχόμενο της να μπορεί να οδηγήσει στη διατύπωση ενός ορισμού.⁵

⁴ Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 96 επ.

⁵ Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 97.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΝΝΟΙΑ-ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ

Όπως ανωτέρω ελέχθη, η έννοια του εξαιρέτου ορίζεται στο άρθρο 1820 εδ. β' του ΑΚ το οποίο προβλέπει ότι ο επιζών σύζυγος –επιπλέον της κληρονομικής μερίδας του- «όταν συντρέχει με συγγενείς του κληρονομούμενου, παίρνει επιπλέον ως εξάίρετο, ανεξάρτητα από την τάξη με την οποία καλείται, τα έπιπλα, σκεύη, ενδύματα και άλλα τέτοια οικιακά αντικείμενα που τα χρησιμοποιούσαν είτε μόνος αυτός είτε και οι δύο σύζυγοι».

Η καθιέρωση του εξαιρέτου υπαγορεύθηκε από λόγους ευπρέπειας⁶ προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι ο επιζών σύζυγος θα απολαμβάνει το ίδιο περίπου βιοτικό επίπεδο που απολάμβανε όσο διαρκούσε η έγγαμη συμβίωση⁷.

Τούτου δοθέντος γίνεται φανερό ότι η άνω ρύθμιση δεν αποτελεί έναν ανεπίτρεπτο περιορισμό του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος της ελευθερίας διαθέσεως αίτια θανάτου, αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για συμβιβασμό μεταξύ δύο αντιτιθέμενων συνταγματικών κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, αφενός της κατά βούληση διαθέσεως αίτια θανάτου την περιουσία του, ενώ παράλληλα περιέρχονται αναγκαστικά στον επιζώντα σύζυγο ορισμένα κινητά πράγματα προκειμένου να περιοριστεί όσο το δυνατόν λιγότερο η διατάραξη της καθημερινής βιοτικής ζωής του επιζώντος συζύγου που επέρχεται με το θάνατο του κληρονομούμενου⁸.

⁶ Ι. Σ. Σπυριδάκης, Κληρονομικό Δίκαιο, σελ. 267, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2002.

⁷ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Κληρονομικό Δίκαιο, σελ. 457, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2010., πρβ και στο κεφάλαιο 1.

⁸ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν –σφαιρικά- ώστε ο επιζών σύζυγος να λάβει το εξάιρετο είναι: α) η ύπαρξη γάμου, β) να κληθεί ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος του κληρονομούμενου και γ) να γίνει συγκληρονόμος με συγγενείς του κληρονομούμενου στις τέσσερις πρώτες τάξεις της εξ αδιαθέτου διαδοχής.

Εκ των ανωτέρω, δηλαδή, προκύπτει ότι ο επιζών σύζυγος δεν λαμβάνει το εξάιρετο εφόσον καλείται ως κληρονόμος με διαθήκη ή δεν απέκτησε την ιδιότητα του εξ αδιαθέτου κληρονόμου, επειδή ο γάμος με τον κληρονομούμενο ήταν λυμένος ή είχε ακυρωθεί κατά το χρόνο της επαγωγής της κληρονομιάς. Επιπλέον, ο επιζών σύζυγος δεν δικαιούται να λάβει εξάιρετο, εάν «εκπέσει» της κληρονομιάς του κληρονομούμενου για οποιονδήποτε λόγο⁹ και ως εκ τούτου δεν αποκτήσει ή χάσει την ιδιότητα του εξ αδιαθέτου κληρονόμου του συζύγου του.

Αναλυτικότερα:

3.1 Ύπαρξη γάμου:

Ως προελέχθη, μία εκ των προϋποθέσεων για να θεμελιωθεί δικαίωμα του επιζώντος συζύγου επί του εξάιρετου είναι η ύπαρξη υποστατού¹⁰ γάμου ανάμεσα σ' αυτόν και τον κληρονομούμενο, κατά το χρόνο του θανάτου του τελευταίου, ανεξαρτήτως διάρκειας. **Μόνη, δηλαδή, η ιδιότητα του συζύγου του κληρονομούμενου κατά το χρόνο της επαγωγής αρκεί για τη θεμελίωση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος**¹¹.

Τούτο σημαίνει ότι σε περίπτωση που ο γάμος είχε λυθεί¹² με διαζύγιο πριν από το θάνατο του κληρονομούμενου, ο επιζών σύζυγος δεν έχει κληρονομικό δικαίωμα επί της κληρονομιάς του αποθανόντος, αφού δεν υφίσταται μεταξύ τους γάμος κατά το κρίσιμο χρόνο.

Εάν, ωστόσο, ο θάνατος του κληρονομούμενου εμφιλοχωρήσει πριν λυθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση ο γάμος του κληρονομούμενου και του επιζώντος συζύγου, ο

⁹ Επί παραδείγματι, ο λόγος μπορεί να συνίσταται σε αποκλήρωση, αποποίηση, αναξιοότητα ή ακόμα και σε περίπτωση που ο σύζυγος έχει προαποβιώσει του κληρονομούμενου.

¹⁰ Ο εν λόγω γάμος θα κριθεί σύμφωνα με τις διατάξεις που αφορούν τη σύναψη, τα ελαττώματα και τη λύση του.

¹¹ Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, Στοιχεία Κληρονομικού Δικαίου, σελ. 891 επ., Εκδ. Επτάλοφος Ε.Π.Ε., 1976 και Νίκη Ψούνη, Κληρονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι, σελ. 245, Εκδ. Σάκκουλα, 2004.

¹² Σύμφωνα, δε, με τη διάταξη του άρθρου 1438 ΑΚ «Το διαζύγιο απαγγέλλεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση».

επιζών σύζυγος αποκλείεται από το δικαίωμά του στο εξάιρετο, αν ο κληρονομούμενος, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του¹³.

Περαιτέρω, με το θάνατο του κληρονομούμενου εξομοιώνεται η αφάνεια (άρθρο 48 § 1 ΑΚ) με συνέπεια ο σύζυγος του κηρυχθέντος σε αφάνεια να αποκτά το κληρονομικό δικαίωμά του.

Τούτο, δε, ισχύει, ακόμα και αν ο γάμος τους λυθεί με διαζύγιο λόγω αφάνειας¹⁴, καθώς κατά το χρόνο της αφάνειας υπήρχε γάμος.

3.1.1. Περίπτωση ελαττωματικού γάμου (ανυπόστατου, άκυρου και ακυρώσιμου γάμου):

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση που ο γάμος μεταξύ του κληρονομούμενου και του συζύγου του είναι ελαττωματικός.

Ως τέτοιος, δε, χαρακτηρίζεται ο γάμος όταν δεν πληρούνται οι όροι που απαιτούνται για την έγκυρη σύναψη του. Ανάλογα, δε, με το ελάττωμα που διαπιστώνεται και τις συνέπειες που επιφέρει, διακρίνονται τρία είδη ελαττωματικών γάμων: α) ο ανυπόστατος, β) ο άκυρος και γ) ο ακυρώσιμος.

Πλέον συγκεκριμένα:

α) Ανυπόστατος:

Ανυπόστατος¹⁵ είναι ο γάμος όταν δεν έχει τηρηθεί καθόλου ο προβλεπόμενος νόμιμος τύπος (άρθρο 1367 ΑΚ), όταν αφορά άτομα του ίδιου φύλου¹⁶, όταν υπάρχει παντελής έλλειψη

¹³ Σύμφωνα, με τη διάταξη του άρθρου 1822 ΑΚ: «[...] Το δικαίωμα στο εξάιρετο του συζύγου που επιζεί αποκλείεται αν ο κληρονομούμενος, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, είχε ασκήσει την αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του».

¹⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 1440 ΑΚ «Καθέννας από τους συζύγους μπορεί να ζητήσει το διαζύγιο, όταν ο άλλος έχει κηρυχθεί σε αφάνεια».

¹⁵ Ανυπόστατοι γάμοι εθεωρούντο οι πολιτικοί γάμοι που τελούσαν οι Έλληνες στο εξωτερικό, πριν από την καθιέρωση του πολιτικού γάμου στην Ελλάδα, σύμφωνα με το παλαιό άρθρο 1367 του ΑΚ. Η τύχη πλέον των εν λόγω πολιτικών γάμων ρυθμίζεται από το άρθρο 7 παρ. 1 του νόμου 1250/1982, το οποίο προβλέπει ότι οι γάμοι που τελέστηκαν στο εξωτερικό πριν από την δημοσίευση του νόμου αυτού, ανάμεσα σε πρόσωπα από τα οποία τουλάχιστον ο ένας ήταν Έλληνας και σύμφωνα με το τύπο που προβλεπόταν από τη νομοθεσία της χώρας σύναψης του γάμου θεωρούνται υποστατοί από τη στιγμή που έγιναν (δηλαδή αναδρομικά), εκτός αν κάποιος από τους συζύγους τέλεσε νέο έγκυρο γάμο. Η αναδρομική αυτή ισχυροποίηση των γάμων αυτών οδηγεί αφενός στην πλήρη επέλευση των περιουσιακών και προσωπικών αποτελεσμάτων του υποστατού γάμου, αλλά δεν θίγει τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα τρίτων π.χ. η ατομική ιδιοκτησία που αποκτήθηκε πριν από το χρόνο έναρξης ισχύος του ανωτέρου νόμου γιατί τότε θα επρόκειτο για ρύθμιση που αντίκειται στο Σύνταγμα.

¹⁶ ΠΠΡόδου 114/2009 (ΤΝΠ Ισοκράτης), η οποία έκανε δεκτό ότι «υπό το ισχύον νομικό εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δεν καταλείπεται η ευχέρεια τέλεσης γάμου μεταξύ ομόφυλων προσώπων, διότι η διαφορά φύλου θεωρείται σχεδόν καθολικά προϋπόθεση του υποστατού γάμου, άποψη που αντανακλά τις ηθικές και κοινωνικές αξίες και παραδόσεις του ελληνικού λαού και κείται εκτός των ορίων εφαρμογής των αρχών της ισότητας και ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας των άρθρων 4 § 1 και 5 § 1 Σ».

συμφωνίας μεταξύ των συζύγων ή ακόμα και όταν είναι προϊόν ακαταμάχητης σωματικής βίας (vis absoluta).

Ο ανυπόστατος γάμος είναι νομικά ανύπαρκτος, δεν παράγει δηλαδή κανένα έννομο αποτέλεσμα. Συνεπώς, ο σύζυγος που επιζεί δεν μπορεί να θεμελιώσει το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του, ακόμα και αν διέμενε με τον κληρονομούμενο μέχρι το θάνατο του, για μεγάλο χρονικό διάστημα.

β) Άκυρος:

Η σύναψη γάμου κατά παράβαση των προβλεπόμενων όρων στις διατάξεις των άρθρων 1350-1352 ΑΚ ή παρά την ύπαρξη των προβλεπόμενων στις διατάξεις των άρθρων 1354-1360 ΑΚ κωλυμάτων συνεπάγεται την ακυρότητα αυτού (άρθρο 1372 § 1 ΑΚ).

Ο άκυρος γάμος¹⁷ διαφέρει ουσιωδώς από την άκυρη δικαιοπραξία, τόσο ως προς τους προβλεπόμενους λόγους ακυρότητας όσο και ως προς τις έννομες συνέπειες, καθώς παράγει όλα τα αποτελέσματά του μέχρι να ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Τούτο, δηλαδή, σημαίνει ότι ακόμα και αν ο γάμος που συνήφθη είναι άκυρος, το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου δεν θίγεται, αν δεν έχει εκδοθεί μέχρι το θάνατο του άλλου συζύγου αμετάκλητη απόφαση που ακυρώνει το γάμο. Εντούτοις, με την έκδοση τέτοιας απόφασης αίρονται αναδρομικά¹⁸ (ex tunc) τα αποτελέσματα του γάμου και εντεύθεν η ακύρωση του γάμου οδηγεί στην ex tunc ανατροπή του κληρονομικού δικαιώματος που έχει ο ένας σύζυγος στην περιουσία του άλλου¹⁹.

Ωστόσο, τα ανωτέρω δεν τυγχάνουν εφαρμογής σε περίπτωση που ο επιζών σύζυγος αγνοούσε κατά την τέλεση του γάμου την ακυρότητα, διότι σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 1383 § 1 ΑΚ η ακύρωση του γάμου ενεργεί ως προς αυτόν μόνο για το μέλλον (ex nunc).

Η πρακτική σημασία του κανόνα αυτού γίνεται φανερή στην περίπτωση που η ακύρωση του νομιζόμενου²⁰ γάμου (με αμετάκλητη δικαστική απόφαση) επέρχεται μετά το θάνατο του

¹⁷ ΑΠ 1474/1990 ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 1181/1991 ΤΝΠ Ισοκράτης.

¹⁸ Τούτο έχει πρακτική σημασία σε περίπτωση που ο γάμος ακυρώνεται μετά το θάνατο του ενός από τους συζύγους. Αντίθετα, επί ακυρώσεως του γάμου εν ζωή αμφοτέρων των συζύγων, δεν είναι νοητή ούτε μεταγενέστερη (μετά την ακύρωση) γέννηση ούτε επομένως και ανατροπή του κληρονομικού δικαιώματος για κανέναν από τους συζύγους και σε καμία περίπτωση.

¹⁹ Ο κανόνας της αναδρομικής ανατροπής του κληρονομικού δικαιώματος αναφέρεται κατά βάση μόνο στο εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και στο δικαίωμα νόμιμης μοίρας. Αν αντίθετα ο ένας σύζυγος κληρονόμησε τον άλλο εκ διαθήκης, τότε η μεταγενέστερη ακύρωση του γάμου δεν οδηγεί σε ακυρότητα αλλά μόνο σε ακυρωσία της σχετικής διάταξης της διαθήκης (άρθρο 1785 ΑΚ), οπότε απαιτείται νέα δικαστική απόφαση για την ακύρωση και της τελευταίας διάταξης.

²⁰ ΕφΑθηνών 5363/1985, ΕΕΝ 1986/379 ΤΝΠ Ισοκράτης, σύμφωνα με την οποία είναι άκυρος ο δεύτερος γάμος εφόσον προϋπάρχει γάμος έγκυρος και δεν νομιμοποιείται αν ο πρώτος λυθεί με το θάνατο του ενός συζύγου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η σύζυγος τέλεσε δεύτερο γάμο με καλή πίστη, ήτοι κατά συγγνωστή πλάνη θεωρούσα νεκρό τον πρώτο σύζυγό της. Ο δεύτερος γάμος της είναι νομιζόμενος με αποτέλεσμα να διατηρούνται ήδη τα αποτελέσματα αυτού μέχρι την ακύρωσή του και να μην ανατρέπονται αναδρομικά.

ενός από τους συζύγους και κατά συνέπεια μετά τη γέννηση κληρονομικού δικαιώματος υπέρ του άλλου. Το αποκτηθέν εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα δεν ανατρέπεται με την ακύρωση του γάμου, αν ο επιζών σύζυγος αγνοούσε την ακυρότητα κατά το χρόνο τέλεσής του.

γ) Ακυρώσιμος:

Ο γάμος είναι ακυρώσιμος²¹, όταν υπάρχει πλάνη ή απάτη περί την ταυτότητα²² καθώς και απειλή²³.

Οι έννομες συνέπειες δεν παρουσιάζουν διαφοροποίηση ανάλογα με το ποιος λόγος ακυρωσίας συντρέχει στην εκάστοτε κρινόμενη περίπτωση. Αντιθέτως, τα έννομα αποτελέσματα επέρχονται κανονικά, μέχρι την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που τα αίρει αναδρομικά.

3.2. Η μη έγερση αγωγής διαζυγίου για βάσιμο λόγο:

3.2.1. Διαζύγιο κατ' αντιδικία:

Στο άρθρο 1822 ΑΚ ορίζεται ρητώς ότι «*το κληρονομικό δικαίωμα, καθώς και το δικαίωμα στο εξαίρετο του συζύγου αποκλείονται, αν ο κληρονομούμενος, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του*».

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι απαραίτητη **αρνητική**²⁴ προϋπόθεση για τη θεμελίωση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου είναι η μη έγερση αγωγής

²¹ Θανάσης Κ. Παπαχρίστου, Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, σελ. 58 επ., Εκδ. Σάκκουλα, 2005.

²² Με την υπ' αριθμόν 207/2002 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Ρόδου (ΤΝΠ Ισοκράτης) κρίθηκε ότι στους λόγους ακύρωσης ενός γάμου λόγω πλάνης μπορεί να συγκαταλέγεται η πλάνη γύρω από την αστική ταυτότητα του άλλου συζύγου, όπως στις περιπτώσεις πλάνης ως προς το ότι ο μέλλον σύζυγος είναι μέλος μίας ορισμένης οικογένειας, πλάνης ως προς τον έκλυτο και σκανδαλώδη τρόπο ζωής του άλλου συζύγου και πλάνης ως προς το φύλο του άλλου συζύγου. Αντίθετα, η εν λόγω απόφαση έκρινε ότι δεν αναγνωρίζεται ως λόγος πλάνης με την έννοια της διάταξης του άρθρου 1374 ΑΚ το γεγονός ότι η σύζυγος κατά τον χρόνο τέλεσης του γάμου δεν ήταν παρθένα ή μάλιστα ήταν και έγκυος από άλλον άνδρα, έστω και αν είχε αποκρύψει την εγκυμοσύνη της δόλια.

²³ Το Εφετείο Αθηνών με την υπ' αριθμόν 5204/1983 (ΤΝΠ Ισοκράτης) απόφασή του κήρυξε την ακυρότητα του τελεσθέντος μεταξύ των διαδίκων γάμου κρίνοντας ότι εάν δεν είχε ασκηθεί κατά της ενάγουσας παράνομα και εναντίον των χρηστών ηθών η περιγραφόμενη σε αυτή (την απόφαση) ψυχολογική βία, η οποία παρέλυσε τη βούληση αυτής, η ενάγουσα δεν θα είχε δεχτεί την σύναψη του γάμου μετά του ενάγοντος. Ειδικότερα, με την εν λόγω απόφαση έγιναν δεκτά –μεταξύ άλλων- επί λέξει τα εξής: «Ο εναγόμενος, ερασθείς της ομοχωρίου του εναγούσης, παρεβίασε περί το μεσονύκτιον της 17ης Σεπτεμβρίου 1977 την εν τω χωρίω ... οικίαν της, μετά τινός φίλου του ονόματι Κώστα διά θραύσεως της θύρας, εισήλθεν εντός αυτής και ηπειλίησε την ενάγουσα ότι 'εάν δεν την παντρευτή θα την καθάριζε'. Προ της τοιαύτης απειλής διά της οικίας εξετίθετο εις άμεσον κίνδυνον η ζωή και η σωματική ακεραιότης της εναγούσης και ήτις ήτο πράγματι κατά την κρίση του Δικαστηρίου να αγάγη αντικειμενικώς εις δεδικοιολογημένον φόβον και πάντα σώφρονα άνθρωπον εις την θέσιν της, εν όψει του περιστατικού ότι ο εναγόμενος είχε προηγουμένων πολλάκις νοσηλευτεί εις νευρολογικάς κλινικάς και ήτο άτομον αποφασιστικόν και αδίστακτον [...] κατελήφθη αυτή υπό φόβου ισχυρού και συνήνεσε να τελήσει γάμον μετ' αυτού όστις και εκτέλεσθή κατά τους θείους και ιερούς κανόνας της Ελληνικής και Ορθοδόξου Εκκλησίας την επομένην 18.9.77».

διαζυγίου από τον κληρονομούμενο κατά του συζύγου του, επί της οποίας δεν πρόλαβε να εκδοθεί αμετάκλητη δικαστική απόφαση λόγω του θανάτου του ενάγοντος.

Σκοπός της ρύθμισης του άρθρου 1822 ΑΚ²⁵ είναι να αποτρέψει να επωφεληθεί ο επιζών σύζυγος να διατηρήσει το κληρονομικό δικαίωμά του, καθώς και το δικαίωμα στο εξάιρετο, εκ του γεγονότος ότι μεσολάβησε το τυχαίο γεγονός του θανάτου του κληρονομούμενου,²⁶ πριν από την έκδοση της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης που λύνει το γάμο. Ουσιαστικά, δηλαδή, ο νομοθέτης με την εν λόγω ρύθμιση θέλησε να ανταποκριθεί στη βούληση του κληρονομούμενου συζύγου που δεν πρόλαβε να ικανοποιηθεί.²⁷

Από τη διατύπωση της ως άνω διατάξεως (άρθρο 1822 ΑΚ) προκύπτει ότι δύο είναι οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της, αφενός η άσκηση αγωγής-ανταγωγής διαζυγίου και αφετέρου η βασιμότητα του λόγου διαζυγίου.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την **πρώτη προϋπόθεση**, ήτοι την άσκηση της αγωγής-ανταγωγής διαζυγίου, θα πρέπει η τελευταία να έχει κατατεθεί στη γραμματεία του δικαστηρίου και να έχει επιδοθεί στο σύζυγο που επιζεί πριν από το θάνατο του κληρονομούμενου (άρθρο 215 ΚΠολΔ.)²⁸. Και τούτο διότι, σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο της πολιτικής δικονομίας, η αγωγή θεωρείται ασκηθείσα από την επίδοσή της²⁹ στον εναγόμενο, έτσι ώστε αν ο ενάγων σύζυγος πεθάνει πριν από την πράξη αυτή, ο επιζών σύζυγος-εναγόμενος να διατηρεί το κληρονομικό δικαίωμά του.³⁰

Σημειωτέον, δε, ότι η επέλευση των αποτελεσμάτων του άρθρου 1822 ΑΚ δεν εμποδίζεται από την άσκηση της αγωγής ενώπιον καθ' ύλην/κατά τόπον αναρμόδιου

²⁴ Δεν πρόκειται για θετική προϋπόθεση, καθώς με τη σχετική απόδειξη δεν βαρύνεται ο επιζών σύζυγος, αλλά ο επικαλούμενος τον ex lege αποκλεισμό: Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 452 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 248 επ.

²⁵ Η διάταξη αυτή τροποποιήθηκε με το ν. 1329/1983 προκειμένου να εναρμονιστεί με την αλλαγή που επήλθε στο δίκαιο του διαζυγίου με την εισαγωγή του αντικειμενικού κλονισμού και την απόλυση του κυρωτικού χαρακτήρα της υπαιτιότητας.

²⁶ Η άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος λύσης του γάμου με διαζύγιο συνεπάγεται τον αυτοδίκαιο αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος εν συνόλω, ήτοι και τον αποκλεισμό από τη νόμιμη μοίρα όσο και από το εξάιρετο.

²⁷ Αλκιβιάδης Κ. Κρασσάς, Κληρονομικόν Δίκαιον (Γεώργιος Λ. Ροΐλος), σελ. 361 επ., Εκδ. Οίκος Γεωργίου Φέξη και Υιοί 1932, Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 896 επ., Παπαντωνίου, Κληρονομικό Δίκαιο, σελ. 365 επ., Εκδ. Π.Ν Σάκκουλας 1989, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 453 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 248 επ.

²⁸ ΑΠ 1281/1993, ΕλλΔνη 1995/124, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΠΠΛάρισας 63/2002, ΝοΒ 2004/287, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΛάρισας 381/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 1796/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης: Απαράδεκτο λόγω έλλειψης νομιμοποίησης το αίτημα για δικαστική κρίση περί του βάσιμου/μη του λόγου διαζυγίου, κυρίως ή παρεμπιπτόντως σε δίκη, στην οποία δεν είναι διάδικος ο επιζών σύζυγος. Δεν απαιτείται εγγραφή στα βιβλία διεκδικήσεων ή καταχώριση στο κτηματολογικό φύλλο ακινήτου και αν στην κληρονομία περιλαμβάνονται ακίνητα, διότι δεν είναι εμπράγματα, μεικτή ή περί νομής αγωγή (άρθρο 220 §1 ΚΠολΔ). Επιπλέον, ο λόγος διαζυγίου θα πρέπει να μην έχει αποσβεσθεί με παροχή συγγνώμης ούτε με παραίτηση από το δικόγραφο της αγωγής ή από το δικαίωμα της αγωγής, ούτε παρέλευση της αποσβεστικής προθεσμίας (ΑΠ 1136/1981, ΕΕΝ 1982/770, ΤΝΠ Ισοκράτης).

²⁹ Η συζήτηση στο ακροατήριο της αγωγής και η έκδοση προδικαστικής απόφασης επιφέρει τον αποκλεισμό του επιζώντος συζύγου παρά το γεγονός ότι η αγωγή δεν επιδόθηκε στον εναγόμενο σύζυγο: ΑΠ 316/1971, ΤΝΠ ΝοΒ 1972/ 892, ΠΠΑθηνών 5239/1975, ΕΕΝ 1976/429.

³⁰ Το ίδιο ισχύει αν ο κληρονομούμενος είχε ασκήσει ανταγωγή με αίτημα τη λύση του γάμου με διαζύγιο.

δικαστηρίου,³¹ ούτε από το γεγονός ότι κατά το χρόνο θανάτου του κληρονομούμενου είχε ήδη εκδοθεί οριστική/τελεσίδικη, όχι όμως αμετάκλητη³², απόφαση που απέρριπτε την αγωγή και ο τελευταίος δεν είχε προλάβει να ασκήσει έφεση ή αναίρεση.³³

Ωστόσο, επισημαίνεται ότι, εάν ο σύζυγος κατά τη συζήτηση της αγωγής παραιτήθηκε από το δικόγραφο της αγωγής ή ακόμα και από το δικαίωμα του, η προϋπόθεση της άσκησης της αγωγής δεν συντρέχει. Και τούτο διότι, αφενός στην πρώτη περίπτωση η αγωγή θεωρείται μη ασκηθείσα, σύμφωνα με το άρθρο 295 § 1 εδ. α΄ ΚΠολΔ., ενώ στη δεύτερη περίπτωση η δίκη καταργείται χωρίς να εκδοθεί δικαστική απόφαση, εφόσον επέρχεται απόσβεση του ουσιαστικού δικαιώματος.

Το ίδιο, δε, θα κριθεί και όταν ο θανών σύζυγος, του οποίου η αγωγή διαζυγίου είχε απορριφθεί, άφησε να παρέλθουν άπρακτες οι προθεσμίες ασκήσεως των ένδικων μέσων της έφεσης και της αναίρεσης κατά της απορριπτικής απόφασης και η απόφαση κατέστη αμετάκλητη. Και αυτό διότι η απόφαση αυτή παράγει δεδικασμένο έναντι πάντων και συνεπώς αποκλείεται η εφαρμογή της διάταξης 1822 ΑΚ.

Επιπλέον, ως προελέχθη, **δεύτερη προϋπόθεση** για την εφαρμογή της διατάξεως 1822 ΑΚ αποτελεί η βασιμότητα του λόγου διαζυγίου. Ειδικότερα, ο λόγος διαζυγίου, που επικαλέστηκε στην αγωγή του ο κληρονομούμενος σύζυγος, θα πρέπει να είναι ουσία και νόμο βάσιμος, δηλαδή να είναι αληθής και να στηρίζεται σε κάποια νόμιμη αιτία που δικαιολογεί την αιτηθείσα διάπλαση. Ως νόμιμες αιτίες, στο πλαίσιο του προαναφερθέντος άρθρου, που δικαιολογούν τη λύση του γάμου νοούνται οι εκ των άρθρων 1439 και 1440 ΑΚ λόγοι διαζυγίου,³⁴ στους οποίους περιλαμβάνεται και ο εκ του αμάχητου τεκμηρίου της διετούς διαστάσεως κλονισμός της έγγαμης συμβιώσεως, ο οποίος θεμελιώνεται ακόμη και όταν ο λόγος κλονισμού αφορά το πρόσωπο του ενάγοντος.

³¹ Η διάταξη 46 ΚΠολΔ προβλέπει την παραπομπή από το αναρμόδιο στο αρμόδιο δικαστήριο.

³² Αρχικά, στο ν. 2310/1920 «περί της εξ' αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής», μετά από τροποποίηση που έγινε από τον Υπουργό Δικαιοσύνης τέθηκε ως προϋπόθεση η έκδοση οριστικής απόφασης (άρθρο 9) για τον εν λόγω αποκλεισμό, μολονότι η Επιτροπή είχε υιοθετήσει την άποψη του γερμανικού νόμου (§1933) που έθετε ως προϋπόθεση την άσκηση αγωγής διαζυγίου. Ωστόσο, ακολούθως, το Σχέδιο της Συντακτικής Επιτροπής (άρθρο 103) έθετε ως όρο μόνο την έγερση της αγωγής, ενώ το Προσχέδιο του Εισηγητή (άρθρο 101) απαιτούσε την έκδοση οριστικής απόφασης, όπως ακριβώς το άρθρο 9 του ν. 2310/1920. Τέλος, ο Αστικός Κώδικας του 1945 επανήλθε στο καθεστώς του ν. 2310/1920, που απαιτούσε την έκδοση οριστικής απόφασης (άρθρο 1843), ενώ τελικά στον Αστικό Κώδικα που τέθηκε σε ισχύ γίνεται αναφορά μόνο για άσκηση της αγωγής διαζυγίου: Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, ο.π., σελ. 183.

³³ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, ο.π., σελ. 454 επ., Νίκη Ψούνη, ο.π., σελ. 248 επ. Αντίθετος, ο Γεώργιος Α. Μπαλής, § 123 αρ. 2, Κληρονομικόν Δίκαιον (κατά τον κώδικα), Εκδ. Δ. Ν. Τζάκα, 1959.

³⁴ Παπαντωνίου, ο.π., σελ. 365 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, ο.π., σελ. 453, Νίκη Ψούνη, ο.π., σελ. 249. Αντίθετος, οι Ι. Σ. Σπυριδάκης, ο.π., σελ. 267 και Λιβάνης, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλο, άρθρο 1822, αριθμ. 7, σημ. 3 διατυπώνουν επιφυλάξεις «αν ο λόγος διαζυγίου είναι η αφάνεια και ο άφαντος αναφανεί μετά το θάνατο του του ενάγοντος συζύγου η διάταξη 1822 ΑΚ δεν εφαρμόζεται».

Συνεπώς, με βάση τα προαναφερθέντα, ο αποκλεισμός του επιζώντος συζύγου από το κληρονομικό δικαίωμα και το δικαίωμα στο εξάιρετο, επέρχονται ανεξαρτήτως υπαιτιότητας του εναγόμενου συζύγου,³⁵ αφού ο νόμος αποσυνδέει τους λόγους διαζυγίου από την υπαιτιότητα.

Περαιτέρω, ενόψει του γεγονότος ότι ο θάνατος του ενός εκ των συζύγων καταργεί την περί διαζυγίου εκκρεμή δίκη (άρθρο 286 ΚΠολΔ) και ότι η περί διαζυγίου αγωγή δε μεταβιβάζεται στους κληρονόμους (άρθρο 604 ΚΠολΔ),³⁶ οι τελευταίοι για να επιτύχουν τον αποκλεισμό του επιζώντος συζύγου από την κληρονομία ή αντιστοίχως όταν ο επιζών σύζυγος αμφισβητεί την ύπαρξη των όρων του άρθρου 1822 ΑΚ, θα πρέπει να ασκήσουν αναγνωριστική αγωγή για το νόμο και ουσία /μη βάσιμο του λόγου διαζυγίου.³⁷

Τέλος, δέον να λεχθεί ότι η βασιμότητα ή μη του λόγου διαζυγίου μπορεί να κριθεί και παρεμπιπτόντως είτε στο πλαίσιο της εκδίκασης της αγωγής περί κλήρου,³⁸ την οποία θα ασκήσουν οι κληρονόμοι κατά του επιζώντος συζύγου που είναι νομέας της κληρονομίας, είτε στο πλαίσιο δίκης για παροχή κληρονομητηρίου, κατόπιν αιτήσεως οποιουδήποτε νομιμοποιημένου.³⁹ Μέχρι, δε, την τελεσίδικη κρίση επί του θέματος τούτου, ο επιζών σύζυγος είναι κληρονόμος του αποθανόντος συζύγου, εκτός και αν αποποιηθεί την κληρονομία.⁴⁰

3.2.2. Συναινετικό διαζύγιο:

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο αποκλεισμός του επιζώντος συζύγου από την κληρονομία, κατά την εφαρμογή της ρυθμίσεως του άρθρου 1822 ΑΚ, επέρχεται και στην περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου.

Ενδιαφέρον, δε, παρουσιάζει η αμφισβήτηση που είχε επικρατήσει κατά το παρελθόν, ήτοι υπό την προισχύσασα διαδικασία έκδοσης συναινετικού διαζυγίου⁴¹, σύμφωνα με την οποία ήταν προαπαιτούμενο η διαδικασία των δύο συζητήσεων για την έκδοση αυτού, ως προς ποιο χρονικό σημείο θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι τα εν λόγω έννομα αποτελέσματα επέρχονται.

Κατά μία άποψη, είχε υποστηριχθεί ότι επί κοινής αιτήσεως των συζύγων για έκδοση συναινετικού διαζυγίου, το κληρονομικό δικαίωμα, καθώς και το δικαίωμα στο εξάιρετο αποκλείονται μόνο αν ο θάνατος του ενός εκ των συζύγων είχε επέλθει μετά και τη δεύτερη δήλωση συναίνεσης των τελευταίων προς έκδοση διαζυγίου ενώπιον του δικαστηρίου. Και τούτο διότι, κατά το σκεπτικό αυτής της απόψεως, οι προϋποθέσεις του άρθρου 1822 ΑΚ δεν

³⁵ ΑΠ 766/2003, ΕλλΔνη 2005/184, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΑθηνών 0/2006, ΕλλΔνη 2007/923, ΤΝΠ Ισοκράτης.

³⁶ ΕφΠατρών 803/2009, Αχαϊκή Νομολογία 2010/221, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΑθηνών 1596/2011, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΠΠΘεσσαλονίκης 2522/2014, ΤΝΠ Ισοκράτης.

³⁷ Εκδικάζεται κατά την τακτική διαδικασία, όπως ο νόμος ορίζει στο άρθρο 70 ΚΠολΔ.

³⁸ ΕφΑθηνών 6204/1980, ΕΕΝ 1981/84, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΛαρίσης 204/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης.

³⁹ ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995/102, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁴⁰ Αντιθέτως, η καθηγήτρια της Νομικής Θεσσαλονίκης κα. Νίκη Ψούνη διατυπώνει επιφυλάξεις, καθώς οι εν λόγω διαδικασίες δεν εξασφαλίζουν τα εχέγγυα της τακτικής διαδικασίας: Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 249 επ.

⁴¹ Η εν λόγω διαδικασία καταργήθηκε με το Ν. 4055/2012.

πληρούνταν στην εκ μέρους των συζύγων απλώς υποβολή κοινής αιτήσεως για λύση του γάμου τους συναινετικά, καθώς αφενός πρόκειται για αγωγή που εκδικάζεται κατά την εκούσια δικαιοδοσία και όχι κατά την αμφισβητούμενη δικαιοδοσία και αφετέρου η αίτηση αυτή θεμελιώνεται σε απλά πραγματικά περιστατικά και όχι σε κάποιο λόγο διαζυγίου.⁴² Επομένως, είχε υποστηριχθεί ότι για να μπορέσει να εφαρμοστεί η διάταξη 1822 ΑΚ θα έπρεπε να έχει δημιουργηθεί και στη εκούσια δικαιοδοσία ανάλογη δικονομική κατάσταση, με εκείνη της εγέρσεως αγωγής διαζυγίου. Η συγκεκριμένη δικονομική κατάσταση διακρίνεται από το γεγονός ότι η λύση του γάμου επέρχεται λόγω της υπάρξεως βάσιμου/μη λόγου διαζυγίου, ανεξαρτήτως από τη βούληση του εναγόμενου.

Εντούτοις, είχε υποστηριχθεί και η μεμονωμένη αντίθετη άποψη του κ. Λιώση,⁴³ κατά την οποία το κληρονομικό δικαίωμα, καθώς και το δικαίωμα στο εξάιρετο του συζύγου που επιζεί αποκλείονται ακόμα και αν οι σύζυγοι έχουν υποβάλει απλώς την κοινή αίτηση για έκδοση συναινετικού διαζυγίου. Τα επιχειρήματα που επικαλείται η γνώμη αυτή στηρίζονται σε έναν ουσιαστικό και δικονομικό λόγο. Ειδικότερα, η έγγαμη συμβίωση έχει κλονισθεί τόσο ισχυρά, ώστε αμφότεροι οι σύζυγοι να υποβάλουν κοινή αίτηση για λύση του γάμου τους συναινετικά, η οποία τούτο ακριβώς υποδηλώνει, ήτοι τον τόσο σοβαρό κλονισμό της έγγαμης σχέσης και τη κοινή βούληση των συζύγων να λύσουν το γάμο τους, όπως ακριβώς συμβαίνει με την έγερση της αγωγής διαζυγίου.

⁴² ΑΠ 432/1994, Νόβας 392/1995, ΤΝΠ Ισοκράτης, κατά την οποία: «...η εκ μέρους των συζύγων υποβολή κοινής αιτήσεως για λύση του γάμου τους κατά το άρθρο 1441 ΑΚ δεν πληροί το πραγματικό της προπαρατεθείσας διάταξης, αφενός μεν γιατί δεν πρόκειται περί αγωγής εκδικαζόμενης κατά την αμφισβητούμενη δικαιοδοσία, αλλά περί αιτήσεως, υπαγόμενης στην εκούσια δικαιοδοσία, αφετέρου δε γιατί η αίτηση αυτή δεν θεμελιώνεται σε δικαίωμα δικαστικής διάπλασης, δηλ. σε "λόγο διαζυγίου", αλλά σε απλά πραγματικά περιστατικά. Περαιτέρω η αναλογική εφαρμογή του άνω άρθρου και στην περίπτωση συναινετικού διαζυγίου προϋποθέτει ότι έχει δημιουργηθεί στην εκούσια δικαιοδοσία βάσει της υποβληθείσας κοινής αιτήσεως, δικονομική κατάσταση, εξομοιούμενη με έγερση αγωγής διαζυγίου, το χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας είναι ότι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (δηλ. το διαζύγιο) θα επέλθει, εφόσον υπάρχει βάσιμος λόγος, ανεξάρτητα από τη βούληση του εναγομένου. Τέτοια όμως δικονομική κατάσταση δημιουργείται επί κοινής αιτήσεως για έκδοση συναινετικού διαζυγίου μόνο μετά και τη δεύτερη ενώπιον του δικαστηρίου δήλωση της συναίνεσης των συζύγων προς έκδοση διαζυγίου. Συνεπώς μόνο αν ο θάνατος του ενός εξ αυτών επέλθει μετά και τη δεύτερη αυτή δήλωση μπορεί να τύχει αναλογικής εφαρμογής το άρθ. 1822 ΑΚ και να αποκλειστεί, βάσει αυτού, το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος...», ΕφΠατρών 508/2008, Αχαική Νομολογία 221/2009, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁴³ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, Κληρονομική Διαδοχή μεταξύ των συζύγων, σελ. 191 επ., Εκδ. Σάκκουλα Α.Ε., 2007, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 453 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 249 επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΛΟΓΟΙ ΕΚΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

4.1. ΑΠΟΚΛΗΡΩΣΗ:

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΙΔΗ:

Η αποκλήρωση είναι ο θεσμός του κληρονομικού δικαίου, σύμφωνα με τον οποίο ο διαθέτης με τη διαθήκη του στερεί ορισμένο συγγενή του ή τον επιζώντα σύζυγο από το κληρονομικό μερίδιο του πριν από την επαγωγή.

Ο νόμος προβλέπει δύο είδη αποκλήρωσης: (α) την αποκλήρωση με ευρεία έννοια και (β) την αποκλήρωση με στενή έννοια ή απλώς αποκλήρωση.

Στην αποκλήρωση με ευρεία έννοια ο κληρονομούμενος με διάταξη της διαθήκης του αποκλείει τον κληρονόμο από το εξ αδιάθετου κληρονομικό δικαίωμα του, ενώ στην αποκλήρωση με στενή έννοια ο κληρονόμος στερείται το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας του.

Αναλυτικά:

4.1.1. Αποκλήρωση με ευρεία έννοια:

Ως προελέχθη, η αποκλήρωση με ευρεία έννοια, επέρχεται όταν ο κληρονομούμενος με διάταξη της διαθήκης του αποκλείει ορισμένο συγγενή ή τον σύζυγό του από το εξ αδιάθετου κληρονομικό δικαίωμα του.

Η αποκλήρωση με την ευρεία έννοια γίνεται⁴⁴:

Είτε σιωπηρά, κατά τρόπο έμμεσο, με την εγκατάσταση άλλων κληρονόμων, έτσι ώστε να μην εγκαθιστά κληρονόμο το πρόσωπο που θα καλούταν στην εξ αδιάθετου διαδοχή, εάν ο κληρονομούμενος πέθανε αδιάθετος, είτε ρητά με διάταξη με την οποία ο διαθέτης δηλώνει απερίφραστα μέσα στη διαθήκη, ακόμα και χωρίς να εγκαταστήσει (ο διαθέτης) άλλον

⁴⁴ ΕφΑθηνών 5320/2003, ΕλλΔνη 1089/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΑΠ 1501/2011, ΝοΒ 685/2012, ΤΝΠ Ισοκράτης.

κληρονόμο⁴⁵, ότι αποκλείει ορισμένο συγγενή ή τον σύζυγό του είτε από ολόκληρη είτε από μέρος της εξ αδιαθέτου μερίδας.

A. Ολική/Μερική:

Περαιτέρω, η αποκλήρωση με ευρεία έννοια μπορεί να είναι ολική ή μερική⁴⁶. Ολική είναι όταν ο εξ αδιαθέτου κληρονόμος αποκλείεται σύμφωνα με τη θέληση του διαθέτη από ολόκληρη την κληρονομική μερίδα του και μερική όταν αποκλείεται από μέρος μόνο αυτής⁴⁷.

Ωστόσο, όταν ο αποκληρωθείς έχει συγχρόνως και την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου, ο διαθέτης δεν μπορεί να του στερήσει τη νόμιμη μοίρα του, παρά μόνο εφόσον συντρέχει, κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης, εις εκ των περιοριστικά αναφερόμενων στο άρθρο 1840 ΑΚ επ.⁴⁸ λόγος αποκλήρωσης και αυτός (ο λόγος) αναγράφεται στη διαθήκη.

Εφόσον, όμως, τέτοιος λόγος δεν συντρέχει, οι διατάξεις της διαθήκης αναιρούνται μόνο μέχρι τη συμπλήρωση του ποσοστού της νόμιμης μοίρας, ενώ ισχύουν για το επιπλέον.

B. Με αίρεση/Προθεσμία:

Στην αποκλήρωση με ευρεία έννοια μπορεί να τεθεί αίρεση ή προθεσμία⁴⁹. Η αίρεση μπορεί να είναι αναβλητική ή διαλυτική. Θα πρέπει όμως κάθε φορά να ερμηνεύεται η διάταξη της τελευταίας βουλήσεως του διαθέτη, ώστε να προσδιορίζεται τι είδους αίρεση κατά την πραγματική βούληση του αυτή είναι.

Γ. Αιτιολογία του λόγου αποκλήρωσης:

Ο διαθέτης όταν αποκλείει τον κληρονόμο, είτε αυτός δεν έχει την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου, (οπότε τον αποκλείει από το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμά του) είτε αυτός είναι και νόμιμος μεριδούχος (οπότε τον αποκλείει για το ποσοστό που υπερβαίνει τη νόμιμη μοίρα του) δεν χρειάζεται να αναφέρει το λόγο⁵⁰ αποκλήρωσης.

⁴⁵ Η αρνητική αυτή βούληση μπορεί να συνιστά και το μοναδικό περιεχόμενο της διαθήκης, καλουμένης τότε ως αρνητικής διαθήκης. Τούτο σημαίνει ότι δεν είναι αναγκαίο η διαθήκη να περιέχει οποιαδήποτε άλλη διάταξη παροχικής φύσης για να είναι έγκυρη.

⁴⁶ Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 121 επ.

⁴⁷ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 380 επ.

⁴⁸ α) Επιβουλή της ζωής του διαθέτη, του συζύγου του ή άλλου κατιόντος του διαθέτη, β) πρόκληση σωματικών κακώσεων στον διαθέτη ή στο σύζυγό του από τον οποίο κατάγεται ο κατιών, γ) διάπραξη κακουργήματος ή σοβαρού πλημμελήματος κατά του διαθέτη ή του συζύγου του, δ) κακόβουλη αθέτηση της εκ του νόμου υποχρέωσης για διατροφή του διαθέτη, ε) βίος άτιμος ή ανήθικος.

⁴⁹ Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 121 επ. και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 381.

⁵⁰ ΕφΑθηνών 5320/2003, ΕλλΔνη 1089/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης.

Αν, όμως, αναφερθεί τέτοιος λόγος, αυτός θα πρέπει να κινείται στα πλαίσια της νομιμότητας και των χρηστών ηθών (άρθρα 174, 178 ΑΚ), διότι διαφορετικά η δήλωση βουλήσεως περί αποκλεισμού θα είναι άκυρη.

Επιπλέον, αυτός ο λόγος δεν θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα πλάνης του διαθέτη, γιατί τότε η σχετική διάταξη θα είναι ακυρώσιμη (άρθρο 1784 ΑΚ).

Εφόσον, όμως, θίγεται το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας του αποκληρωθέντος, η αναγραφή αιτιολογίας είναι απαραίτητη για το κύρος της διάταξης αποκλήρωσης (άρθρο 1839 επ. ΑΚ)⁵¹. Αν δεν αναγράφεται ή αυτός που αναγράφεται δεν είναι αληθής, εν γνώσει του διαθέτη, τότε θα είναι άκυρη η διάταξη αυτή και η αποκλήρωση με στενή έννοια δεν θα παράγει τα αποτελέσματά της. Θα ισχύει μόνο ως αποκλήρωση με ευρεία έννοια και ο αποκληρωθείς δεν θα λαμβάνει την εξ αδιαθέτου κληρονομική μερίδα αλλά μόνο μέχρι το ποσοστό της νόμιμης μοίρας⁵².

Δ. Αποτελέσματα:

Η αποκλήρωση με ευρεία έννοια εφόσον είναι έγκυρη, έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του συγγενή ή του συζύγου του διαθέτη από την επαγωγή της κληρονομίας, καθώς θεωρείται ότι ο αποκληρούμενος δεν υπήρχε κατά το χρόνο του θανάτου του διαθέτη. Τούτο σημαίνει ότι στη θέση του θα χωρέσει κατά περίπτωση διαδοχή βαθμών ή προσαύξηση ή διαδοχή τάξεων στην εξ αδιαθέτου διαδοχή.

Ωστόσο, ως προελέχθη, εάν ο αποκληρούμενος έχει συγχρόνως και την ιδιότητα του νόμιμου μεριδούχου, ο διαθέτης δεν μπορεί να του στερήσει τη νόμιμη μοίρα του, παρά μόνο εάν εχώρησε και αποκλήρωση με στενή έννοια.⁵³

Ειδικά, όμως, στην περίπτωση του επιζώντος συζύγου, αυτός θα στερηθεί όχι μόνο το εξ αδιαθέτου κληρονομικό του μερίδιο αλλά και το εξάιρετο⁵⁴ (άρθρο 1820 εδ' β ΑΚ) καθώς αυτό το παίρνει με την ιδιότητά του ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος. Εντούτοις, ο διαθέτης μπορεί στη διαθήκη του να αποκλείει μεν το σύζυγο του από το εξάιρετο, όχι όμως και από το κληρονομικό του δικαίωμα.

Στην περίπτωση, δε, που με τη διαθήκη του κληρονομούμενου αποκλείεται τέκνο που θα συγκληρονομούσε μαζί με τον επιζώντα σύζυγο, τότε ο επιζών σύζυγος θα λάβει το εξάιρετο,

⁵¹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 381 επ.

⁵² ΑΠ 1349/2005, ΕλλΔνη 159/2006, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁵³ Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 369 και Νίκη Ψούνη, οπ.π, σελ. 121 επ.

⁵⁴ Ι.Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 369 και Νίκη Ψούνη οπ.π, σελ. 122 επ.

χωρίς τον περιορισμό του άρθρου 1820 εδ. γ' ΑΚ (περιορισμός υπέρ των τέκνων) ενώ το τέκνο θα περιοριστεί στη νόμιμη μοίρα του⁵⁵.

4.1.2. Αποκλήρωση με στενή έννοια:

Ως αποκλήρωση εν στενή έννοια ορίζεται **η στέρηση** του κληρονόμου-νόμιμου μεριδούχου **από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας** του με διάταξη της τελευταίας βουλήσεως του κληρονομούμενου για λόγο που προβλέπεται στο νόμο⁵⁶ και αναφέρεται στη διαθήκη.

Η αποκλήρωση μπορεί να είναι ολική ή μερική. Ολική είναι όταν ο νόμιμος μεριδούχος αποκλείεται από το σύνολο της νόμιμης μοίρας του, ενώ μερική όταν ο διαθέτης τον αποκλείει από μέρος της ή του επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς, που επιβαρύνουν τη νόμιμη μοίρα του και θα εθεωρούντο σαν να μην είχαν γραφεί π.χ. η εγκατάσταση του ως καταπιστευματοδόχου, η κατάλειψη επικαρπίας και η σύσταση κληροδοσίας εις βάρος του.

Το δικαίωμα του κληρονομούμενου για αποκλήρωση γίνεται δεκτό ότι είναι διαπλαστικό δικαίωμα⁵⁷, διότι η άσκησή του συνεπάγεται τη μη γέννηση κατά το χρόνο της επαγωγής του δικαιώματος της νόμιμης μοίρας του αποκληρωθέντος μεριδούχου.

A. Δικαιολογητική βάση:

Δικαιολογία⁵⁸ για τις περιπτώσεις αποκληρώσεως λόγω παραπτωμάτων του αποκληρουμένου είναι η σκέψη ότι δεν είναι εύλογο ο κληρονομούμενος να δεσμεύεται από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας και όταν ακόμη ο δικαιούχος αυτού έχει επιδείξει συμπεριφορά τέτοια που τον καθιστά ανάξιο για οποιαδήποτε έννοια εκ μέρους της έννομης τάξεως και ειδικότερα ανάξιο να αποκομίσει περιουσιακό όφελος από την κληρονομία.

Αναλυτικότερα:

Ο θεσμός της αναγκαστικής κληρονομικής διαδοχής υπαγορεύεται από την ανάγκη και την αρχή της προστασίας της οικογένειας. Εάν, όμως, ο δυνάμει νόμιμος μεριδούχος έχει επιδείξει συμπεριφορά που θεμελιώνει κάποιον από τους λόγους αποκληρώσεως, αυτός με τη συμπεριφορά του αυτή επέφερε διάσπαση του οικογενειακού δεσμού, ώστε πλέον να μην

⁵⁵ Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 122 επ.

⁵⁶ Συγκεκριμένα, στο νόμο διακρίνονται λόγοι για τους οποίους ανιών μπορεί να αποκληρώσει κατιόντα, λόγοι για τους οποίους κατιόν (=μόνο τέκνο) μπορεί να αποκληρώσει γονέα του και λόγοι για τους οποίους σύζυγος μπορεί να αποκληρώσει τον επιζώντα σύζυγό του.

⁵⁷ Αντίθετος, εμφανίζεται ο Ι. Σ. Σπυριδάκης ο οποίος εκφράζει την άποψη ότι η αποκλήρωση δεν αποτελεί άσκηση δικαιώματος, αλλά ανάπτυξη εκ μέρους του κληρονομούμενου/διαθέτη της ελευθερίας του διατιθέναι, όπως επίσης η σύνταξη διαθήκης ή η αποκλήρωση σε ευρεία έννοια.

⁵⁸ Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 281 επ. και Ι. Σ. Σπυριδάκη, οπ.π., σελ. 371 επ.

δικαιολογείται, για την έννομη τάξη, η προστασία του θεσμού της αναγκαστικής κληρονομικής διαδοχής στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Περαιτέρω, η κληρονομική διαδοχή συνεπάγεται χαριστικές παροχές προς τον κληρονόμο. Εντούτοις, προς τούτη τη φύση του ανθρώπου δεν ανταποκρίνεται, κατά κανόνα, οποιαδήποτε διάθεση ελευθεριότητας προς το πρόσωπο, το οποίο με τη συμπεριφορά του μόνο αποστροφή μπορεί να προκαλέσει. Αντίθετα, η καθιέρωση από την έννομη τάξη της δυνατότητας αποκληρώσεως συμβαδίζει με αυτή (την ανθρώπινη φύση).

Τέλος, η ελευθερία του διατιθέναι αποτελεί μερικότερη εκδήλωση της θεμελιώδους αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας. Η εν λόγω, όμως, ελευθερία περιορίζεται από την έννομη τάξη, όταν αυτό υπαγορεύεται από ευρύτερα κοινωνικά συμφέροντα. Αν, όμως, αυτά τα βασικά συμφέροντα δεν εξυπηρετούνται με τον θεσμό της ιδιωτικής αυτονομίας, δεν υπάρχει καν η δικαιολογητική βάση του περιορισμού με συνέπεια την άρση του.

B. Προϋποθέσεις:

Για να υπάρχει έγκυρη αποκλήρωση και να επιφέρει τη στέρηση από το μεριδούχο της νόμιμης μοίρας του πρέπει να συντρέχουν σωρευτικώς οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

B.1. Ύπαρξη διαθήκης - Βούληση του διαθέτη για περιορισμό της νόμιμης μοίρας:

Στο άρθρο 1839 εδ. β' ΑΚ ορίζεται ρητώς ότι η αποκλήρωση γίνεται με διάταξη τελευταίας βουλήσεως. Αυτό σημαίνει ότι για το κύρος της αποκληρωτικής διάταξης πρέπει να συντρέχουν όλοι οι όροι της εγκυρότητας της διαθήκης.⁵⁹

Η ως άνω διαθήκη μπορεί να έχει ως μοναδικό περιεχόμενο την αποκληρωτική διάταξη, μπορεί, όμως, να περιλαμβάνει και άλλες θετικές διατάξεις. Η σχετική, δε, δήλωση αποκληρώσεως μπορεί να είναι ρητή ή σιωπηρή. Τούτο, δηλαδή, σημαίνει ότι αυτή (η δήλωση) δεν απαιτείται να υποβληθεί σε κάποιο πανηγυρικό τύπο⁶⁰, αλλά αρκεί να προκύπτει σαφώς από την ερμηνεία της διαθήκης ότι η πραγματική βούληση του διαθέτη ήταν η στέρηση της νόμιμης μοίρας του μεριδούχου για συγκεκριμένο λόγο.

⁵⁹ Η διαθήκη, στην οποία περιέχεται διάταξη αποκληρώσεως, μπορεί να ανήκει σε οποιοδήποτε είδος διαθήκης από τα προβλεπόμενα στον Αστικό Κώδικα (δημόσια, μυστική, ιδιόγραφη, έκτακτη).

⁶⁰ Έτσι, επί παραδείγματι, αρκεί η αναφορά των πραγματικών περιστατικών τα οποία συνιστούν το πραγματικό του λόγου αποκληρώσεως. Ομοίως, αρκεί η αναφορά του παραπτώματος που συνιστά λόγο αποκληρώσεως, αρκεί βέβαια το παράπτωμα να συγκεκριμενοποιείται.

B.2. Υπαρξη νόμιμου λόγου αποκλήρωσης:

Στα άρθρα 1839 επ. του ΑΚ απαριθμούνται οι λόγοι αποκλήρωσης⁶¹ που μπορεί να επικαλεστεί ο διαθέτης για να αποκληρώσει το νόμιμο μεριδούχο του.

Ιδία, όσον αφορά τους λόγους αποκλήρωσης του επιζώντος συζύγου, ο κληρονομούμενος μπορεί να αποκληρώσει αυτόν (τον επιζώντα σύζυγο) από τη νόμιμη μοίρα του, μόνο όταν κατά το χρόνο του θανάτου του είχε δικαίωμα να ασκήσει αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο αναγόμενο σε υπαιτιότητα του συζύγου του⁶² (άρθρο 1842 ΑΚ).

B.3. Υπαρξη του λόγου αποκλήρωσης κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης:

Ο λόγος αποκλήρωσης του επιζώντος συζύγου πρέπει να υφίσταται και κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης.

Εκ τούτου παρέπεται ότι δεν μπορούν τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούν το λόγο αποκλήρωσης να λάβουν χώρα μετά τη σύνταξη της διαθήκης, καθώς τότε θα πρόκειται για αποκλήρωση υπό την αίρεση ότι ο μεριδούχος θα επιδείξει κάποια μέλλουσα επίμεμπτη συμπεριφορά. Ωστόσο, η ύπαρξη του λόγου της αποκλήρωσης επιτρέπεται να στοιχειοθετείται από περιστατικά που ήδη έχουν συμβεί κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης αλλά τίθενται ο λόγος αυτός ως αίρεση κατά τη σύνταξη της.

B.4. Αναφορά του λόγου αποκλήρωσης στη διαθήκη:

Ο διαθέτης υποχρεούται να αναφέρει το λόγο αποκλήρωσης στη διαθήκη του (άρθρο 1843 παρ. 1 ΑΚ). Η απαίτηση του νόμου αυτή στοχεύει στη δυνατότητα δικαστικού ελέγχου τόσο ως προς το αν υφίσταται ο συγκεκριμένος λόγος κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης όσο στην εξακρίβωση της αλήθειας/μη του συγκεκριμένου λόγου.

Η μνεία του λόγου μπορεί να είναι ρητή ή να συνάγεται από την ερμηνεία της διαθήκης. Ο διαθέτης δεν χρειάζεται να κάνει λεπτομερειακή αναφορά των πραγματικών περιστατικών που συνιστούν το λόγο, αρκεί και η απλή αναφορά των λέξεων του νόμου ή εννοιολογικά ταυτόσημων λόγων με αυτόν. Ενδέχεται, δε, να ληφθούν υπόψη και γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά τη σύνταξη της διαθήκης ή βρίσκονται εντός αυτής, αρκεί να βρίσκουν έρεισμα σε αυτή.

⁶¹ Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη στη θεωρία και τη νομολογία, στο νόμο προβλέπονται περιοριστικώς οι λόγοι αποκλήρωσης. Αυτό σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται ούτε η διερεύνησή τους ούτε η ανάλογη εφαρμογή σχετικών διατάξεων και σε άλλες επίμεμπτες συμπεριφορές του κληρονόμου έναντι του κληρονομούμενου. Υποστηρίζεται βέβαια και η αντίθετη άποψη, δηλαδή ότι πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση που χωρεί ανάλογη εφαρμογή εφόσον κινείται εντός των ορίων της βασικής ιδέας ιδίως του σκοπού των διατάξεων που καθιερώνουν τους σχετικούς λόγους αποκλήρωσης.

⁶² Αν η υπαιτιότητα βαρύνει κυρίως το διαθέτη, λόγος αποκλήρωσης δεν δημιουργείται.

Γ. Μη παροχή συγγνώμης:

Το άρθρο 1844 παρ. 1 ΑΚ ορίζει ότι με την παροχή συγγνώμης αποσβέννεται το δικαίωμα αποκλήρωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο διαθέτης με οποιονδήποτε τρόπο δηλώνει ότι δεν πρόκειται να ζημιώσει το μεριδούχο για το παράπτωμά του.

Τούτου δοθέντος, η αποκλήρωση μπορεί να είναι είτε από την αρχή ανενεργός, καθώς ο διαθέτης έχει ήδη παράσχει συγγνώμη στο μεριδούχο είτε εκ των υστέρων να καταστεί ανίσχυρη, αν δόθηκε μετά τη σύνταξη διαθήκης που περιείχε αποκληρωτική διάταξη.

Ως προς τη νομική φύση της παροχής συγγνώμης, κατά την κρατούσα άποψη, γίνεται δεκτό ότι πρόκειται για μία οιονεί δικαιοπραξία και μάλιστα για ανακοίνωση συναισθήματος, επί της οποίας εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις του νόμου για τις δικαιοπραξίες ως προς την δικαιοπρακτική ικανότητα, τα ελαττώματα βουλήσεως, καθώς και οι κανόνες για τα χρηστά ήθη και τις απαγορευμένες δικαιοπραξίες. Μπορεί δε να είναι ρητή/σιωπηρή λ.χ. όταν συγκατοικούν οι σύζυγοι. Μάλιστα, ο θανών αρκεί να γνωρίζει τα πραγματικά περιστατικά, δε χρειάζεται να γνωρίζει ότι αυτά συνιστούν λόγο αποκλήρωσης, απλώς να προκύπτει η βούλησή του να παράσχει συγγνώμη.

Δ. Αποτελέσματα:

Εφόσον η αποκλήρωση υπό στενή έννοια είναι έγκυρη, αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη στέρηση κάθε κληρονομικού δικαιώματος του αποκληρωθέντος συζύγου δηλαδή τόσο του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος όσο και της νόμιμης μοίρας του.

Ο αποκληρωθείς σύζυγος εκπίπτει πριν από την επαγωγή στην κληρονομία του συγκεκριμένου διαθέτη, με αποτέλεσμα ο μεριδούχος να μην καλείται ως αναγκαίος κληρονόμος στην κληρονομική διαδοχή. Ο αποκληρωθείς, δηλαδή, θεωρείται ότι δεν υπήρχε κατά το χρόνο θανάτου του διαθέτη⁶³ και στη θέση του υπεισέρχονται οι μεριδούχοι που θα καλούνταν σε περίπτωση έκπτωσης του κατά τη σειρά της εξ αδιαθέτου διαδοχής (αρ. 1826 ΑΚ).

Σημειωτέον, δε, ότι εφόσον ο διαθέτης μπορεί να προβεί σε ολική αποκλήρωση του συζύγου που επιζεί, είναι λογικό να δύναται να τον αποκληρώσει μερικώς από τη νόμιμη μοίρα του ή να προβεί σε κατάλειψη αυτής με περιορισμούς. Δεν αποκλείεται δε να κάνει συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής αποκλήρωσης.

⁶³ ΕφΑθηνών 6277/2003, ΕλλΔνη 2004/1090, ΤΝΠ Ισοκράτης.

4.2. Ο ειδικός λόγος αποκλήρωσης που προβλέπεται εκ νόμου για τον επιζώντα σύζυγο:

Στο άρθρο 1842 ΑΚ προβλέπεται ότι ο διαθέτης μπορεί να αποκληρώσει το σύζυγο του, αν κατά το χρόνο του θανάτου του είχε δικαίωμα να ασκήσει αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο αναγόμενο στην υπαιτιότητα του συζύγου του.

Όπως είναι φανερό, με τούτη τη διάταξη ο νομοθέτης διευρύνει τη δυνατότητα του αποκλεισμού του επιζώντος συζύγου, όχι μόνο για λόγους που αφορούν τους κατιόντες και τους ανιόντες, οι οποίοι συνιστούν αναμφίβολα κλονιστική συμπεριφορά για τη συζυγική σχέση, αλλά και από γεγονός που εξαρτάται εν μέρει από «προσωπικές αξιολογήσεις».⁶⁴ Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τα προελεχθέντα, για την έγκυρη αποκλήρωση του συζύγου θα πρέπει σωρευτικώς να υπάρχουν οι εξής προϋποθέσεις:

(α) Βάσιμος λόγος διαζυγίου:

Ο αποκληρωθείς σύζυγος θα πρέπει να υπέπεσε σε παράπτωμα που αποτελεί λόγο διαζυγίου⁶⁵. Ως λόγοι, δε, διαζυγίου, στο πλαίσιο της διάταξης του άρθρου 1842 ΑΚ, νοούνται οι αναφερόμενοι στις διατάξεις του άρθρου 1439 επ. ΑΚ.⁶⁶

Ειδικότερα:

Κατά το άρθρο 1439 ΑΚ, βάσιμος λόγος είναι ο ισχυρός κλονισμός⁶⁷ της έγγαμης συμβίωσης που καθιστά αφόρητη την εξακολούθηση της για τον ενάγοντα από λόγο που αφορά το πρόσωπο του εναγόμενου ή και των δύο συζύγων. Με τη διάταξη αυτή, όπως τροποποιήθηκε με το νόμο 1329/1983,⁶⁸ καταργήθηκε η μέχρι τότε ενδεικτική απαρίθμηση ειδικών απόλυτων λόγων διαζυγίου και καθιερώθηκε ένας γενικός λόγος διαζυγίου, ο ισχυρός κλονισμός του γάμου από οποιαδήποτε αιτία. Παράλληλα, ο νομοθέτης εισήγαγε στην § 2 ορισμένα τεκμήρια ισχυρού κλονισμού του γάμου, τα οποία αποτελούσαν ορισμένους παλαιούς υπαίτιους λόγους διαζυγίου (διγαμία, μοιχεία, εγκατάλειψη, επιβουλή της ζωής, άσκηση της ενδοοικογενειακής

⁶⁴ Ανδρέας Χρ. Τούσης, Κληρονομικόν Δίκαιον (κατά τον Αστικόν Κώδικα), σελ. 253 επ., Εκδ. Αφοί Π. Σάκκουλα 1969, Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 1143 επ. και Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 231 επ.

⁶⁵ ΑΠ 865/2006, ΝοΒ 2006/1278, ΤΝΠ Ισοκράτης, με την οποία γίνεται δεκτό ότι η ύπαρξη λόγου διαζυγίου που αποτελεί και λόγο αποκλήρωσης κατά το άρθρο 1842 ΑΚ μπορεί να κριθεί παρεμπιπτόντως και σε δίκη αγωγής περί κλήρου ή άλλη περί κληρονομικού δικαιώματος δίκη. Η παρεμπιπτούσα όμως αυτή κρίση του δικαστηρίου απαιτεί πρόταση και του υπαιτίου λόγου διαζυγίου, είτε με την περί κλήρου αγωγή, είτε κατ' ένσταση από τον εναγόμενο.

⁶⁶ ΠΠΑθηνών 10338/1995 ΕλλΔνη, 1995/1634 ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁶⁷ Το βάσιμα αφόρητο ορίζεται ως «η ψυχική θυσία που μπορεί να απαιτηθεί από το σύζυγο για χάρη της διατήρησης του γάμου» ή η ψυχική αντοχή του μέσου συνετού ανθρώπου γενικά, πρβ. υποσημείωση 220 Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 235.

⁶⁸ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 623 επ.

βίας). Από τη διατύπωση της οικείας διάταξης γίνεται φανερό ότι στη νέα ρύθμιση δεν απαιτείται πλέον το στοιχείο της υπαιτιότητας του ενός συζύγου για να αποκτήσει ο άλλος το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο. Απλώς, θα πρέπει ανεξαρτήτως αν ο λόγος κλονισμού είναι υπαίτιος ή όχι, να μην αναφέρεται αποκλειστικά στο πρόσωπο του ενάγοντος, αλλά είτε να οφείλεται αποκλειστικά στον άλλο σύζυγο είτε και στους δύο.

(β) Υπαιτιότητα του συζύγου:

Παρόλο, που όπως προαναφέρθηκε, πλέον, μετά την τροποποίηση που επήλθε με το ν. 1329/1983, ο γενικός λόγος διαζυγίου, ήτοι ο ισχυρός κλονισμός, αποσυνδέθηκε από την υπαιτιότητα, εντούτοις, ο διαθέτης, για να έχει το δικαίωμα να αποκληρώσει το σύζυγο του, θα πρέπει σύμφωνα με το άρθρο 1842 ΑΚ, ο βάσιμος λόγος διαζυγίου να οφείλεται στην υπαιτιότητα του συζύγου του.⁶⁹ Είναι προφανές ότι η έννοια του βάσιμου λόγου που ανάγεται σε υπαιτιότητα του επιζώντος συζύγου είναι στενότερη σε σχέση με το κλονιστικό γεγονός που μπορεί να προκαλέσει τον ισχυρό κλονισμό της έγγαμης συμβίωσης κατά τη διάταξη 1439 ΑΚ, εφόσον αυτόν μπορούν να τον προκαλέσουν και γεγονότα αναίτια που αφορούν και τους δύο συζύγους.

Ο λόγος της διαφοροποίησης των δύο ρυθμίσεων οφείλεται στους δύο διαφορετικούς σκοπούς που επιδιώκονται με αυτές.⁷⁰ Ειδικότερα, με το θεσμό της αποκλήρωσης επέρχεται ως κύρωση για την επίμεμπτη συμπεριφορά που επέδειξε ο σύζυγος που επιζεί εις βάρος του διαθέτη, κάθε αποστέρηση του κληρονομικού δικαιώματος του επί της περιουσίας του διαθέτη. Αντιθέτως, με το διαζύγιο δεν επιδιώκεται η επιβολή κυρώσεων στον υπαίτιο σύζυγο για τον ισχυρό κλονισμό της έγγαμης συμβίωσης, αλλά η παροχή της δυνατότητας λύσης του γάμου, όταν οι σύζυγοι δεν μπορούν πλέον να συμβιώνουν.

Επομένως, πέρα από την ύπαρξη λόγου διαζυγίου είτε ως γενικός λόγος διαζυγίου της § 1 του άρθρου 1439 ΑΚ είτε ως ένα από τα τεκμήρια της § 2 και την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στη συμπεριφορά του συζύγου και στο κλονιστικό αποτέλεσμα, απαιτείται

⁶⁹ ΑΠ 1790/1990 ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995/100, ΤΝΠ Ισοκράτης, Ι. Σ. Σπυριδάκης, Η Αποκλήρωση, σελ.65-66, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας 2008: Η διάταξη 1842 ΑΚ με την αναφορά της σε «υπαιτιότητα» του συζύγου ως προς το λόγο αποκλήρωσης, αφενός παραπέμπει σε άγνωστη έννοια κατά το ελληνικό δίκαιο και αφετέρου είναι αντιφατική. Η αντίφαση αυτή συνίσταται στο γεγονός ότι ενώ μιλάει για δικαίωμα του διαθέτη να ασκήσει «αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο», ήτοι σε ένα από τους αντικειμενικούς προβλεπόμενους λόγους διαζυγίου στο άρθρο 1439 ΑΚ, εντούτοις απαιτεί ο λόγος αυτός να οφείλεται σε υπαιτιότητα, χωρίς να προσδιορίζει την έννοια. Συνεπώς, ενδείκνυται διορθωτική ερμηνεία της διάταξης 1842 ΑΚ, ώστε να θεωρηθεί ως «υπαιτιότητα» κατά την έννοια της διάταξης αυτής κάθε συμπεριφορά του αποκληρωμένου που είναι ασυμβίβαστη με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το γάμο. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί εναρμόνιση του ισχύοντος δικαίου περί διαζυγίου και θα αρθεί η αντινομία προς τη ρύθμιση της διάταξης 1822 ΑΚ.

⁷⁰ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 624 επ.

ο εν λόγω λόγος διαζυγίου να οφείλεται σε υπαιτιότητα του συζύγου του διαθέτη⁷¹. Το πταίσμα πάντως δεν απαιτείται να είναι αποκλειστικό. Τυχόν συνυπαιτιότητα του διαθέτη δεν αποκλείει την αποκλήρωση. Εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι δεν θα πρέπει ο κλονισμός της έγγαμης σχέσης να οφείλεται κατά κύριο λόγο ή αποκλειστικώς στο διαθέτη, διότι τότε η αποκλήρωση αποκλείεται.

Συνεπώς, εκτός από τους λόγους του άρθρου 1439 § 1 ή § 2 ως υπαίτια κλονιστικά γεγονότα της έγγαμης σχέσεως, μπορούν να αναφερθούν όλες οι υπαίτιες παραβάσεις της υποχρέωσης για έγγαμη συμβίωση όπως ορίζεται στο άρθρο του 1386 ΑΚ.⁷²

(γ) Η ύπαρξη δικαιώματος του διαθέτη να ασκήσει διαζύγιο κατά το χρόνο θανάτου του:

Για την αποκλήρωση του συζύγου του διαθέτη δεν αρκεί να υπάρχει υπαίτιος λόγος διαζυγίου κατά τη σύνταξη της διαθήκης, αλλά απαιτείται επιπλέον ο λόγος διαζυγίου⁷³ να είναι ενεργός και κατά το χρόνο θανάτου του διαθέτη. Άρα ο λόγος αποκλήρωσης υπέρ του συζύγου θα πρέπει να υφίσταται σε δύο χρονικές στιγμές, ήτοι στο χρόνο σύνταξης της διαθήκης και στο χρόνο θανάτου του διαθέτη.

Τούτο, δε, συμβαίνει ώστε να είναι δυνατή η διαπίστωση αν υπάρχει απόσβεση του δικαιώματος της διάζευξης σε περίπτωση που ο διαθέτης παρείχε συγγνώμη στον υπαίτιο σύζυγο ή είχε συναινέσει⁷⁴ στην υπαίτια κλονιστική συμπεριφορά του τελευταίου, ώστε ο διαθέτης να στερείται το σχετικό δικαίωμα.

Το ίδιο θα συμβαίνει και στην περίπτωση της παρόδου ενός εύλογου χρονικού διαστήματος, από της υπάρξεως ενός ενεργού λόγου διαζυγίου κατά το χρόνο θανάτου του διαθέτη, εφόσον οι σύζυγοι συνεχίζουν την έγγαμη συμβίωση. Στην ουσία, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, δεν θα συντρέχει αντικειμενικά ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης, εφόσον οι σύζυγοι συνεχίζουν να συμβιώνουν παρά το κλονιστικό γεγονός.

Αν, όμως είχε δοθεί συγγνώμη για κάποιο κλονιστικό παράπτωμα και παρόλα αυτά οι σύζυγοι δεν συμβιώνουν, αυτό σημαίνει ότι ο κλονισμός οφείλεται σε άλλο γεγονός με

⁷¹ ΕφΑθηνών 6851/1990, ΕλλΔνη 1991/1647, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995/100, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΠΠΠειραιώς 3076/1998, Αρμ. 1999/375, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁷² Νίκη Ψούνη, οπ.π. σελ. 139 επ.

⁷³ Η αγωγή για την εγκυρότητα/μη της αποκλήρωσης είναι αναγνωριστική. Το βάρος απόδειξης του λόγου αποσβέσεως του δικαιώματος για διάζευξη που αφορά το κλονιστικό παράπτωμα, το οποίο δεν υφίστατο κατά το χρόνο θανάτου του διαθέτη, φέρει ο σύζυγος που επιζητεί, ενώ η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών, που συγκροτούν την αόριστη έννοια του λόγου αποσβέσεως, ως νομική κρίση υπάγεται στον ανααιρετικό έλεγχο.

⁷⁴ Η συναίνεση νοείται και ως παραίτηση από το δικαίωμα διάζευξης είτε σιωπηρώς πάντα μετά τη γέννηση του δικαιώματος, είτε ρητώς, αν έχει προηγηθεί η άσκηση της αγωγής, με ρητή δήλωση που καταχωρίζεται στα πρακτικά ή με δικόγραφο που επιδίδεται στον αντίδικο κατά το άρθρο 296 ΚΠολΔ. Η παραίτηση από το δικόγραφο της αγωγής δε συνιστά παραίτηση από το ουσιαστικό δικαίωμα, καθώς σύμφωνα με τα άρθρα 295 και 296 ΚΠολΔ, αυτό μπορεί να ασκηθεί και αργότερα με άλλη αγωγή.

αποτέλεσμα να μην ισχύει η ύπαρξη του λόγου αποκλήρωσης στις δύο χρονικές στιγμές, καθώς ο λόγος πρέπει να μνημονεύεται ρητώς και στη διαθήκη, προκειμένου να είναι δυνατός ο δικαστικός έλεγχος του.

Επιπροσθέτως, από την διατύπωση της διατάξεως του άρθρου 1842 ΑΚ προκύπτει σαφώς ότι δεν απαιτείται ο διαθέτης να είχε ήδη ασκήσει τη σχετική αγωγή πριν από το θάνατο του⁷⁵. Αν παρόλο αυτά, ο διαθέτης είχε ασκήσει ήδη τη σχετική αγωγή πριν από το θάνατό του, τότε δεν θα εφαρμοστεί ο θεσμός της αποκλήρωσης, αλλά εφόσον συντρέχουν οι όροι της διάταξης του άρθρου 1822 ΑΚ⁷⁶, θα εφαρμοστεί αυτή ως ειδικότερη διάταξη. Συνέπεια τούτου, είναι ότι ο σύζυγος που επιζεί θα στερηθεί γενικά το κληρονομικό δικαίωμα του, ακόμα και τη νόμιμη μοίρα του, ανεξαρτήτως υπαιτιότητας του.

4.3. Αποποίηση:

A. Έννοια:

Ο κληρονόμος αποκτά μεν αυτοδικαίως και αμέσως την κληρονομία με το θάνατο του κληρονομούμενου (άρθρο 1846 ΑΚ), αλλά η κτήση αυτή είναι προσωρινή, επειδή συγχρόνως αποκτά και το δικαίωμα να την αποποιηθεί αν θέλει (άρθρο 1847 § 1 εδ. α' ΑΚ).⁷⁷

Το δικαίωμα αποποίησης έχει κάθε κληρονόμος εκ του νόμου, ανεξάρτητα από το γενεσιουργό λόγο κληρονομικής διαδοχής (διαθήκη, νόμος). Μόνο το Δημόσιο⁷⁸ όταν καλείται ως κληρονόμος εξ αδιαθέτου δεν έχει το δικαίωμα αποποίησης (άρθρο 1848 § 2 ΑΚ) και τούτο για το λόγο ότι δεν υπάρχει κληρονομία χωρίς κληρονόμους.

Η αποποίηση είναι σύμφυτη με τις συνταγματικές αρχές των άρθρων 5 § 1 και 2 Σ, καθώς με την άσκηση του δικαιώματος αυτού, υλοποιείται η αρχή «ουδείς άκων κληρονόμος»,⁷⁹ δηλαδή ότι κανείς δεν μπορεί να εξαναγκαστεί να καταστεί κληρονόμος κάποιου προσώπου ενάντια στη βούληση του.

⁷⁵ ΕφΑθηνών 6966/1990, ΕλλΔνη 1991/1648, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995/100, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 1281/1993, ΕλλΔνη 1995/124, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁷⁶ ΕφΑθηνών 3835/2003, ΕλλΔνη 2004/918, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΑΠ 766/2004, ΕλλΔνη 2005/492, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁷⁷ ΜΠΘεσσαλονίκης 18579/2007, Αρμ. 2008/1048, ΤΝΠ Ισοκράτης, η οποία έκανε δεκτό «αν ο κληρονόμος δεν αποποιηθεί την κληρονομία, η επαγωγή σε εκείνον που αποποιήθηκε θεωρείται ότι δεν έγινε και η κληρονομία επάγεται σε εκείνον που θα είχε κληθεί, αν αυτός που αποποιήθηκε δεν ζούσε κατά το χρόνο θανάτου του κληρονομούμενου».

⁷⁸ Εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι το Δημόσιο έχει δικαίωμα αποποίησης της κληρονομίας που του επάγεται από διαθήκη.

⁷⁹ Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 412 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 660 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ.152.

B. Νομική φύση:

Η αποποίηση είναι μονομερής δικαιοπραξία,⁸⁰ με την οποία εκφράζεται η βούληση του προσώπου, στο οποίο έχει επαχθεί η κληρονομία, ότι δεν θέλει να γίνει οριστικός κληρονόμος. Επί ποινή ακυρότητας πρέπει να γίνει ρητώς και με ορισμένο τύπο δηλαδή με δήλωση ενώπιον του γραμματέα του δικαστηρίου της κληρονομίας, συντασσόμενης εκθέσεως (άρθρο 1848 § 1 ΑΚ και 812 ΚΠολΔ.). Το γεγονός ότι η αποποίηση πρέπει να γίνει με σύμπραξη της Αρχής, δεν την καθιστά απευθυντέα δικαιοπραξία, καθώς αυτό επιτάσσεται από το νόμο για λόγους ασφάλειας των συναλλαγών.⁸¹ Η σύμπραξη του γραμματέα περιορίζεται στην πιστοποίηση της δήλωσης.

Επιπροσθέτως, το δικαίωμα αποποίησης είναι προσωποπαγές υπό την έννοια ότι η άσκησή του είναι στενά συνδεδεμένη με το πρόσωπο του κληρονόμου και εναπόκειται αποκλειστικά στην ελεύθερη βούληση του, αν αυτός θα προβεί ή όχι στην αποποίηση. Συνεπώς, το σχετικό δικαίωμα παρέχεται μόνο στον κληρονόμο και δεν μπορούν να το ασκήσουν πλαγιαστικώς οι δανειστές του, ακόμα και όταν από την αποποίηση του κληρονόμου βλάπτονται τα συμφέροντα τους. Το ίδιο ισχύει και για το σύνδικο της πτώχευσης.⁸²

Τέλος, το δικαίωμα αποποίησης είναι διαπλαστικό⁸³ στο μέτρο που με την άσκηση του δημιουργείται νέα κατάσταση (αναδρομική ανατροπή της επελθούσης επαγωγής), αμετάκλητο (άρθρο 1857 § 1 ΑΚ), αμεταβίβαστο εν ζωή αλλά και κληρονομητό (άρθρο 1854 ΑΚ).

Γ. Προθεσμία:

Η αποποίηση με ποινή ακυρότητας πρέπει και μπορεί να γίνει μέσα σε αποκλειστική προθεσμία διάρκειας τεσσάρων μηνών (άρθρο 1847 § 1 εδ. α'). Κατ' εξαίρεση αν ο κληρονομούμενος είχε την τελευταία κατοικία του στο εξωτερικό ή αν ο κληρονόμος έμαθε την επαγωγή όταν διέμενε στο εξωτερικό, η προθεσμία είναι ενός έτους (άρθρο 1842 § 2 ΑΚ).

Ο νομοθέτης καθιερώνοντας αυτή τη σύντομη προθεσμία⁸⁴ αποσκοπά να παράσχει στον προσωρινό κληρονόμο τη δυνατότητα να ενημερωθεί για την κατάσταση της κληρονομίας,

⁸⁰ Στην αποποίηση εφαρμόζονται οι διατάξεις περί εικονικότητας, ακυρωσίας των δικαιοπραξιών: ΑΠ 951/2013, ΝοΒ 2013/2132, 2507, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΑΠ 725/2014, ΝοΒ 2014/68, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁸¹ Σκοπός του νομοθέτη με την καθιέρωση του εν λόγω τύπου είναι η εξασφάλιση της δημοσιότητας της αποποίησης και ιδίως η διευκόλυνση των δανειστών του, οφειλετών της κληρονομίας και των προσώπων που θα καλούνται μετά την έκπτωση του αποποιηθέντος: ΕφΠατρών 968/2004, Αχαϊκή Νομολογία 2005/206, ΤΝΠ Ισοκράτης, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, ο.π., σελ. 660 επ., Νίκη Ψούνη, ο.π., σελ. 152.

⁸² Επ.Ελευσίνας 3/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης, Ι. Σ. Σπυριδάκης, ο.π., σελ.413 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, ο.π., σελ. 665 επ.

⁸³ ΕφΠατρών 968/2004, Αχαϊκή Νομολογία 2005/206, ΤΝΠ Ισοκράτης

⁸⁴ Η προθεσμία της αποποίησης αρχίζει από τότε που έμαθε ο κληρονόμος την επαγωγή και το λόγο της. Απαιτείται θετική γνώση, δεν αρκεί η υπαίτια άγνοια, ακόμη και αν οφείλεται σε βαρεία αμέλεια του κληρονόμου (1847 § 1 εδ. α' ΑΚ). Στην επαγωγή από διαθήκη η προθεσμία δεν αρχίζει πριν από τη δημοσίευση της διαθήκης:

κυρίως για το ύψος του παθητικού της, ώστε να μπορεί ύστερα αυτός να αποφασίσει κατόπιν σταθμίσεως όλων των επιμέρους παραγόντων αν θα καταστεί οριστικός κληρονόμος.

4.4. Αναξιότητα:

A. Έννοια-Δικαιολογητική βάση:

Η κληρονομική αναξιότητα είναι η με δικαστική απόφαση έκπτωση του κληρονόμου (ή καταπιστευματοδόχου ή κληροδόχου) από την κληρονομία μετά την επαγωγή για ορισμένα παραπτώματα που περιοριστικώς απαριθμούνται στο νόμο.

Οι λόγοι για τους οποίους ο κληρονόμος μπορεί να κηρυχθεί ανάξιος προβλέπονται στο άρθρο 1860 ΑΚ⁸⁵ και αφορούν παραπτώματα που είτε απείλησαν σοβαρότατα ή έπληξαν τη ζωή του κληρονομούμενου ή προσώπων που συνδέονται στενότερα με αυτόν είτε προσέβαλαν κατάφωρα την υπόληψη του κληρονομούμενου είτε φανέρωσαν μία βαρύτατη ανεντιμότητα του κληρονόμου που σχετίζεται με την εξασφάλιση ή την επιτάχυνση της κτήσης της κληρονομίας.⁸⁶

Για τη δικαιολογητική βάση του θεσμού της αναξιοτήτας έχουν υποστηριχθεί διάφορες απόψεις.

Ειδικότερα:

Κατά την άποψη των ομότιμων καθηγητών της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Μπαλή και κ. Σταθόπουλου και της καθηγήτριας της Νομικής Σχολής Αθηνών κα. Χριστακάκου η κληρονομική αναξιότητα δεν καθιερώνεται ως ποινή, αλλά αυτή έχει ως στόχο να εναρμονιστεί με το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Η παροχή κοινωνικής ωφέλειας στον κληρονόμο που επέδειξε μια επίμεμπτη συμπεριφορά θα ήταν ανεπιεικής και σε οξεία αντίθεση με τις απαιτήσεις της δημόσιας τάξης και των χρηστών ηθών.⁸⁷

Περαιτέρω, κατά την άποψη των ομότιμων καθηγητών της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Γεωργιάδη και κ. Σπυριδάκη ο εν λόγω θεσμός αποσκοπεί και στην αποτροπή τέλεσης

ΜΠΑθηνών 449/1995, Αρμ. 1995, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 426/2002, ΕλλΔνη 2002/1668, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΑΠ 493/2003, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁸⁵ Αναλυτικότερα, ανάξιος να κληρονομήσει είναι: α) εκείνος που από πρόθεση θανάτωσε ή αποπειράθηκε να θανατώσει τον κληρονομούμενο, τα τέκνα, τους γονείς ή τον σύζυγο του κληρονομούμενου β) εκείνος που καταδικάστηκε για ψευδή καταμήνυση του κληρονομούμενου για κακούργημα γ) εκείνος που από πρόθεση εμπόδισε παράνομα τον κληρονομούμενο να συντάξει ή να ανακαλέσει διαθήκη δ) εκείνος που με απάτη παρακίνησε (ή παράνομα ή αντίθετα προς τα χρηστά ήθη) με απειλή ανάγκασε τον κληρονομούμενο να συντάξει ή να αλλάξει διαθήκη ε) εκείνος που αλλοίωσε ή εξαφάνισε τη διαθήκη του κληρονομούμενου.

⁸⁶ Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 253 επ. και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 698 επ.

⁸⁷ Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 419 επ. και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 699 επ.

εγκληματικών πράξεων, στις οποίες θα προβαίνουν τα πρόσωπα που προσδοκούν κληρονομικό δικαίωμα προκειμένου να το αποκτήσουν.

Εντούτοις, επικρατέστερη φαίνεται να είναι η άποψη που δέχεται ότι ο νομοθετικός λόγος της σχετικής ρυθμίσεως ανταποκρίνεται στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομούμενου, υπό την έννοια ότι αν αυτός γνώριζε την επίμεμπτη συμπεριφορά του συγκεκριμένου προσώπου, αυτός δεν θα τον ήθελε ως κληρονόμο του.⁸⁸

B. Επικουρικός χαρακτήρας:

Αξίζει να επισημανθεί ότι ο θεσμός της κληρονομικής αναξιότητας έχει επικουρικό χαρακτήρα, δηλαδή ο κληρονομούμενος έχει καταρχάς τη δυνατότητα να ρυθμίσει αναλόγως την κληρονομική διαδοχή του είτε ανακαλώντας τη διαθήκη του, με την οποία τιμά τον πταίσαντα είτε αποκληρώνοντάς τον. Στην περίπτωση όμως, που ο κληρονομούμενος δεν προέβη στις ανωτέρω ενέργειες, τότε ο θεσμός της κληρονομικής αναξιότητας έρχεται να τον προστατεύσει, πραγματοποιώντας την εικαζόμενη βούληση του.⁸⁹

Γ. Τρόπος κηρύξεως:

Η ύπαρξη λόγου αναξιότητας στο πρόσωπο του κληρονόμου δεν έχει ως συνέπεια την αυτοδικαίη έκπτωση του από την κληρονομική διαδοχή του κληρονομούμενου, αλλά αυτή κηρύσσεται με δικαστική απόφαση που εκδίδεται ύστερα από αγωγή⁹⁰ «οποιοδήποτε έχει έννομο συμφέρον» από την έκπτωση του ανάξιου (άρθρο 1862 § 1 ΑΚ) είτε και άλλου που καλείται ύστερα από αυτόν.

Η προϋπόθεση της έκδοσης σχετικής δικαστικής απόφασης σημαίνει ότι με το θάνατο του κληρονομούμενου ο κληρονόμος, στο πρόσωπο του οποίου συντρέχει λόγος αναξιότητας, γίνεται αυτοδικαίως προσωρινός κληρονόμος και στη συνέχεια οριστικός, αν δεν κηρυχθεί ανάξιος, καθώς απλώς και μόνο η ύπαρξη του λόγου αναξιότητας δεν επιφέρει καμία μεταβολή στην κληρονομική διαδοχή του κληρονομούμενου. Συνεπώς, η μονομερής ή δια συμβάσεως αναγνώριση της αναξιότητας εκ μέρους του ανάξιου δεν υποκαθιστά τη δικαστική απόφαση ως

⁸⁸ Η άποψη ότι η αναξιότητα ανταποκρίνεται στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομούμενου βρίσκει έρεισμα και στη διάταξη 1861 ΑΚ, η οποία καθιερώνει τον κανόνα ότι η αναξιότητα αίρεται με συγγνώμη.

⁸⁹ Ι. Σ. Σπυριδάκης, *οπ.π.*, σελ. 420 επ. και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, *οπ.π.*, σελ. 701.

⁹⁰ Η κήρυξη της αναξιότητας μπορεί να επιδιωχθεί με την άσκηση διαπλαστικής αγωγής ή ανταγωγής. Αμφισβήτηση επικρατεί σχετικά με το αν μπορεί να κηρυχθεί η αναξιότητα κατόπιν ενστάσεως (ΑΠ 243/1964, ΕΕΝ 1964/562, ΤΝΠ Ισοκράτης). Κατά την κρατούσα άποψη, η κήρυξη αναξιότητας δεν μπορεί να προβληθεί με ένσταση, διότι αυτή οδηγεί μόνο σε παρεμπόδιση εξέτασης του θέματος. Ωστόσο, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που δέχεται την κατά ένσταση άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος, και συνακόλουθα την κήρυξη αναξιότητας μετά την προβολή της σχετικής ένστασης, στο μέτρο που γίνεται δεκτό ότι τα διαπλαστικά αγωγικά δικαιώματα ασκούνται και με ένσταση. Πάντως, η κήρυξη αναξιότητας θα πρέπει να γίνεται μόνο στο πλαίσιο τακτικής διαδικασίας, ενώ πριν από το θάνατο του κληρονομούμενου ούτε αναγνωριστική αγωγή μπορεί να ασκηθεί.

προς τα αποτελέσματα. Μια τέτοια αναγνώριση θα μπορούσε ενδεχομένως να ληφθεί υπόψη ως εξώδικη ομολογία.

Η απαίτηση του νόμου να κηρύσσεται η αναξιοότητα με δικαστική απόφαση αποσκοπεί στην ασφάλεια των συναλλαγών που εξασφαλίζει με αυτόν τον τρόπο δημοσιότητα και βεβαιότητα της κληρονομικής διαδοχής, μιας και η τελευταία επηρεάζει τα συμφέροντα πολλών τρίτων.

Δ. Απόλεια Δικαιώματος:

Η απόλεια του δικαιώματος κηρύξεως της κληρονομικής αναξιοότητας επέρχεται στις εξής περιπτώσεις: *α)* με την αποποίηση της κληρονομίας, *β)* με την παραίτηση του δικαιούχου, *γ)* με την άπρακτη παρέλευση της διετούς προθεσμίας άσκησης της αγωγής (άρθρο 1862 § 2 ΑΚ) και *δ)* με παροχή συγγνώμης από τον κληρονομούμενο στον ανάξιο (άρθρο 1861 ΑΚ).

Αναλυτικότερα:

(α) Το δικαίωμα για κήρυξη της αναξιοότητας αποσβήνεται με την αποποίηση της κληρονομίας από το δικαιούχο, καθώς με την αποποίηση της κληρονομίας επέρχεται αναδρομική απόλεια της ιδιότητας του κληρονομούμενου, όπως ορίζεται στο άρθρο 1856 ΑΚ. Αυτονόητο είναι δε ότι το δικαίωμα αποσβήνεται και στην περίπτωση που ο ανάξιος, στον οποίο απήχθη προσωρινά η κληρονομία, την αποποιηθεί για όλους τους λόγους επαγωγής της, ήτοι τόσο εκ του νόμου όσο και εκ διαθήκης.

(β) Περαιτέρω, ίδια όσον αφορά την περίπτωση της παραίτησης του δικαιούχου από το δικαίωμα της κήρυξης της κληρονομικής αναξιοότητας λεκτέα τα εξής:

Επί του εν λόγω ζητήματος επικρατεί αμφισβήτηση, ήτοι αναφορικά με το αν ο δικαιούχος του δικαιώματος της κηρύξεως της κληρονομικής αναξιοότητας μπορεί να παραιτηθεί από την άσκησή του.

Πιο αναλυτικά:

Κατά μία γνώμη, η μονομερής ή και η συμβατική παραίτηση από το δικαίωμα αυτό είναι άκυρη λόγω αντίθεσης προς τα χρηστά ήθη, εκτός αν ο δικαιούχος παραιτήθηκε και από το κληρονομικό δικαίωμα του με αποποίηση, όποτε παύει να έχει έννομο συμφέρον για την έγερση της αγωγής περί κηρύξεως της αναξιοότητας.

Εντούτοις, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, που δέχεται την μονομερή ή και συμβατική παραίτηση τούτου του δικαιώματος, υπό τον όρο ότι αυτή δεν θα αντιβαίνει στα χρηστά ήθη λ.χ. όταν ο δικαιούχος είναι πρόσωπο που χρήζει ιδιαίτερης προστασίας, όπως ο ανήλικος.⁹¹

(γ) Ακολουθως, όπως προελέχθη, ένας άλλος λόγος απώλειας του δικαιώματος της κηρύξεως της κληρονομικής αναξιότητας, σύμφωνα με τη διάταξη 1862 § 2 ΑΚ, είναι η μη άσκηση του εντός χρονικού διαστήματος δύο ετών⁹² καταρχήν μετά την επαγωγή της κληρονομίας στον κληρονόμο. Εάν, όμως, πρόκειται για ανάξιο καταπιστευματοδόχο, η παραγραφή αρχίζει από την επαγωγή στο βεβαρημένο κληρονόμο. Δέον να επισημανθεί, ωστόσο, ότι η ρύθμιση αυτή κατακρίνεται ως ανεπιεικής και υπέρμετρα αυστηρή και ότι προκρίνεται η αντίστοιχη ρύθμιση του γερμανικού Αστικού Κώδικα (άρθρο 2340 II ΓερμΑΚ), σύμφωνα με την οποία η παραγραφή δεν αρχίζει πριν από την επαγωγή του καταπιστεύματος, ενώ η αγωγή για κήρυξη της αναξιότητας του καταπιστευματοδόχου μπορεί να ασκηθεί και πριν από αυτή, σε κάθε περίπτωση μετά την επαγωγή στον κληρονόμο.⁹³

Επιπλέον, στην περίπτωση που ο ανάξιος καλείται στην κληρονομία μετά την έκπτωση άλλου προηγούμενου κληρονόμου, η παραγραφή αρχίζει από την έκπτωση του προπορευόμενου κληρονόμου, παρά το γεγονός ότι η επαγωγή προς τον ανάξιο ανατρέχει αναδρομικώς στο χρόνο θανάτου του κληρονομούμενου (άρθρο 1856 εδ. γ' και 1863 εδ. γ' ΑΚ), ενώ αν ο ανάξιος είναι κληρονόμος εκ διαθήκης, η παραγραφή αρχίζει από τη δημοσίευση της διαθήκης, κατ' ανάλογη εφαρμογή της διάταξης 1788 ΑΚ.

Όπως, δε, γίνεται δεκτό ότι αν ο λόγος αναξιότητας δημιουργήθηκε μετά το θάνατο του κληρονομούμενου, η παραγραφή αρχίζει από τη δημιουργία του λόγου αναξιότητας.

(δ) Τέλος, η παροχή συγγνώμης του κληρονομούμενου στον ανάξιο, με δημόσιο έγγραφο ή με διαθήκη, συνεπάγεται την έκλειψη της αναξιότητας, και κατ' επέκταση του δικαιώματος για κήρυξη της αναξιότητας. Η καθιέρωση της συγγνώμης ως λόγου απόσβεσης της αναξιότητας ανταποκρίνεται στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομούμενου, υπό την έννοια ότι βασίζεται στη σκέψη ότι με αυτόν τον τρόπο εκδηλώνεται η ψυχική διάθεση και απόφαση αυτού που συγχωρεί ότι ψυχικά συμφιλιώνει τον εαυτό του με το δράστη, μην αφήνοντας το παράπτωμα να επηρεάσει τη μεταξύ τους σχέση.

⁹¹ Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 426 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 722 επ.

⁹² Επειδή το δικαίωμα για κήρυξη της αναξιότητας είναι διαπλαστικό το άρθρο 1862 § 2 ΑΚ, είναι ορθότερο να δεχτούμε ότι καθιερώνει, παρά το γράμμα του νόμου, αποσβεστική προθεσμία και όχι παραγραφή, αφού τέτοια νοείται μόνο στις αξιώσεις.

⁹³ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 723 και Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 197-198.

E. Συνέπειες:

Η δικαστική απόφαση περί κηρύξεως αναξιότητας κληρονόμου είναι διαπλαστική (άρθρο 1863 εδ α' ΑΚ), καθώς με την τελεσιδικία της διαμορφώνεται μια νέα έννομη κατάσταση. Ειδικότερα, με την εν λόγω απόφαση επέρχεται μεταβολή στο πρόσωπο του κληρονόμου, καθώς αυτός ως ανάξιος εκπίπτει και στη θέση του καλείται αυτοδικαίως και αναδρομικά ο μετά από αυτόν καλούμενος, αν ο ανάξιος δεν ζούσε κατά την επαγωγή.⁹⁴ Η τελεσιδική δικαστική απόφαση έχει ισχύ έναντι όλων, εν αντιθέσει με την απορριπτική που ισχύει μεταξύ μόνο των διάδικων και απέναντι στους τρίτους υπό τους όρους του άρθρου 325 ΚΠολΔ.

4.4.1. Αναξιότητα κληροδόχου:

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι διατάξεις για την κληρονομική αναξιότητα εφαρμόζονται και ως προς τον κληροδόχο.⁹⁵ Ειδικότερα, του νόμου μη διακρίνοντος, ανάξιος μπορεί να κηρυχθεί τόσο ο *per damnationem* (άρθρο 1995 ΑΚ) όσο και ο *per vindicationem* (άρθρο 1996 ΑΚ) κληροδόχος.

Στην περίπτωση, δε, που ο κληροδόχος έχει συγχρόνως και την ιδιότητα του κληρονόμου, πράγμα που συμβαίνει όταν σε κληρονόμο έχει καταλειφθεί εξαίρετο (άρθρο 1969 ΑΚ, 1820 εδ. β' ΑΚ), η κήρυξη του τελευταίου ως ανάξιου να κληρονομήσει, καταλαμβάνει και τις δύο ιδιότητες, με τις οποίες καλείται στην κληρονομική διαδοχή, δηλαδή αυτή του κληρονόμου και του κληροδόχου.

Ο βεβαρημένος με την κληροδοσία, κληρονόμος ή κληροδόχος έχει το σχετικό έννομο συμφέρον να ασκήσει την αγωγή περί κηρύξεως αναξιότητας του κληροδόχου ως ωφελούμενος από την έκπτωση, στην περίπτωση της καταπιστευτικής κληροδοσίας (άρθρο 2001 ΑΚ). Το ίδιο έννομο συμφέρον έχει και ο υποκατάστατος κληροδόχος, όπως ο κληροδόχος που ωφελείται από την προσαύξηση (άρθρο 1981 ΑΚ). Αν μάλιστα η κληροδοσία ήδη έχει δοθεί στον ανάξιο κληροδόχο, τότε αυτή θα αναζητηθεί με βάση τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρο 904 επ. ΑΚ).

⁹⁴ Ποιος καλείται αμέσως μετά τον ανάξιο ως κληρονόμος στην κληρονομική μερίδα θα εξευρεθεί στη κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά (ΑΠ 243/1964, οπ.π.)

⁹⁵ Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 277 επ.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Στο δικαίωμα του επιζώντος συζύγου επί του εξαιρέτου ο νόμος υπάγει «τα οικιακά αντικείμενα» ή όπως ενδεικτικά μνημονεύει στο άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ «τα έπιπλα, σκεύη και ενδύματα που τα χρησιμοποιούσαν είτε μόνος εκείνος που επιζεί είτε και οι δύο σύζυγοι».⁹⁶

Με τον όρο «οικιακά αντικείμενα»⁹⁷ ο νόμος δεν εννοεί απλώς εκείνα, τα οποία μπορούν, κατά τον προορισμό τους, να χρησιμοποιηθούν στο συζυγικό οίκο. Προσδιοριστικός, δε, παράγων για την υπαγωγή των αντικειμένων στην έννοια του εξαιρέτου δεν είναι το γενικό κριτήριο της κατά προορισμό χρήση τους στο συζυγικό οίκο, αλλά αν εξαιτίας της χρήσης τους στη συζυγική κατοικία έγιναν αυτά στοιχεία της κοινής οικιακής οικονομίας των συζύγων. Είναι αδιάφορο δε, για την κατά τα ανωτέρω υπαγωγή τους αν γίνεται περιοδική ή και σπάνια χρήση τους.⁹⁸ Τούτο, δε, προκύπτει τόσο από την ενδεικτική απαρίθμηση ορισμένων τέτοιων αντικειμένων στο νόμο όσο και από την πρότυπη διάταξη του άρθρου 1932 I 1 BGB του ΓερμΑΚ, όπου γίνεται αναφορά «...τα στη συζυγική οικονομία ανήκοντα αντικείμενα...»⁹⁹.

Εκ των ανωτέρω παρέπεται ότι αυτονόητη προϋπόθεση για να συμπεριληφθεί ένα αντικείμενο στο εξαιρετο είναι, καταρχάς, η ύπαρξη συμβίωσης μεταξύ των συζύγων, χωρίς να είναι αναγκαίο η συμβίωση να υπήρξε μέχρι και το θάνατο του συζύγου. Η διάρκεια, δε, της συμβίωσης ή η διακοπή της δεν εμποδίζουν την παροχή του εξαιρέτου στον επιζώντα σύζυγο.¹⁰⁰ Είναι, προφανές, δε ότι στην περίπτωση που η έγγαμη συμβίωση διακοπεί, στο εξαιρετο θα συμπεριληφθούν μόνο τα οικιακά αντικείμενα, τα οποία αποτελούσαν κοινή οικιακή

⁹⁶ Ως οικιακά αντικείμενα περιλαμβάνονται κατά κύριο λόγο κινητά πράγματα και όχι ακίνητα. Δεν αποκλείεται όμως να περιλαμβάνονται δικαιώματα, όπως το δικαίωμα προσδοκίας ή αξίωση αποζημίωσης λόγω καταστροφής ή βλάβης πράγματος.

⁹⁷ Ο όρος είναι ειλημμένος και ταυτόσημος από τις διατάξεις του οικογενειακού δικαίου, και ειδικότερα από το άρθρο 1394 εδ. β' ΑΚ, χωρίς όμως στην οικεία διάταξη του εξαιρέτου να γίνεται καμία παραπομπή στις σχετικές ως άνω διατάξεις. Και τούτο οφείλεται στη διαφορετική προστασία που παρέχεται με τις εν λόγω ρυθμίσεις: η διάταξη του άρθρου 1394 εδ. β' ΑΚ εφαρμόζεται στη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, προστατεύοντας το δικαιούχο σύζυγο έναντι του συζύγου, εν αντιθέσει με τη διάταξη του άρθρου 1820 ΑΚ που προστατεύει τον επιζώντα σύζυγο έναντι των συγγενών του κληρονομούμενου.

⁹⁸ ΕφΒόλου 556/1999, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΕφΘεσσαλονίκης, 2611/2009, Αρμ. 2000/501, ΤΝΠ Ισοκράτης.

⁹⁹ «...die zum ehelichen Haushalt gehörendem Gegenstände...», ΕφΑθηνών 8752/1985, ΕλλΔνη 1986/326, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΕφΠατρών 917/1996, Αρμ. 1997/365, ΤΝΠ Ισοκράτης.

¹⁰⁰ Λιβάνης σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 1820, σελ. 416 επ. και Νίκη Ψούνη, οπ.π, σελ. 254 επ.

οικονομία κατά το διάστημα της συμβίωσης, εφόσον σώζονται, και όχι τα αποκτηθέντα μετά τη διακοπή της από τον κληρονομούμενο.

Ζήτημα, ωστόσο, γεννάται στην περίπτωση που οι σύζυγοι ζούσαν σε διάσταση¹⁰¹ και δεν είχε προηγηθεί η κατανομή των κινητών με βάση τα άρθρα 1394 – 1395 ΑΚ λόγω διακοπής της έγγαμης συμβίωσης. Στην περίπτωση αυτή τεκμαίρεται ότι αυτά ανήκουν και στους δύο συζύγους. Δηλαδή, η διακοπή της έγγαμης συμβίωσης δεν αναιρεί την ύπαρξη του εξαιρέτου του συζύγου που επιζεί υπό τον όρο, βέβαια, ότι τα εν λόγω κινητά πράγματα χρησιμοποιούσαν και οι δύο σύζυγοι ή μόνο ο σύζυγος που επιζεί. Απαραίτητος όρος για να ισχύσει αυτό είναι ότι δεν έχει παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ της διακοπής της έγγαμης συμβίωσης και του θανάτου του κληρονομούμενου και φυσικά ότι ο τελευταίος δεν είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου.¹⁰² Βέβαια, ο λόγος της διακοπής της έγγαμης συμβίωσης θα συνεκτιμηθεί.

Επιπλέον, προκειμένου για την υπαγωγή ενός αντικειμένου στην έννοια του εξαιρέτου, απαιτείται ως πρόσθετη προϋπόθεση να έχει αυτό χρησιμοποιηθεί είτε μόνο από το σύζυγο που επιζεί είτε και από τους δύο συζύγους. Έτσι, αν μόνο ο θανών το χρησιμοποιούσε, τούτο δεν θα συμπεριληφθεί στο εξάίρετο.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι ακόμα και αν συντρέχουν οι δύο προπαρατεθείσες προϋποθέσεις, το εάν ένα αντικείμενο συμπεριλαμβάνεται στο εξάίρετο είναι ζήτημα που εξαρτάται από τις συνθήκες που συνοδεύουν κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, όπως είναι το οικονομικό και πνευματικό επίπεδο στο οποίο ζούσαν οι σύζυγοι, και γενικά ο τρόπος ζωής των συγκεκριμένων συζύγων. Στη σχετική κρίση για το ποια αντικείμενα περιλαμβάνονται στο εξάίρετο χρήσιμο εργαλείο αποτελεί και ο σκοπός του νόμου που συνίσταται, όπως έχει αναφερθεί, στην εξασφάλιση του συζύγου που επιζεί είτε από λόγους επιείκειας είτε από λόγους κοινωνικής ευπρέπειας, στην εξασφάλιση του ίδιου περίπου βιοτικού επιπέδου ζωής με εκείνο που είχε μέχρι το θάνατο του κληρονομούμενου. Έτσι, στο εξάίρετο περιλαμβάνονται όχι μόνο τα αναγκαία προς τα ζην αλλά και εκείνα που χρησίμευαν για μία άνετη και ευχάριστη διαβίωση ή κάλυπταν και άλλες ανάγκες αδιακρίτως αξίας.¹⁰³

Ακολούθως, επισημαίνεται ότι απαραίτητος όρος για την υπαγωγή ενός κινητού πράγματος στην έννοια του εξαιρέτου, εφόσον αποτελεί αντικείμενο κληρονομικής διαδοχής, αποτελεί το γεγονός ότι: είτε αυτό ανήκει στην αποκλειστική κυριότητα του θανόντα συζύγου και όχι του επιζώντος (συζύγου) είτε ότι αυτό ανήκει στην κυριότητα του εξ' αδιαιρέτου με τον άλλο σύζυγο (τον επιζώντα), σύμφωνα με το τεκμήριο που θεσπίσει η διάταξη του άρθρου 1398

¹⁰¹ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 89 επ., και Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ.416 επ.

¹⁰² Με βάση τα προαναφερθέντα, η άσκηση αγωγής διαζυγίου επηρεάζει το κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου που επιζεί και συνακόλουθα το δικαίωμα του στο εξάίρετο.

¹⁰³ ΕιρΒόλου 556/1999, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΕφΘεσσαλονίκης 2611/2009, οπ.π., Αρμ. 2000/501, ΤΝΠ Ισοκράτης.

§ 2 ΑΚ, το οποίο ορίζει, ότι τα κινητά που βρίσκονται στη νομή ή κατοχή και των δύο συζύγων τεκμαίρεται, στις μεταξύ τους σχέσεις, ότι ανήκουν και στους δύο κατ' ίσα μέρη. Στην περίπτωση, δε, της εξ' αδιαιρέτου κυριότητας αντικείμενο του εξαιρέτου είναι μόνο το ιδανικό μερίδιο του συζύγου. Υποστηρίζεται, βέβαια, μεμονωμένα και η άποψη ότι στις σχέσεις του επιζώντος συζύγου με τους λοιπούς κληρονόμους ισχύουν οι διατάξεις των άρθρων 1110-1111 ΑΚ.¹⁰⁴

Δέον να σημειωθεί ότι τα ως άνω τεκμήρια κυριότητας για τα κινητά που καθιερώνει το άρθρο 1398 ΑΚ¹⁰⁵ θα εξακολουθήσουν να ισχύουν και μετά το θάνατο του συζύγου, για ένα μικρό χρονικό διάστημα, ως προς την εκκαθάριση των σχέσεων του επιζώντος συζύγου με τους κληρονόμους, ήτοι προκειμένου να διακριβωθεί ότι ορισμένο οικιακό αντικείμενο ανήκει κατά κυριότητα ή εξ' αδιαιρέτου κυριότητα στον αποθανόντα σύζυγο ή ανήκει στον επιζώντα σύζυγο οπότε δεν είναι καν κληρονομιαίο.

Σύμφωνα λοιπόν με τις πιο πάνω αρχές στο εξαιρετο υπάγονται τα γαμήλια δώρα¹⁰⁶ και ό,τι αποκτούν οι σύζυγοι κατά τη διάρκεια του γάμου τους, ασχέτως αν αποκτήθηκαν με χρήματα μόνο τους ενός συζύγου (άρθρο 1389 ΑΚ). Ακόμα, και τα οικογενειακά κειμήλια που είχε ο κάθε σύζυγος πριν από το γάμο, (λ.χ. παλιά έπιπλα, σεβίτια) και τα εισέφερε στον συζυγικό οίκο, μπορούν να συμπεριληφθούν στο εξαιρετο, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, σημασία έχει το αν το αντικείμενο έχει καταστεί στοιχείο της κοινής οικιακής οικονομίας των συζύγων και όχι τόσο η χρήση τους.¹⁰⁷

Επιπροσθέτως, στο εξαιρετο μπορούν να συμπεριληφθούν αντικείμενα διακόσμησης της συζυγικής κατοικίας, ανεξαρτήτως της μεγάλης αξίας τους (π.χ. πίνακες μεγάλων ζωγράφων). Αξίζει δε να τονισθεί ότι και σύζυγοι με μεσαία εισοδήματα επιλέγουν να έχουν στην οικία τους αντικείμενα μεγάλης αξίας, όπως ακριβό Ι.Χ αυτοκίνητο, πίνακες ζωγραφικής, χαλιά που ενδεχομένως αποτελούν και το μοναδικό περιουσιακό αντικείμενο τους.¹⁰⁸

Γενικά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο όρος έπιπλα που χρησιμοποιείται από το νόμο, περιλαμβάνει αντικείμενα, των οποίων ο σκοπός συνίσταται στη χρήση και το καλλωπισμό των οικιών, λ.χ. κρεβάτια, καθρέπτες, καναπέδες, τραπέζια, ακόμα και ραδιόφωνα, μουσικά όργανα, συλλογές δίσκων μουσικής και dvd, βιβλιοθήκες με ψυχαγωγικά, φιλοσοφικά, ιστορικά βιβλία, ανεμιστήρες, θερμάστρες κ.λ.π. Από την άλλη μεριά, η έννοια των σκευών περιλαμβάνει τα

¹⁰⁴ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ.87 επ. και Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 417 επ.

¹⁰⁵ Τα τεκμήρια του άρθρου 1398 § 2 και § 3 ΑΚ έχουν σημασία μόνο όταν τα αντικείμενα δεν είναι οικιακά, αλλά και για την οριοθέτηση από τα προσωπικά αντικείμενα.

¹⁰⁶ *Εφόσον δεν εδόθησαν προσωπικά στο σύζυγο. Πρόκειται για δωρεές συγγενών και φίλων προς αμφοτέρους των συζύγων επί ευκαιρία της τέλεσης του γάμου. Επ' αυτών οι σύζυγοι αποκτούν συγκυριότητα, έτσι ώστε το εξαιρετο να περιορίζεται στο ιδανικό μερίδιο του κληρονομούμενου συζύγου.*

¹⁰⁷ Ε. Βουζίκας, Κληρονομικό Δίκαιον, 1972, σελ. 232 επ., Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 89 επ.

¹⁰⁸ Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 255 επ., ΕφΑθηνών 8752/1985, ΕλλΔνη 1986/326, ΤΝΠ Ισοκράτης.

αντικείμενα που είναι απαραίτητα για την οικογενειακή εγκατάσταση και λειτουργία, όπως τα σκεύη μαγειρικής, επιτραπέζια σκεύη κ.λ.π. Τέλος, στην έννοια των ενδύματων μπορούν να θεωρηθούν ότι ανήκουν τα ενδύματα, τα καπέλα, τα τραπεζομάνηλα, οι κουρτίνες κ.λ.π.¹⁰⁹

Το ζήτημα αν στο εξαιρετο θα συμπεριληφθούν και πράγματα που βρίσκονται στη δευτερεύουσα ή εξοχική κατοικία¹¹⁰ των συζύγων, δεν έχει θιγεί μέχρι τώρα στη νομική φιλολογία, ούτε έχει κριθεί στην πράξη. Έχει, όμως, υποστηριχθεί ότι ανάλογα με τις περιστάσεις, μπορούν να υπαχθούν τα εν λόγω «οικιακά αντικείμενα» στην έννοια του εξαιρέτου και εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι στη σχετική διάταξη δεν υπάρχει καμία διάκριση ως προς την κατοικία των συζύγων. Συνεπώς, στο στοιχείο της κοινής οικιακής οικονομίας δύναται να ενυπάρχει και σε πράγματα της δεύτερης ή εξοχικής κατοικίας των συζύγων. Οι ακραίες περιπτώσεις λ.χ. όταν ο σύζυγος που επιζηεί παίρνει δύο κουζίνες, δύο ψυγεία, μπορούν να αντιμετωπιστούν με βάση το άρθρο 281 ΑΚ ή αν υπάρχουν και τέκνα με τον περιορισμό της διάταξης 1820 εδ. γ' ΑΚ.¹¹¹

Εξάλλου, σύμφωνα με την απαίτηση του νόμου, τα κινητά αντικείμενα πρέπει να τα χρησιμοποιούσαν είτε μόνο εκείνος που επιζηεί είτε και οι δύο σύζυγοι, είναι φανερό ότι δεν εμπίπτουν στο εξαιρετο αντικείμενα που είχαν παραγγελθεί και δεν είχαν παραληφθεί, άρα δεν είχε γίνει χρήση τους. Όπως, επίσης, και απολύτως προσωπικά αντικείμενα του κληρονομούμενου συζύγου (κοσμήματα, φορέματα κ.λπ.) ή ακόμα και αντικείμενα που βρίσκονται μεν στη συζυγική κατοικία, αλλά εξυπηρετούν ειδικούς σκοπούς λ.χ. επιστημονικούς, επαγγελματικούς, ήτοι η επαγγελματική βιβλιοθήκη δικηγόρου, η συλλογή γραμματοσήμων¹¹².

Ωστόσο, προκαλεί δυσχέρεια το ζήτημα αν στο εξαιρετο περιλαμβάνονται μόνο αυτούσια κινητά αντικείμενα ή μπορούν να υπαχθούν και δικαιώματα όπως το δικαίωμα κατοχής και το δικαίωμα προσδοκίας του κληρονομούμενου αγοραστή¹¹³, όταν πρόκειται για πώληση με παρακράτηση κυριότητας μέχρι την ολοκληρωτική καταβολή του τιμήματος καθώς

¹⁰⁹ Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 417 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 459 επ.

¹¹⁰ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 86 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 416 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 255 επ.

¹¹¹ Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 416 επ. και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 459 επ.

¹¹² ΕφΠατρών 917/1996, Αρμ. 1997/365, ΤΝΠ Ισοκράτης, σύμφωνα με την οποία «το αυτοκίνητο το οποίο δεν εξυπηρετούσε τις κοινές ανάγκες των συζύγων αλλά αποκλειστικά και μόνο τις προσωπικές και επαγγελματικές ανάγκες του αποθανόντος όταν ζούσε, δεν υπάγεται στην έννοια του εξαιρέτου και δεν περιέρχεται στον επιζώντα σύζυγο, αλλά στους εξ' αδιαθέτου κληρονόμους. Εκτίμηση των αναγκών των τέκνων του κληρονομούμενου, όταν επιβάλλουν τούτο οι ειδικές περιστάσεις και η επιείκεια (ΑΚ 1820 εδ. 3)». Αντιθέτως, ο ΑΠ με την υπ' αριθμόν 1870/2013 ΤΝΠ Ισοκράτης απόφαση, δέχτηκε ότι στο συζυγικό «εξαιρετο» περιλαμβάνονται κληρονομιαία κινητά πράγματα της κοινής οικιακής οικονομίας των συζύγων (πρβλ. ΑΠ 666/2008, 1761/1987), τέτοια δε είναι και τα πράγματα που συγκροτούν τον εξοπλισμό της κοινής επαγγελματικής στέγης των συζύγων, όταν συμβαίνει αυτοί να ασκούν το ίδιο επάγγελμα, όπως είναι και εκείνο της δικηγορίας.

¹¹³ Ο επιζών σύζυγος με βάση την διάταξη του άρθρου 1820 εδ. β' ΑΚ θα αποκτήσει το δικαίωμα προσδοκίας του αγοραστή-συζύγου κληρονομούμενου, το οποίο θα ενδυναμωθεί σε πλήρη κυριότητα με την πληρωμή και της τελευταίας δόσης.

και αξιώσεις του κληρονομούμενου, όπως η αξίωση του να παραδοθεί η νομή ή αξίωση αποζημίωσης του κληρονομούμενου συζύγου εξαιτίας της βλάβης ή καταστροφής του αντικείμενου που θα αποτελούσε αντικείμενο του εξαιρέτου.¹¹⁴ Κατά την κρατούσα γνώμη, ο σύζυγος που επιζεί υπεισέρχεται ως κληροδόχος σε όλα τα δικαιώματα του συζύγου που πέθανε και αφορούν τα αντικείμενα που ανήκουν στο εξάίρετο.¹¹⁵

Περαιτέρω, ίδια όσον αφορά στη μισθωτική σχέση επικρατεί η άποψη ότι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από αυτήν δεν περιλαμβάνονται στο εξάίρετο, καθώς σε αυτήν την περίπτωση εφαρμόζεται η διαδοχή εκτός των διατάξεων του κληρονομικού δικαίου και όχι η κληροδοσία (άρθρο 602 § 2 ΚΠολΔ).

Επίσης, η νομολογία έχει αποφανθεί ότι και ανώνυμοι τίτλοι, όπως μετοχές ανώνυμης εταιρείας που υπάρχουν στο συζυγικό οίκο δεν υπάγονται στο εξάίρετο, αλλά αποτελούν περιουσιακά στοιχεία της κληρονομίας.¹¹⁶

Τέλος, σύμφωνα με νεότερη πάγια θέση της νομολογίας και της θεωρίας, στο συζυγικό εξάίρετο περιλαμβάνεται και το οικογενειακό αυτοκίνητο, και μάλιστα και στην περίπτωση που ο επιζών σύζυγος δεν μπορεί να οδηγήσει είτε επειδή δεν έχει εξασκηθεί, είτε επειδή δεν έχει αποκτήσει άδεια οδήγησης είτε χρησιμοποιείται τρίτο πρόσωπο ως οδηγός, επειδή ακριβώς αυτό αποτελεί προέκταση της κοινής συζυγικής οικονομίας. Διαφορετικά, βέβαια, θα κριθεί η περίπτωση που το αυτοκίνητο χρησιμοποιείται για επαγγελματικούς λόγους, οπότε δεν θα πρόκειται για αυτοκίνητο της κοινής οικιακής οικονομίας.¹¹⁷

¹¹⁴ ΕφΔωδεκανήσων 96/2004, Δωδεκανησιακή Νομολογία 2005/161, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΛάρισας 867/2006, ΤΝΠ Ισοκράτης, ΕφΛάρισας 73/2014, ΤΝΠ Ισοκράτης, η οποία έκανε δεκτό «εξαιτίας του επίδικου ατυχήματος, το όχημα που οδηγούσε ο θανών Δ.Φ. υπέστη τόσο εκτεταμένες υλικές ζημιές, ώστε να αποβαίνει ασύμφορη η επισκευή του. Συνεπώς, η καταστροφή που υπέστη το όχημα, λογίζεται ως ολοσχερής.... Το όχημα αυτό, μολονότι ανήκε στην αποκλειστική κυριότητα του θανόντος Δ. Φ., το χρησιμοποιούσαν αμφότεροι οι σύζυγοι, δηλαδή ο θανών και η ήδη 1η ενάγουσα σύζυγός του, Α., με συνέπεια να υπάγεται στην έννοια του «εξαιρέτου» και να δικαιούται η 1η ενάγουσα τη νόμιμη αποζημίωση εξαιτίας της καταστροφής του....».

¹¹⁵ Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., Ανδρέας Χρ. Τούσης, οπ.π., σελ. 256 επ., Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 913 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 416 επ., Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 86 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 458 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 254 επ.

¹¹⁶ ΑΠ 783/2001, ΝοΒ 50/2002 (μετοχές φυλασσόμενες στην κατοικία δεν αποτελούν μέρος της οικοσκευής).

¹¹⁷ ΑΠ 1761/1987, ΕλλΔνη 1988/1380, ΤΝΠ Ισοκράτης και ΑΠ 666/2008, ΤΝΠ Ισοκράτης.

ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ

Κατά την κρατούσα άποψη το δικαίωμα του συζύγου που επιζεί στο εξάιρετο έχει χαρακτήρα κληροδοσίας από το νόμο, ως προς την οποία εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις για την κληροδοσία.¹¹⁸ Εφόσον δεν ορίζεται αλλιώς στο νόμο και δεν προκύπτει εκ της ιδιαζούσης φύσης αυτού (άρθρο 1969 ΑΚ).

Τούτο σημαίνει ότι το σχετικό δικαίωμα δεν είναι μόνο ενοχικό αλλά και εμπράγματο, ο, δε, επιζών σύζυγος αποκτά τα αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο εξάιρετο άμεσα και αυτοδίκαια με το θάνατο του κληρονομούμενου συζύγου, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 1996 ΑΚ¹¹⁹, στην κατάσταση που αυτά βρίσκονταν στο πρόσωπο του κληρονομούμενου συζύγου, ήτοι κατά κυριότητα, νομή κατοχή.

Τούτου δοθέντος γίνεται φανερό ότι δεν απαιτείται συμφωνία και παράδοση των καθ' έκαστων αντικειμένων για τη μεταβίβαση της κυριότητας τους σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1034 επ. ΑΚ καθώς ο σύζυγος που επιζεί είναι ήδη κάτοχος αυτών ενώ η άσκηση των σχετικών εμπραγμάτων αγωγών καθίσταται προφανές ότι είναι περιττή. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι ο σύζυγος που επιζεί κληρονομεί τον κληρονομούμενο σύζυγο υπό διπλή νομική ιδιότητα, αφενός του συγκληρονόμου (άρθρο 1820 εδ. α' ΑΚ) και αφετέρου του ειδικού και καθολικού διαδόχου (per vindicationem κληροδόχου άρθρα 1969, 1996 ΑΚ).

Περαιτέρω, από τη νομική φύση του εξάιρετου ως κληροδοσίας προκύπτουν ορισμένες συνέπειες, η κυριότερη από τις οποίες είναι ότι το αντικείμενο του εξάιρετου δεν καταλογίζεται στην κληρονομική μερίδα του τετιμημένου επιζώντος συζύγου,¹²⁰ αλλά παρέχεται επιπλέον

¹¹⁸ Εφ'Αρίσης 901/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης και Εφ'Αθηνών 6873/2007, ΝοΒ 2008/339, ΤΝΠ Ισοκράτης.

¹¹⁹ Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 911-913, Παπαντωνίου, οπ.π., σελ. 346 επ., Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 269 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., 418 επ., Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 98 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 256 επ.

¹²⁰ ΜΠρΘεσσαλονίκης 393/1989, πρβ. Απόστολος Γ. Γεωργιάδης, οπ.π., υποσημείωση 46/461: «Σύμφωνα με τη διάταξη 819 ΚΠολΔ, μεταξύ των προσώπων τα οποία δικαιούνται να ζητήσουν την έκδοση κληρονομητηρίου αναφέρεται και ο κληροδόχος, ο οποίος πρέπει να αναφέρει ρητά τα ορισμένα ειδικά αντικείμενα που του καταλείπονται, ενώ δεν αρκεί η αόριστη επίκληση εκφράσεων του νόμου, όπως εκείνης της διάταξης 1820 εδ. β' ΑΚ, κατά την οποία τα εξάιρετο του συζύγου περιλαμβάνει τα οικιακά αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν είτε μόνος εκείνος που επιζεί είτε και οι δυο σύζυγοι, διότι η αναφορά αυτή είναι αόριστη και ανεπίδεκτη δικαστικής εκτιμήσεως. Απαιτείται επομένως ρητή αναγραφή των κατ' ιδίαν περιουσιακών στοιχείων που περιλαμβάνονται στο εξάιρετο, προκειμένου να καταστεί εφικτή η εξατομίκευσή τους, ώστε να διαχωρισθούν από τα λοιπά κληρονομικά στοιχεία».

αυτής. Συνεπώς, ο επιζών σύζυγος θα ευθύνεται για τα χρέη της κληρονομίας μόνο με βάση την κληρονομική μερίδα του και όχι και με το εξάιρετο.

Επιπροσθέτως, ως κληροδοσία το εξάιρετο επιδέχεται ιδιαίτερη αποδοχή και αποποίηση. Πιο συγκεκριμένα, ο δικαιούμενος στο εξάιρετο σύζυγος δύναται να αποδεχθεί την εξ' αδιαθέτου κληρονομική μερίδα του και να αποποιηθεί το εξάιρετο. Δεν μπορεί, όμως, να αποδεχθεί το εξάιρετο και να αποποιηθεί το κληρονομικό δικαίωμα του, αφού απαραίτητος όρος για να έχει το δικαίωμα στο εξάιρετο σύμφωνα με το άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ είναι να κληθεί στην εξ' αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή του αποθανόντος συζύγου.¹²¹

Ακόμα, με βάση την διάταξη του άρθρου 2001 ΑΚ για την αποδοχή της κληροδοσίας απαιτείται ο τετιμημένος κληροδόχος να προβαίνει σε δήλωση αποδοχής προς τα βεβαρημένο με αυτή πρόσωπο. Ως εκ τούτου, η ρητή ή σιωπηρή αποδοχή της κληρονομίας δεν μπορεί να θεωρηθεί και ως συναποδοχή του εξάιρετου, αλλά και ούτε η παρέλευση του τετράμηνου προς αποποίηση της κληρονομίας δεν επάγεται και την αποδοχή του εξάιρετου.¹²²

Συνεπώς, εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι τα αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο εξάιρετο δεν είναι υπέγγυα έναντι των δανειστών της κληρονομίας. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ο επιζών σύζυγος δεν ευθύνεται ως κληροδόχος για τα χρέη της κληρονομίας, η ικανοποίηση του δικαιώματος του από την κληροδοσία έπεται της ικανοποίησης των δανειστών της κληρονομίας (άρθρο 1901 εδ β' ΑΚ). Έτσι, αν η κληρονομία έγινε αποδεκτή με το ευεργέτημα της απογραφής και εφόσον το ενεργητικό της δεν αρκεί για την ικανοποίηση των δανειστών, και αυτοί δεν μπορούν να στραφούν κατά του επιζώντος συζύγου ως κληρονόμου, τότε μπορούν να στραφούν κατά αυτού ως κληροδόχου, με βάση την αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, επειδή ο επιζών σύζυγος ικανοποιήθηκε πριν από αυτούς ως κληροδόχος και άρα αχρεωστήτως.¹²³

Τέλος, να επισημανθεί ότι το εξάιρετο, ως ιδιαίτερη κληρονομική μερίδα, αφαιρείται από την κληρονομία που πρέπει να διανεμηθεί μεταξύ των συγκληρονομούμενων, δεν είναι απαραίτητο να αναγράφεται στο κληρονομητήριο (άρθρο 1956 ΑΚ), ενώ δεν περιλαμβάνεται στην πώληση της κληρονομίας (άρθρο 1944 § 1 ΑΚ), ούτε όμως και στο δικαίωμα του καταπιστευματοδόχου (άρθρο 1934 εδ. β' ΑΚ). Γενικά, ως κληροδοσία θα τύχει αυτοτελούς νομικής μεταχείρισης σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 1967 επ. ΑΚ.

¹²¹ Παπαντωνίου, οπ.π., σελ. 346 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 418 επ., Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 86 επ., Απόστολος Γ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 461 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 256 επ.

¹²² Η αρχή της τεκμαιρόμενης αποδοχής με την άπρακτη παρέλευση του τετράμηνου δεν εφαρμόζεται.

¹²³ Εφ'Αρείσης 901/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης, Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., Παπαντωνίου, οπ.π., σελ. 346 επ., Ν. Λιβάνης, οπ.π., σελ. 418 επ., Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 86, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., 1105 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 256 επ.

Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΞΑΙΡΕΤΟΥ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ

Ο σύζυγος που επιζεί, όπως έχει προαναφερθεί, έχει δικαίωμα στο εξάιρετο ανεξάρτητα από την τάξη στην οποία καλείται. Εντούτοις, όταν ο επιζών σύζυγος κληθεί με τα παιδιά του κληρονομούμενου συζύγου στην κληρονομία του τελευταίου, τότε λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες και των τέκνων, εφόσον το επιβάλλουν οι ειδικές περιστάσεις, για λόγους επιείκειας, με βάση τα οριζόμενα στο εδ. γ' του άρθρου 1820 ΑΚ.¹²⁴

Η πρόβλεψη αυτή ισχύει μόνο υπέρ των τέκνων του κληρονομούμενου συζύγου και όχι υπέρ των εγγονών, αν κληρονομούν κατά διαδοχή βαθμών, ακόμη και αν ζούσαν μαζί με το κληρονομούμενο στην ίδια οικία. Ήτοι, αν ο αποθανών σύζυγος κληρονομείται εξ αδιαθέτου από τη σύζυγο του, το γιο του και τον εγγόνο του (από τη κόρη του που προαποβίωσε), τότε δικαίωμα στο εξάιρετο θα έχει μόνο ο γιος του και όχι και ο εγγονός του.¹²⁵

Βέβαια, υποστηρίζεται και η μεμονωμένη άποψη από τον ομότιμο καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών, κ. Βουζικά¹²⁶, ότι ο όρος «τέκνα» που χρησιμοποιείται από το νομοθέτη δημιουργεί την εσφαλμένη εντύπωση ότι ο περιορισμός του εξάιρετου του συζύγου που επιζεί, συντρέχει μόνο όταν συγκληρονομεί ο τελευταίος μαζί με τα τέκνα του κληρονομούμενου, και όχι όταν γενικά συγκληρονομεί μαζί με τους κατιόντες του κληρονομούμενου. Ωστόσο, σύμφωνα με την άποψη αυτή τούτο δεν είναι ορθό, διότι αφενός στον ΑΚ δεν περιέρχεται πουθενά ειδικός ορισμός του όρου «τέκνα» και αφετέρου όπου στον ΑΚ έγινε χρήση του σχετικού όρου (βλ. άρθρο 1813 επ. ΑΚ), αυτό έγινε σκοπίμως, ώστε να υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός των τέκνων από τους λοιπούς κατιόντες. Επομένως, κατά τη γνώμη του ομότιμου καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Βουζικά, η χρήση του όρου «τέκνα»¹²⁷ στη διάταξη του 1820 εδ. γ' ΑΚ οφείλεται σε εκ παραδρομής λάθος του νομοθέτη. Προς αποκατάσταση, λοιπόν, της δυσμενούς μεταχείρισης των εγγονών και των δισέγγωνων, των λαμβανόντων τη θέση μετά την έκπτωση τέκνων και των εγγονών αντίστοιχα στην

¹²⁴ «...αν όμως υπάρχουν τέκνα του συζύγου που πέθανε, λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες και αυτών, εφόσον το επιβάλλουν οι ειδικές περιστάσεις για λόγους επιείκειας»

¹²⁵ Ν. Λιβάνης, ο.π., σελ. 418 επ., Αθηνά Π. Κοτζιμπάση, ο.π., σελ. 86 επ., Νίκη Ψούνη, ο.π., σελ. 258 επ.

¹²⁶ Ε. Βουζικάς, ο.π., σελ. 234.

¹²⁷ Απλή επισήμανση ως προς την ασάφεια του όρου κάνει και ο ομότιμος καθηγητής της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Παπαντωνίου, ο.π., σελ. 343 επ.

κληρονομία, θα πρέπει να ερμηνεύεται ο εν λόγω όρος ως κατιόντες γενικά και όχι μόνο υπό την έννοια των παιδιών του κληρονομούμενου συζύγου.

Περαιτέρω, η σχετική ρύθμιση δημιουργεί και δύο άλλα βασικά ερμηνευτικά προβλήματα αναφορικά με το περιεχόμενο και την έκταση του δικαιώματος των τέκνων, που συνδέεται με το είδος των εξουσιών που αποκτούν στα αντικείμενα του εξαιρέτου, αλλά και με την πηγή του δικαιώματος αυτού, αν δηλαδή είναι δικαίωμα απευθείας από την κληρονομία ή πρόκειται για τμήμα δικαιώματος του συζύγου που επιζεί που επιδικάζεται στα τέκνα.

Ως προς το πρώτο πρόβλημα¹²⁸ έχουν προταθεί διάφορες δυνατές λύσεις. Ειδικότερα:

Καταρχάς, μία πρώτη λύση είναι ο ποσοτικός περιορισμός του δικαιώματος του επιζώντος συζύγου στο εξάιρετο, ώστε να δημιουργηθεί κοινωνία δικαιώματος σε όλα τα αντικείμενα που ανήκουν στο εξάιρετο μεταξύ του επιζώντος συζύγου και των τέκνων του κληρονομούμενου συζύγου.

Ωστόσο, η λύση περί κοινωνίας δικαιώματος στο εξάιρετο, ανάμεσα στον επιζώντα σύζυγο και στα τέκνα, δεν μπορεί να εφαρμοστεί, καθώς στο εξάιρετο σημασία δεν έχει η οικονομική αξία των αντικείμενων που το αποτελούν, αλλά η από διαθέσεως αξία των επιμέρους στοιχείων του και η δυνατότητά τους να ικανοποιούν τις ανάγκες του συζύγου που επιζεί.

Μία άλλη λύση, είναι αυτή που υποστηρίζεται από τους ομότιμους καθηγητές της Νομικής Σχολής Αθηνών, κ. Γεωργιάδη και κ. Λιβάνη,¹²⁹ περί αποχωρισμού ορισμένων εξουσιών στο ίδιο αντικείμενο, προκειμένου οι εξουσίες από το ίδιο δικαίωμα στο συγκεκριμένο αντικείμενο του εξαιρέτου να κατανέμονται μεταξύ των περισσότερων δικαιούχων. Σύμφωνα με το σκεπτικό της λύσης αυτής, ο νομοθέτης θέλησε να περιορίσει το εξάιρετο του συζύγου που επιζεί χάριν των τέκνων του κληρονομούμενου. Συνεπώς, κατά το μέτρο που το υπαγορεύουν οι ανάγκες των τέκνων και αφού ληφθούν υπόψη οι ειδικές περιστάσεις και η επιείκεια, το εξάιρετο του επιζώντος συζύγου δεν ισχύει και τα κληρονομαία πράγματα θα εξακολουθούν να παραμένουν, ως τέτοια στην κληρονομία. Τα τέκνα, ως συγκληρονόμοι, θα δικαιούνται να κάνουν χρήση αυτών και μάλιστα μπορούν να καθορίζουν τη χρήση τους, ενόψει της πλειοψηφίας των μερίδων που θα έχουν. Οι εξουσίες που θα λαμβάνουν τα τέκνα θα προσδιορίζονται από τις ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν. Είτε αυτά θα αποκτούν δικαίωμα χρήσης, αν πρόκειται για προσωρινή ανάγκη, είτε περιορισμένο/μη δικαίωμα κυριότητας, αν η ανάγκη των τέκνων είναι τέτοιας φύσεως που μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο με αυτόν τον τρόπο ή δικαίωμα επικαρπίας, εάν η ανάγκη των τελευταίων συνίσταται στην εξεύρεση πόρων. Παράλληλα, ως προς το ζήτημα για το ποια αντικείμενα θα λαμβάνουν τα τέκνα για την κάλυψη

¹²⁸ Αναφορικά με το περιεχόμενο και την έκταση του δικαιώματος των τέκνων στο εξάιρετο του επιζώντος συζύγου.

¹²⁹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 461 επ. και Λιβάνης σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου άρθρο 1820 αρ. 26 επ.

των αναγκών τους, αυτά θα καθορίζονται πρωτίστως από τη συμφωνία των τέκνων με τον επιζώντα σύζυγο και σε περίπτωση διαφωνίας, αρμόδιο για την επίλυση της διαφωνίας θα είναι το δικαστήριο, το οποίο θα καθορίζει ακόμα και τον τρόπο χρήσης τους.

Όμως, στην προαναφερθείσα προτεινόμενη λύση από τους ομότιμους καθηγητές της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Γεωργιάδη και κ. Λιβάνη έχει ασκηθεί κριτική από μια μερίδα της θεωρίας.¹³⁰ Και τούτο διότι, σύμφωνα με την μερίδα της θεωρίας, η εν λόγω λύση μειονεκτεί, αφού είναι δυνατό να δημιουργηθούν έριδες μεταξύ των περισσότερων δικαιούχων που ασκούν παράλληλα δικαιώματα στο ίδιο αντικείμενο, αλλά και οι συναλλαγές να διακινδυνεύουν, με την κατάτμηση των εξουσιών του δικαιώματος στο ίδιο αντικείμενο. Επομένως, κατά την προαναφερθείσα μερίδα της θεωρίας, η λύση που πρέπει να προκρίνεται ως ορθότερη είναι αυτή της διανομής των αντικειμένων του εξαιρέτου, μεταξύ του επιζώντος συζύγου και των τέκνων του κληρονομούμενου. Έτσι, με τα ειδικά αντικείμενα που θα παίρνει ο καθένας θα ικανοποιεί τις ανάγκες του, ενώ συγχρόνως οι συναλλαγές δεν θα διακινδυνεύουν.

Επιπροσθέτως, όπως έχει προαναφερθεί, ένα άλλο αμφισβητούμενο ζήτημα αποτελεί και ο νομικός χαρακτηρισμός του δικαιώματος των τέκνων επί του εξαιρέτου του επιζώντος συζύγου. Ως προς το ζήτημα αυτό έχουν και πάλι υποστηριχθεί διάφορες απόψεις. Ειδικότερα:

Καταρχάς, κατά την άποψη του ομότιμου καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών, κ. Φίλιου,¹³¹ το δικαίωμα των τέκνων επί του εξαιρέτου του επιζώντος συζύγου έχει το χαρακτήρα κληρονομικής εγκαταστάσεως των τέκνων επί των δήλων πραγμάτων, η οποία μάλιστα επέρχεται εκ του νόμου. Ήτοι, τα αντικείμενα που ανήκουν στο εξαιρέτο περιέρχονται στα τέκνα κατά αναλογία των κληρονομικών μερίδων τους και περιλαμβάνονται στο κληρονομικό δικαίωμά τους. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν ευσταθεί, καθώς η εγκατάσταση επί δήλου πράγματος στο πνεύμα του κληρονομικού δικαίου προϋποθέτει διαδοχή εκ διαθήκης.

Περαιτέρω, οι ομότιμοι καθηγητές της Νομικής Σχολής Αθηνών, κ. Γεωργιάδης και ο κ. Λιβάνη,¹³² υποστηρίζουν ότι η διάταξη του άρθρου 1820 εδ. γ' ΑΚ δεν καθιερώνει δικαίωμα των τέκνων στο εξαιρέτο του επιζώντος συζύγου, αλλά απλώς με τη διάταξη περιορίζεται το εξαιρέτο υπέρ των τέκνων. Δικαιολογητική βάση της άποψής τους, αποτελεί το γεγονός, ότι ο προσδιορισμός των αναγκών των τέκνων, ενόψει και των ειδικών περιστάσεων της επιείκειας γίνεται από το δικαστήριο με ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 371 εδ. β'¹³³ και 1974¹³⁴ ΑΚ.

¹³⁰ Π. Λαδάς, *οπ.π.*, σελ. 100, Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, *οπ.π.*, σελ. 84 επ., Νίκη Ψούνη, *οπ.π.*, σελ. 257 επ.

¹³¹ Παύλος Χ. Φίλιος, *Κληρονομικό Δίκαιο*, σελ. 79 επ. Τόμος II, Εκδ. Σάκκουλα 2009.

¹³² Λιβάνης σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου άρθρο 1820 αρ. 27 και Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, *οπ.π.*, σελ. 461.

¹³³ «Αν ο προσδιορισμός της παροχής ανατέθηκε σε έναν από τους συμβαλλομένους ή σε τρίτον, σε περίπτωση αμφιβολίας θεωρείται ότι ο προσδιορισμός πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση. Αν δεν έγινε με δίκαιη κρίση ή βραδύνει, γίνεται από το δικαστήριο».

¹³⁴ «Ο διαθέτης μπορεί να αναθέσει στη δίκαιη κρίση του βεβαρημένου ή τρίτου τον καθορισμό του αντικειμένου της κληροδοσίας, εφόσον όρισε το σκοπό της κληροδοσίας. Σε τέτοια κληροδοσία εφαρμόζονται αναλόγως οι

Βέβαια, υποστηρίζεται και η άποψη που ενστερνίζονται οι καθηγήτριες της Νομικής Σχολής Θεσσαλονίκης, κα. Ψούνη, κα. Κοτζαμπάση και ο κ. Λαδάς,¹³⁵ κατά την οποία ορθότερο είναι να γίνει δεκτό ότι το δικαίωμα των τέκνων στο εξάireτο του επιζώντος συζύγου έχει την ίδια νομική φύση με το δικαίωμα του συζύγου που επιζεί στο εξάireτο, ήτοι περιέρχεται στα τέκνα απευθείας από την κληρονομία του αποθανόντος συζύγου. Θεμελίωση της άποψής τους αποτελεί το γεγονός ότι, όπως ο νομοθέτης θέλησε με την καθιέρωση του εξάireτου στον επιζώντα σύζυγο να εξασφαλίσει στο τελευταίο το ίδιο περίπου τρόπο διαβίωσης στο συζυγικό περιβάλλον που υπήρχε πριν από το θάνατο του κληρονομούμενου συζύγου, έτσι θα πρέπει το ίδιο κριτήριο να αποτελέσει και τη βάση στη δικαστική κρίση προκειμένου να αποφασίσει για το ποια από τα αντικείμενα του εξάireτου θα περιέλθουν και στα τέκνα, όταν αυτό επιβάλλεται από τις ειδικές περιστάσεις για λόγους επιείκειας.

Αυτό κατά κανόνα θα συμβεί, όταν το τέκνο είχε την ίδια κατοικία με το ζεύγος των συζύγων κατά το χρόνο του θανάτου του γονέα του, ακόμα και αν προσωρινά είχε διαφορετική διαμονή, π.χ. λόγω σπουδών ή και όταν απλώς ετοιμαζόταν να δημιουργήσει τη δική του εγκατάσταση, (το τέκνο δεν είχε ήδη οργανώσει ξεχωριστή εγκατάσταση), διότι ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορεί να αποκλειστεί η περιέλευση των αντικειμένων του εξάireτου και στο τέκνο.

Επιπλέον, κατά το σχηματισμό της σχετικής δικαστικής κρίσης, οι ανάγκες του τέκνου θα πρέπει να εκτιμηθούν όχι μόνο με οικονομικά κριτήρια, αλλά και με συναισθηματικά, όπως είναι η ανάγκη του τέκνου για δημιουργία χωριστής εγκατάστασης.

Τέλος, αξίζει να τονισθεί ότι το έργο του ερμηνευτή και εφαρμοστή του δικαίου θα δυσκολευτεί στην περίπτωση διαφωνίας του επιζώντος συζύγου και των τέκνων σχετικά με το θέμα της κατανομής των αντικειμένων που αποτελούν το εξάireτο. Τούτο κυρίως θα συμβαίνει, όταν τα τέκνα που συνοικούσαν με το συζυγικό ζεύγος ήταν από τον προηγούμενο γάμο του κληρονομούμενου συζύγου. Και σε αυτήν την περίπτωση, η οποιαδήποτε διαφωνία που θα ανακύψει θα επιλυθεί με την ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 1974 και 371 εδ. β' ΑΚ.

διατάξεις που ισχύουν στις συμβάσεις για παροχή που πρέπει να προσδιοριστεί από τον ένα συμβαλλόμενο ή από τρίτο».

¹³⁵ Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 100, Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 85 και Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 258.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

8.1. Η νόμιμη μοίρα και το εξάίρετο δικαίωμα του επιζώντος συζύγου:

8.1.1 Σκοπός της διάταξης του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ:

Η διάταξη του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ¹³⁶ προβλέπει ότι για τον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας των γονέων δεν συνυπολογίζεται, δηλαδή προαφαιρείται από την πραγματική κληρονομία, ό,τι περιέρχεται ως εξάίρετο στο σύζυγο που επιζεί κατά το άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ.

Πιο συγκεκριμένα, αφού υπολογισθεί η αξία του εξαιρέτου, αυτή θα αφαιρείται από την αξία της πραγματικής κληρονομίας. Δηλαδή, δεν αφαιρούνται τα ίδια τα αντικείμενα από το εξάίρετο, αλλά η αξία τους λογιστικώς. Ακόμα, μη διακρίνοντας του νόμου, η αφαίρεση του εξαιρέτου θα εφαρμοστεί και στην περίπτωση που το εξάίρετο ισούται με τη μη πραγματική κληρονομία, οπότε μετά την αφαίρεση του η αξία της πραγματικής κληρονομίας θα είναι μηδενική.

Με τη συγκεκριμένη ρύθμιση εισάγεται ειδική περίπτωση αφαίρεσης από την πραγματική κληρονομία των περιουσιακών αντικειμένων που αποτελούν το εξάίρετο του συζύγου που επιζεί, όταν πρόκειται να υπολογισθεί μόνο η νόμιμη μοίρα των γονέων του κληρονομούμενου συζύγου.¹³⁷

Εκ τούτου γίνεται φανερό ότι η ρύθμιση αυτή δεν μπορεί να εφαρμοστεί στον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας των κατιόντων του κληρονομούμενου και του συζύγου (ανεξάρτητα από την τάξη με την οποία καλείται). Δηλαδή, η νόμιμη μοίρα των κατιόντων θα υπολογιστεί στο σύνολο της κληρονομίας.

¹³⁶ Η διάταξη του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ παρέμεινε ως είχε, παρά την αναγνώριση με το νόμο 1329/1983 δικαιώματος του επιζώντος συζύγου στο εξάίρετο και όταν αυτός συντρέχει στην πρώτη τάξη της εξ' αδιαθέτου διαδοχής με κατιόντες του κληρονομούμενου (άρθρο 1820 ΑΚ).

¹³⁷ Ανδρέας Χρ. Τούσης, οπ.π., σελ. 286 επ., Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, οπ.π., σελ. 1089-1098, Παπαντωνίου, οπ.π., σελ.456 επ., Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 310 επ., Π. Λαδάς, οπ.π., σελ.127, Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 91 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ.561 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 372 επ.

8.1.2. Εφαρμογή της διάταξης:

Καταρχάς, θα πρέπει να τονισθεί ότι είναι γενικά αποδεκτό ότι η ρύθμιση που καθιερώνεται με το άρθρο 1831 § 3 ΑΚ εφαρμόζεται κυρίως όταν ο σύζυγος που επιζεί καλείται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος, όπως προκύπτει από την παραπομπή του τελευταίου (ήτοι του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ) στη διάταξη του άρθρου 1820 ΑΚ.

Τούτου δοθέντος παρατηρείται ότι η ρύθμιση που καθιερώνεται στη διάταξη του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ είναι προσκρούει¹³⁸ στη ρύθμιση του άρθρου 1820 εδ, β' ΑΚ, σύμφωνα με την οποία δικαίωμα στο εξάιρετο αποκτά ο σύζυγος που επιζεί μόνο ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος, εκ του λόγου ότι ο περιορισμός της νόμιμης μοίρας των γονέων του κληρονομούμενου απαιτεί συνήθως εκ διαθήκης διαδοχή.

Συνέπεια τούτου θα ήταν η διάταξη αυτή να είναι ουσιαστικά χωρίς αντικείμενο. Ορθά, επομένως, επισημαίνεται ότι η αναφορά του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ στην εξ αδιαθέτου διαδοχή νοείται ως την εξ αδιαθέτου μερίδα, σύμφωνα με την οποία θα υπολογισθεί η νόμιμη μοίρα των κληρονόμων, και δεν σημαίνει τον περιορισμό της νόμιμης μοίρας των γονέων μόνο στην περίπτωση της εξ αδιαθέτου διαδοχής. Για αυτό το λόγο, θα πρέπει η προστασία που παρέχεται με το άρθρο 1831 § 3 ΑΚ στον επιζώντα σύζυγο να επεκταθεί και στην περίπτωση που ο σύζυγος καλείται ως κληρονόμος εκ διαθήκης.¹³⁹ Ητοι, είτε όταν ο σύζυγος που επιζεί καλείται ως μοναδικός κληρονόμος με διαθήκη, ενώ βρίσκονται εν ζωή και οι γονείς του κληρονομούμενου, είτε όταν ο διαθέτης εγκατέστησε ως κληρονόμους του, τους εξ αδιαθέτου κληρονόμους (άρθρο 1790 ΑΚ). Γενικότερα, δηλαδή, αν δεν συνάγεται άμεσα ή έμμεσα από τη διαθήκη η αντίθετη βούληση του διαθέτη, δηλαδή ότι ήθελε το εξάιρετο να διανεμηθεί διαφορετικά και να μην περιέλθει στον επιζώντα σύζυγο. Βέβαια, υπάρχει και η αντίθετη άποψη,¹⁴⁰ η οποία βρίσκεται σε συμφωνία με την κρατούσα άποψη στη Γερμανία, κατά την οποία δεν χωρεί πάντα συνυπολογισμός του εξάιρετου, όταν ο σύζυγος καλείται στην κληρονομία εκ διαθήκης.

8.1.3. Η περίπτωση έκπτωσης του επιζώντος συζύγου:

Κατά την κρατούσα άποψη προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ αποτελεί η ύπαρξη στο πρόσωπο του επιζώντος συζύγου του κληρονομικού δικαιώματός του. Συνεπώς, εάν ο σύζυγος που επιζεί αποκληρώθηκε, αποποιήθηκε την κληρονομία ή κηρύχθηκε

¹³⁸ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 91 επ.

¹³⁹ Ι. Σ. Σπυριδάκης, οπ.π., σελ. 312 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 561 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 372 επ., Παπαντωνίου, οπ.π., σελ. 457 επ.

¹⁴⁰ Παύλος Χ. Φίλιος, Κληρονομικό Δίκαιο, σελ. 384 επ. Τόμος ΙΙ, Εκδ. Σάκκουλα 2009.

ανάξιος, τότε δεν θα δύναται να εφαρμοστεί η ρύθμιση της διατάξεως 1831 § 3 ΑΚ, εφόσον δεν θα υπάρχει πλέον ο λόγος περιορισμού της νόμιμης μοίρας των γονέων του κληρονομούμενου.¹⁴¹

Και τούτο διότι, κατά το σκεπτικό της κρατούσας άποψης, ο νομοθέτης με τη συγκεκριμένη διάταξη αποβλέπει στην προστασία του δικαιώματος στο εξάιρετο του συζύγου που επιζητεί, οπότε η ρύθμιση αυτή στερείται του νοήματος της, όταν ο σύζυγος δεν καλείται ως πραγματικός κληρονόμος αλλά πλασματικά, όπως τούτο συμβαίνει στην περίπτωση του άρθρου 1830 ΑΚ.¹⁴²

Ζήτημα ερμηνείας γεννάται και όταν ο επιζών σύζυγος αποδέχεται την επαχθείσα κληρονομική μερίδα αλλά αποποιείται το εξάιρετο.¹⁴³ Και στην περίπτωση αυτή γίνεται δεκτό ότι θα πρέπει να αποκλεισθεί η εφαρμογή της ρυθμίσεως του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ,¹⁴⁴ καθώς και εδώ ματαιώνεται ο σκοπός που προαναφέρθηκε παραπάνω, ήτοι η προστασία του δικαιώματος του επιζώντος συζύγου στο εξάιρετο.

Ωστόσο, δέον να αναφερθεί ότι αντίθετη άποψη έχει ο ομότιμος καθηγητής της Νομικής Σχολής Αθηνών, κ. Φίλιος¹⁴⁵, ο οποίος ακολουθώντας τη επικρατούσα γνώμη στη Γερμανία, υποστηρίζει ότι μόνη η αποποίηση του εξαιρέτου δεν αποκλείει το συνυπολογισμό, διότι η αποποίηση δεν ανατρέπει και την κλήση του επιζώντος συζύγου στην εξ αδιαθέτου διαδοχή.

8.1.4. Έκταση εφαρμογής της διάταξης:

Ζήτημα ανακύπτει σχετικά με το αν ο υπολογισμός του εξαιρέτου στην κληρονομία αφορά μόνο τον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας των γονέων ή αν εμποδίζει και την ικανοποίησή τους από τα αντικείμενα που ανήκουν στο εξάιρετο. Ως προς το θέμα τούτο, έχουν υποστηριχθεί δύο αντικρουόμενες απόψεις.

Ειδικότερα:

Σύμφωνα με την πρώτη άποψη,¹⁴⁶ εφόσον ο σκοπός της διάταξης είναι η αυξημένη προστασία του συζυγικού εξαιρέτου, ορθότερο είναι να μην έχουν δικαίωμα συμμετοχής οι

¹⁴¹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 562 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 372 και 383, Παύλος Χ. Φίλιος, οπ.π., σελ. 384 επ., Σταθόπουλος, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, άρθρα 1830-1834, αρ. 30, Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 92 επ.

¹⁴² Αντιθέτως, ο Ν. Μάτσης, οπ.π., σελ. 539 επ., υποστηρίζει ότι εφόσον το άρθρο 1830 ΑΚ επιβάλλει τη συναρίθμηση του εκπίπτοντος στη νόμιμη μοίρα για τον προσδιορισμό της εξ αδιαθέτου μερίδας επί της οποίας υπολογίζεται η νόμιμη μοίρα, επιβάλλεται και σε αυτήν την περίπτωση η αφαίρεση του εξαιρέτου παρά την έκπτωση του επιζώντος συζύγου.

¹⁴³ Όπως έχει προαναφερθεί, το εξάιρετο ως κληροδοσία επιδέχεται ιδιαίτερης αποδοχής και αποποίησης.

¹⁴⁴ Σταθόπουλος, οπ.π., αριθμ. 30, Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 562 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 383 επ.

¹⁴⁵ Παύλος Χ. Φίλιος, οπ.π., σελ. 384 επ.

¹⁴⁶ Π. Λαδάς, οπ.π., σελ. 127 επ., Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 562 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 385 επ.

γονείς του κληρονομούμενου συζύγου στα πράγματα του εξαιρέτου, ακόμα και στην περίπτωση που αυτά αποτελούν σημαντικό μέρος της κληρονομιάς ή και το σύνολό της.

Έτσι, με βάση το ως άνω σκεπτικό, εφόσον η πραγματική κληρονομία που απομένει, μετά την αφαίρεση του εξαιρέτου, δεν αρκεί για την κάλυψη της νόμιμης μοίρας των γονέων, οι τελευταίοι θα πρέπει να προσφύγουν για να ανατρέψουν στις εν λόγω δωρεές, στην αγωγή της μέμψης άστοργης δωρεάς (άρθρο 1835 ΑΚ). Πρόκειται, λοιπόν, για εξαίρεση από το γενικό κανόνα περί αυτοδίκαιης ακυρότητας των κληροδοσιών, στο μέτρο που επιβαρύνουν τη νόμιμη μοίρα (άρθρα 1901 και 1829 ΑΚ).

Ωστόσο, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη,¹⁴⁷ κατά την οποία ο μη συνυπολογισμός του εξαιρέτου στην κληρονομία αφορά μόνο τον υπολογισμό της αξίας της νόμιμης μοίρας των γονέων και δεν εμποδίζει την ικανοποίησή τους από τα αντικείμενα του εξαιρέτου. Συνεπώς, στο μέτρο που θίγεται η νόμιμη μοίρα των γονέων, αυτό καταρχάς θα είναι αυτοδικαίως άκυρο, εφόσον πρόκειται για κληροδοσία εκ του νόμου. Επικουρικά, δε, οι γονείς θα μπορούν να επιφέρουν την ανατροπή των δωρεών με την άσκηση της αγωγής της μέμψης άστοργης δωρεάς. Κατά την άποψη αυτή, σύμφωνα με τις διατάξεις 1829 και 1901 ΑΚ, τα συμφέροντα των δωρεοδόχων υπερισχύουν έναντι των συμφερόντων των κληροδόχων, στους οποίους συγκαταλέγεται και ο επιζών σύζυγος ως προς το περιεχόμενο του εξαιρέτου.

Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι στο ως άνω σκεπτικό, μολονότι ακολουθεί την εμπραγμάτου φύση του δίκαιου της νόμιμης μοίρας και τον επικουρικό χαρακτήρα της αγωγής της μέμψης άστοργης δωρεάς, έχει ασκηθεί κριτική, διότι ακολουθώντας η γνώμη αυτή τους γενικούς ισχύοντες κανόνες, επέρχεται η εξασθένηση σε μεγάλο βαθμό της παρεχόμενης προστασίας του άρθρου 1831 § 3 ΑΚ στο συζυγικό εξάιρετο.

8.2. Το εξάιρετο επί προσβολής της νόμιμης μοίρας κατιόντος

Το άρθρο 1831 § 3 ΑΚ προβλέπει ρητώς ότι ο μη συνυπολογισμός του εξαιρέτου ισχύει μόνο για να υπολογισθεί η νόμιμη μοίρα των γονέων του κληρονομούμενου συζύγου. Συνεπώς, εξ αντιδιαστολής από τη διατύπωση του ως άνω άρθρου, προκύπτει ότι τα αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο εξάιρετο δεν αφαιρούνται, αλλά συνυπολογίζονται στην κληρονομία, προκειμένου να υπολογιστεί η νόμιμη μοίρα των κατιόντων ή του συζύγου, ανεξαρτήτως αν ο τελευταίος συντρέχει με τους κατιόντες ή τους γονείς του κληρονομούμενου.

Ωστόσο, αμφισβήτηση επικρατεί σχετικά με το αν το εξάιρετο έχει την ίδια νομική μεταχείριση όπως και οι άλλες κληροδοσίες ή όχι. Κατά μία άποψη, το εξάιρετο δεν έχει καμία προνομιακή μεταχείριση έναντι των άλλων κληροδοσιών, αλλά στο μέτρο που θίγεται η νόμιμη

¹⁴⁷ Παύλος Χ. Φίλιος, οπ.π., σελ. 388 επ.

μοίρα των κατιόντων το εξάιρετο θα είναι αυτοδικαίως άκυρο κατά το αντίστοιχο ποσοστό. Κατά την αντίθετη, ωστόσο, άποψη, οι κατιόντες μπορούν μεν να υπολογίσουν το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας τους στο σύνολο της κληρονομίας, αλλά θα πρέπει να επιδιώξουν, αρχικώς, να ικανοποιήσουν το δικαίωμά τους από τα αντικείμενα της κληρονομίας και μόνο αν αυτά δεν επαρκούν θα επιλαμβάνονται και τα στοιχεία του εξάιρετου.

Πάντως, η κάθε περίπτωση ικανοποίησης της νόμιμης μοίρας των κατιόντων του κληρονομούμενου από τα αντικείμενα του εξάιρετου, θα πρέπει να τελεί υπό την επιφύλαξη της τυχόν καταχρηστικότητας (άρθρο 281 ΑΚ). Έτσι, αν στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχουν στην κληρονομία, πέραν του εξάιρετου, επαρκή περιουσιακά στοιχεία για τη κάλυψη της νόμιμης μοίρας του κατιόντος και παρόλα αυτά ο τελευταίος επιληφθεί αντικείμενα που ανήκουν στο εξάιρετο και τα οποία είναι απαραίτητα για την αξιοπρεπή διαβίωση του συζύγου που επιζεί, αυτή η συμπεριφορά του κατιόντος ενδέχεται να κριθεί ως καταχρηστική.

Τέλος, σημειώνεται ότι όταν ούτε το εξάιρετο επαρκεί για την κάλυψη της νόμιμης μοίρας των κατιόντων, οι τελευταίοι θα έχουν ως έσχατη λύση την αγωγή της μέμνης άστοργης δωρεάς.

8.3. Το εξάιρετο δικαίωμα και η εκ διαθήκης κληρονομική διαδοχή

Ο σύζυγος που επιζεί δεν δικαιούται το εξάιρετο αν εγκαταστάθηκε ως κληρονόμος με διαθήκη, όπως προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου 1820 ΑΚ, στο οποίο ορίζεται ρητώς ότι ο επιζών σύζυγος παίρνει το εξάιρετο μόνο όταν καλείται στην κληρονομία με εξ' αδιαθέτου διαδοχή.

Αμφισβήτηση, ωστόσο, επικρατεί σχετικά με το αν ο σύζυγος δικαιούται το εξάιρετο στην περίπτωση που ο κληρονομούμενος με τη διαθήκη του μνημόνευσε ως κληρονόμους του, τους «νόμιμους» ή «εξ' αδιαθέτου» κληρονόμους του ή τους συγγενείς του, χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό. Σε μια τέτοια περίπτωση, κατά την κρατούσα άποψη, η απόκτηση του εξάιρετου από τον επιζώντα σύζυγο θα εξαρτηθεί από την ερμηνεία της διαθήκης, με βάση το άρθρο 1790 ΑΚ, στο πλαίσιο του οποίου ως τιμώμενοι, σε περίπτωση αμφιβολίας, θεωρούνται εκείνοι που θα καλούνταν ως εξ' αδιαθέτου κατά το χρόνο της επαγωγής, κατά την αναλογία της μερίδας τους.

Επομένως, αν σύμφωνα με την ερμηνεία της διαθήκης, με βάση τη διάταξη του 1790 ΑΚ, τα πρόσωπα και ο επιζών σύζυγος καθίστανται κληρονόμοι εκ διαθήκης και όχι εξ' αδιαθέτου, τότε θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο σύζυγος που επιζεί δικαιούται επιπλέον από τη κληρονομική μερίδα του και το εξάιρετο, εκτός αν συνάγεται διαφορετική βούληση του διαθέτη. Τούτο το τελευταίο θα συμβεί, όταν ο διαθέτης εγκαθιστά με τη διαθήκη του το σύζυγο του

κληρονόμο και επιπλέον του καταλείπει ως κληροδοσία, με βάση το άρθρο 1969 ΑΚ, και αντικείμενα από αυτά που σύμφωνα με τη διάταξη 1820 ΑΚ περιέρχονται στην έννοια του εξαιρέτου.

Τέλος, αν ο σύζυγος που επιζεί καλείται στην κληρονομία και εκ διαθήκης και εκ του νόμου, (στο πλαίσιο της διάταξης 1801 ΑΚ), τότε ο επιζών σύζυγος δεν δικαιούται να πάρει το εξαιρέτο, διότι το δικαίωμα των εκ διαθήκης κληρονόμων εκτείνεται σε όλα τα κληρονομιαία αντικείμενα. Ζήτημα θα μπορούσε να δημιουργηθεί στην περίπτωση αυτή, αν η εγκατάσταση των κληρονόμων στη διαθήκη έγινε σε δήλα αντικείμενα και τα αντικείμενα του εξαιρέτου περιλαμβάνονται στα αντικείμενα της αδιάθετης κληρονομιάς.

8.4. Η συγκριτική επισκόπηση των άρθρων 1842 και 1822 ΑΚ

Ο νομοθέτης προέβλεψε διττός την απώλεια του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου και κατ' επέκταση και το δικαίωμά του επί του εξαιρέτου ως συνέπεια ασκήσεως αγωγής διαζυγίου εκ μέρους του αποθανόντος συζύγου.

Πιο συγκεκριμένα, ως ανωτέρω ελέχθη,¹⁴⁸ στο άρθρο 1822 ΑΚ προβλέπεται ότι το κληρονομικό δικαίωμα, καθώς και το δικαίωμα στο εξαιρέτο του συζύγου που επιζεί αποκλείονται, αν ο κληρονομούμενος έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, είχε ασκήσει σχετική αγωγή διαζυγίου. Με τη ρύθμιση αυτή ο νομοθέτης θέλησε να ικανοποιήσει την εικαζόμενη βούληση του συζύγου-κληρονομούμενου, ώστε να επέλθουν τα ίδια αποτελέσματα με εκείνα της λύσης του γάμου του, ακόμα και στην περίπτωση που μεσολάβησε, πριν το αμετάκλητο της απόφασης του διαζυγίου, το τυχαίο γεγονός του θανάτου του διαθέτη συζύγου.

Επιπροσθέτως, ο νομοθέτης στη διάταξη του άρθρου 1842 ΑΚ παρέχει μια πρόσθετη δυνατότητα στο κληρονομούμενο σύζυγο, έναν ειδικό λόγο αποκλήρωσης του επιζώντος συζύγου,¹⁴⁹ δηλαδή εκτός από τους λόγους αποκλήρωσης που ορίζονται στην ως άνω διάταξη, ο κληρονομούμενος έχει δικαίωμα να αποκληρώσει τον τελευταίο, αν κατά το χρόνο θανάτου του είχε δικαίωμα να ασκήσει αγωγή διαζυγίου για υπαίτιο λόγο που οφείλεται στη συμπεριφορά του επιζώντος συζύγου του. Ο βάσιμος λόγος διαζυγίου που ανάγεται σε υπαιτιότητα του συζύγου, αναφέρεται κατά κύριο λόγο, στη μοιχεία του συζύγου, που αποτελεί τεκμήριο ισχυρού κλονισμού της έγγαμης συμβίωσης, καθώς τα άλλα τεκμήρια κλονισμού που προβλέπονται στο άρθρο 1439 § 2 ΑΚ, όπως διαγαμία, επιβουλή της ζωής θα μπορούσαν να

¹⁴⁸ Πρβλ. παραπάνω κεφάλαιο 3 υποπερίπτωση 3.2 επ. αναλυτικά ως προς τις προϋποθέσεις και τις έννομες συνέπειες.

¹⁴⁹ Πρβλ. παραπάνω κεφάλαιο 4 υποπερίπτωση 4.3 αναλυτικά ως προς τις προϋποθέσεις και τις έννομες συνέπειες.

υπαχθούν στο πραγματικό του άρθρου 1840 ΑΚ, που προβλέπει γενικώς τους λόγους αποκλήρωσης ανιόντων και κατιόντων¹⁵⁰.

Με δεδομένα τα ως άνω προαναφερθέντα και κατόπιν συγκρίσεως των εν λόγω άρθρων εντοπίζονται οι εξής διαφορές:

Καταρχάς, ενώ για την ύπαρξη του λόγου αποκλήρωσης του συζύγου κατά τη διάταξη του άρθρου 1842 ΑΚ απαιτείται η ύπαρξη όχι μόνο βάσιμου αλλά και υπαίτιου λόγου διαζυγίου, η διάταξη του άρθρου 1822 ΑΚ αρκείται στην ύπαρξη απλώς και μόνο βάσιμου λόγου διαζυγίου. Ακόμα, στη διάταξη του άρθρου 1842 ΑΚ ο διαθέτης σύζυγος δεν απαιτείται να έχει ασκήσει αγωγή διαζυγίου, αλλά είναι αρκετό το εν λόγω δικαίωμα του να είναι ενεργό κατά το χρόνο θανάτου του διαθέτη, εν αντιθέσει με τη διάταξη του άρθρου 1822 ΑΚ που απαιτεί ο διαθέτης σύζυγος να έχει ασκήσει αγωγή διαζυγίου. Τέλος, η διάταξη του άρθρου 1842 ΑΚ δεν μπορεί να εφαρμοστεί επί συναινετικού διαζυγίου, καθώς σε αυτήν απαιτείται ο βάσιμος λόγος διαζυγίου να οφείλεται στην υπαιτιότητα του συζύγου του διαθέτη, ενώ αντίθετα η διάταξη του άρθρου 1822 ΑΚ δύναται να εφαρμοστεί και στο συναινετικό διαζύγιο.

Επομένως, εκ των ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι η ρύθμιση της διάταξης του άρθρου 1842 ΑΚ δεν προσφέρει τίποτα περισσότερο ως προς τις έννομες συνέπειες από ό,τι και ο αναίτιος κλονισμός της συζυγικής σχέσης, εφόσον ασκήθηκε η αγωγή διαζυγίου ή ακόμη και με τη κοινή αίτηση συναινετικού διαζυγίου κατά το άρθρο 1822 ΑΚ. Μη διακρίνοντας του νόμου, και στις δυο περιπτώσεις ο επιζών σύζυγος θα αποκλειστεί από το κληρονομικό δικαίωμα και κατ' επέκταση από το δικαίωμα του στο εξαίρετο καθ' ολοκληρία, ήτοι και από το δικαίωμα του στη νόμιμη μοίρα. Συνεπώς, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η μόνη σημαντική ειδοποιός διαφορά που εντοπίζεται από τη συγκριτική επισκόπηση των δυο άρθρων συνίσταται στο γεγονός ότι στο άρθρο 1842 ΑΚ παρέχεται η δυνατότητα στον κληρονομούμενο σύζυγο να αποκλείσει από την κληρονομία τον επιζώντα σύζυγο και χωρίς να έχει ασκήσει αγωγή διαζυγίου.

Ωστόσο, μεμονωμένα μεν υποστηρίζεται de lege ferenda η άποψη του κ. Λιώση¹⁵¹ ότι στο άρθρο 1822 ΑΚ, το οποίο αφορά στην άσκηση αγωγής διαζυγίου, ακόμη και για αναίτιο λόγο, θα έπρεπε ο επιζών σύζυγος να περιορίζεται στη νόμιμη μοίρα του, εν αντιθέσει με το άρθρο 1842 ΑΚ, που αφορά τον υπαίτιο κλονισμό του γάμου, όποτε ο σύζυγος που επιζεί θα έπρεπε να αποκλείεται και από τη νόμιμη μοίρα του.

Τέλος, αξίζει να τονισθεί ότι η αντίστοιχη διάταξη στο ΓερμΑΚ (§ 2335 BGB) αναφέρεται αποκλειστικά σε ανάλογους λόγους αποκλήρωσης των κατιόντων, όπως προβλέπονται στο άρθρο 1840 ΑΚ, δηλαδή στην επιβουλή ζωής, σωματικές κακώσεις, ενοχή για

¹⁵⁰ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 232 επ.

¹⁵¹ Λιώση, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 1842, αρ. 14.

εκ προθέσεως τέλεση κακουργήματος/πλημμελήματος εις βάρος του διαθέτη και αθέτηση υποχρέωσης διατροφής και δεν αναφέρεται καθόλου σε υπαίτια κλονιστικά γεγονότα της έγγαμης συμβιώσεως.¹⁵²

8.5. Η αντισυνταγματικότητα της μονομερούς απώλειας του κληρονομικού δικαιώματος στο άρθρο 1822 ΑΚ

Η νομοθετική ρύθμιση του κληρονομικού δικαιώματος του συζύγου, και κατ' επέκταση του δικαιώματός του επί του εξαιρέτου αναμφίβολα κινείται στα πλαίσια της ακρότητας και της αντίφασης. Ειδικότερα, από τη μία πλευρά, όσο υφίσταται γάμος και αυτός είναι κλονισμένος με τους συζύγους να αντιδικούν, ο νομοθέτης αποβλέποντας στην προστασία του γάμου, μέσω της θεσπίσεως της διαδικασίας των γαμικών διαφορών, ευνοεί την προσπάθεια εκείνου εκ των συζύγων που επιθυμεί τη διατήρηση έστω του κλονισμένου γάμου. Αντιθέτως, στην περίπτωση του θανάτου ενός εκ των συζύγων, με τον οποίο επέρχεται και η λύση αυτοδικαίως του γάμου, η βούληση του νομοθέτη μεταστρέφεται και πλέον με τις ρυθμίσεις του, επιδιώκει τη διασφάλιση της ελευθερίας του διατιθέναι του συζύγου που πέθανε.

Είναι, λοιπόν, δογματικώς ορθό, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, να επικρατεί καταρχήν μία αμφισβήτηση ως προς το ζήτημα του νομοθετικού ερείσματος του αποκλεισμού του επιζώντος συζύγου από την κληρονομία με βάση τη διάταξη του άρθρου 1822 ΑΚ, ήτοι εάν τούτος ο αποκλεισμός βασίζεται στην εικαζόμενη βούληση του διαθέτη ή όχι.

Σύμφωνα με μία άποψη,¹⁵³ ο αποκλεισμός του συζύγου που επιζεί δεν θεμελιώνεται στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομούμενου, αλλά στο πραγματικό γεγονός του κλονισμού της έγγαμης συμβιώσεως. Και τούτο επειδή, κατά το σκεπτικό της ως άνω απόψεως, οι κληρονομικές σχέσεις, για το νομοθέτη είναι απόρροια της πραγματικής, ηθικής και νομικής σχέσης των μελών μίας κοινωνικής ομάδας, όπως η οικογένεια, που προστατεύεται μάλιστα και από το ίδιο το Σύνταγμα.¹⁵⁴ Επομένως, δεν είναι ορθό να υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα του αποκλεισμού του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου θεμελιώνεται στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομούμενου γιατί τότε θα κινούμασταν στο χώρο του ατομικισμού της ιδιωτικής αυτονομίας, η οποία άλλωστε στο κληρονομικό δίκαιο περιορίζεται στον περιορισμό της νόμιμης μοίρας.

¹⁵² Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 232.

¹⁵³ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 199 και την εκεί υποσημείωση 134: Munchkomm-Leipold, Einleitung zum Erbrecht, αρ. 12, Mertens, Die Entstehung der Vorschriften des BGB, σελ. 178., Lange – Kuchinke, Lehrbuch des Erbrecht, 2001, 9 III.

¹⁵⁴ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, οπ.π., σελ. 199.

Στον αντίποδα βρίσκεται μία δεύτερη άποψη¹⁵⁵, κατά την οποία ο δικαιολογητικός λόγος θεσπίσεως του αποκλεισμού του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου έγκειται στην αναζήτηση της εικαζόμενης βούλησης του κληρονομούμενου και στην ικανοποίησή της, στην περίπτωση που ο κληρονομούμενος λόγω του θανάτου δεν μπόρεσε να τη διατυπώσει. Και τούτο επειδή, το κληρονομικό δίκαιο, όντας τμήμα του δικαίου της ιδιοκτησίας, αποτελεί εγγυητής της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας μέσω της διασφάλισης της ελεύθερης διάθεσης της περιουσίας του προσώπου.

Εντούτοις, ο θάνατος ενός εκ των συζύγων που επέρχεται διαρκούσης της εκκρεμοδικίας της δίκης διαζυγίου, δεν συνεπάγεται τον αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος και από τους δύο συζύγους, αλλά μόνο από τον ένα σύζυγο, και μάλιστα από εκείνον που έχει τη θέση του εναγόμενου και επιθυμεί τη διατήρηση του γάμου του. Ωστόσο, με αυτόν τον τρόπο η ρύθμιση του άρθρου 1822 ΑΚ, προσλαμβάνει το χαρακτήρα της κυρώσεως για τον επιζώντα σύζυγο, είτε γιατί παραβίασε τις υποχρεώσεις από το γάμο, είτε γιατί δεν επεδίωξε τη λύση του γάμου, αν και είχε δικαίωμα διάζευξης, το οποίο δεν άσκησε επειδή απέβλεπε στο κληρονομικό δικαίωμά του.¹⁵⁶

Όμως, αυτός ο μονομερής αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος και κατ' επέκταση του δικαιώματος επί του εξαιρέτου του επιζώντος συζύγου αντικρούει στη διάταξη του άρθρου 4 § 1 Σ, που προστατεύει την ισότητα όλων απέναντι στο νόμο. Και τούτο επειδή, με το άρθρο 1822 ΑΚ εισάγεται μία αδικαιολόγητη απόκλιση από τις συνέπειες της άσκησης αγωγής διαζυγίου ανάμεσα στους συζύγους. Πιο συγκεκριμένα, το πραγματικό γεγονός του θανάτου ενός εκ των συζύγων κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας της δίκης διαζυγίου τυγχάνει διαφορετικής νομοθετικής αξιολόγησης για τον ενάγοντα, από ότι για τον εναγόμενο, με αποτέλεσμα αν πεθάνει ο εναγόμενος να κληρονομείται από τον ενάγοντα-επιζώντα σύζυγο, ενώ αντιστρόφως να αποκλείεται ο εναγόμενος σύζυγος από την κληρονομία του αποβιώσαντος ενάγοντα. Μάλιστα, στην περίπτωση που και ο άλλος σύζυγος είχε ασκήσει ανταγωγή ή αντίθετη αγωγή, αποκλείονται αμφότεροι οι σύζυγοι από το κληρονομικό δικαίωμά τους. Ωστόσο, η αντίφαση τούτη αίρεται μόνο στη περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου, δηλαδή το πραγματικό γεγονός του θανάτου ενός εκ των συζύγων συνεπάγεται το ίδιο αποτέλεσμα για του

¹⁵⁵ Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, ο.π., σελ. 200 και την εκεί υποσημείωση 135: Stoker H., Die Neuordnung der gesetzlichen Erbfolge im Spiegel des mutmasslichen Erblasserwillens, FamRZ 1971, σελ.609, Firsching K., Zur Reform des deutschen Erbrecht, JZ 1972, σελ. 449, Dumoulin J, Gesetzliches Erbrecht und Pflichtteilsrecht, DNotZ 1972 Sonderhft, σελ. 84, 87.

¹⁵⁶ Η διατύπωση του άρθρου 1822 ΑΚ, μολονότι τροποποιήθηκε με το ν. 1329/1983, ο οποίος επεδίωξε εν μέρει τον εκσυγχρονισμό στο δίκαιο του διαζυγίου με την απόλειψη της υπαιτιότητας από το βάσιμο λόγο διαζυγίου, διατήρησε τη σημασία της ως κύρωση για το κληρονομικό δίκαιο και μάλιστα με ευνοϊκότερους όρους.

συζύγους, χωρίς να γίνονται διακρίσεις, έτσι ώστε να αποστερούνται από το κληρονομικό δικαίωμά τους αμφότεροι οι σύζυγοι.

Επομένως, θα ήταν δογματικός ορθώς, ο αποκλεισμός του επιζώντος συζύγου από την κληρονομία να βασίζεται στο αντικειμενικό πραγματικό γεγονός του κλονισμού και της διαστάσεως που υπάρχει στην έγγαμη συμβίωση και στην εκκρεμοδικία της δίκης διαζυγίου και όχι στην πρωτοβουλία της λύσης του γάμου με διαζύγιο. Μάλιστα, θα μπορούσε να προβλεφθεί ότι η διάσταση στη συζυγική σχέση και η εκκρεμοδικία της δίκης διαζυγίου αποτελεί λόγο κλήσεως του συζύγου που επιζεί στη νόμιμη μοίρα, που θα ισχύει και για τους δύο συζύγους, ενώ απαραίτητη θα ήταν και η πρόβλεψη για δικαίωμα διατροφής του επιζώντος συζύγου έναντι των κληρονόμων, εφόσον πληρούνται οι νόμιμοι όροι της διατροφής μετά το διαζύγιο.

8.6. Το σύμφωνο συμβίωσης και το εξαίρετο δικαίωμα

Το έτος 2008, με τη ψήφιση και θέση σε ισχύ του νόμου 3719/2008 «Περί μεταρρυθμίσεων για την οικογένεια, το παιδί και την κοινωνία», εγκαινιάστηκε μια νέα διάσταση στο πεδίο του οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου.

Ειδικότερα, το συγκεκριμένο νομοθέτημα, μεταξύ των ριζικών αλλαγών που επέφερε ήταν και η εισαγωγή ενός νέου μορφώματος, του αποκαλούμενου «σύμφωνου συμβίωσης». Πρόκειται για μια συμφωνία μεταξύ δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων, που καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο¹⁵⁷ και με την οποία τα πρόσωπα οργανώνουν τη συμβίωση τους (άρθρο 1) και κατ' επέκταση ρυθμίζουν και την τύχη της κληρονομίας τους.

Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 11 του νόμου 3719/2008 προβλέπεται ότι σε περίπτωση λύσης του σύμφωνου συμβίωσης λόγω θανάτου, αυτός που επιζεί εκ των συντρόφων, έχει κληρονομικό δικαίωμα εξ αδιαθέτου, το οποίο ανέρχεται στο 1/6 της κληρονομίας, αν συντρέχει με κληρονόμους της 1^{ης} τάξης, στο 1/3 αν συντρέχει με κληρονόμους των λοιπών τάξεων και σε ολόκληρη την κληρονομία, αν δεν υπάρχει συγγενής του κληρονομούμενου που να καλείται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο νόμος αναγνωρίζει μειωμένο εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα στον επιζώντα σύντροφο σε σχέση με αυτό του επιζώντος συζύγου, πράγμα που ανταποκρίνεται στη διάθεση του νομοθέτη για «χαλαρότερη»¹⁵⁸ αντιμετώπιση του σύμφωνου συμβίωσης σε σχέση με το γάμο.

¹⁵⁷ Η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξιαρχό του τόπου κατοικίας τους, το οποίο καταχωρείται σε ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου (άρθρο 1 εδ. β' του ν. 3719/2008)

¹⁵⁸ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 468 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 258 επ.

Επίσης, στον επιζώντα σύντροφο, σε περίπτωση λύσης του σύμφωνου συμβίωσης λόγω θανάτου, παρέχεται το δικαίωμα να αξιώσει κατά του αποβιώσαντος ό,τι ο τελευταίος απέκτησε και με τη δική του συμβολή. Η αξίωση, όμως, αυτή θα στρέφεται κατά των κληρονόμων του υπόχρεου και θα υπόκειται σε παραγραφή δύο ετών (άρθρο 6 του ν. 3719/2008).

Πλην, όμως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο ν. 3719/2008, σιωπά και δεν προβλέπει ανάλογο σχετικό δικαίωμα στον επιζώντα σύντροφο στο εξάireτο, σε περίπτωση θανάτου του άλλου συντρόφου.

Παρά ταύτα, στη θεωρία υποστηρίζεται η άποψη¹⁵⁹ ότι θα πρέπει να αναγνωριστεί και στον επιζώντα σύντροφο αντίστοιχο δικαίωμα κατά ανάλογη εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 1820 εδ. β' ΑΚ. Προς επίρρωση τούτων, οι υποστηρικτές της κρατούσας άποψης της θεωρίας διατείνονται ότι, υφίσταται αξιολογική ομοιότητα μεταξύ της αρρυθμιστής περίπτωσης και εκείνης που ρυθμίζεται στη διάταξη 1820 εδ. β' ΑΚ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το ανωτέρω σκεπτικό, όπως ακριβώς μεταξύ των συζύγων, έτσι και μεταξύ των συντρόφων που συνδέονται με σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσεται ένας ιδιαίτερος ψυχικός δεσμός και διαμορφώνεται ένας κοινός τρόπος ζωής, ο οποίος επιβάλλει στο νομοθέτη να εξασφαλίσει στο σύντροφο που επιζεί είτε από λόγους επιείκειας, το ίδιο περίπου βιοτικό επίπεδο με εκείνο που απολάμβανε όσο διαρκούσε η συμβίωση με τον κληρονομούμενο. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να αναγνωρισθεί και στον επιζώντα σύντροφο δικαίωμα στο εξάireτο, αλλιώς θα αναγκασθεί να μοιράζεται τα αντικείμενα της κοινής οικιακής οικονομίας, με τους λοιπούς εξ αδιαθέτου συγκληρονόμους, που ενδεχομένως οι τελευταίοι να μην είχαν και κανένα ουσιαστικό δεσμό με τον κληρονομούμενο.

Παράλληλα, η εν λόγω άποψη στη θεωρία υποστηρίζει ότι στο σύμφωνο συμβίωσης, θα πρέπει να εφαρμόζεται αναλογικώς και το άρθρο 1822 ΑΚ,¹⁶⁰ που προβλέπει αυτοδίκαιο αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος και του δικαιώματος του εξάireτου του επιζώντος συζύγου, αν ο κληρονομούμενος είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο κατά του επιζώντος συζύγου. Στην περίπτωση, όμως του σύμφωνου συμβίωσης, ο αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος και του δικαιώματος στο εξάireτο του επιζώντος συντρόφου, θα συντρέχει όταν ο αποθανών με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση εξέφρασε τη βούλησή του για λύση του σύμφωνου συμβίωσης, αλλά λόγω του τυχαίου περιστατικού του θανάτου του τελευταίου, αυτή δεν πρόλαβε να κοινοποιηθεί με δικαστικό επιμελητή στον επιζώντα σύντροφο.

¹⁵⁹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 470 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 260 επ.

¹⁶⁰ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., σελ. 453 επ., Νίκη Ψούνη, οπ.π., σελ. 248 επ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κεντρικό θέμα της παρούσας εργασίας ήταν το ιδιαίτερο κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου επί του εξαιρέτου. Ειδικότερα, όπως προελέχθη παραπάνω, στο άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ ο νομοθέτης προέβλεψε για το σύζυγο που επιζεί τη δυνατότητα, όταν καλείται στην κληρονομία -ανεξαρτήτως τάξεως- να λάβει πέρα της εξ' αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας του, και ορισμένα κινητά αντικείμενα που τα χρησιμοποιούσαν είτε μόνο ο αποθανών σύζυγος είτε και οι δύο σύζυγοι.

Ο γενεσιουργός λόγος της θεσπίσεως της εν λόγω ρυθμίσεως ήταν η εξασφάλιση για το σύζυγο που επιζεί, για λόγους κοινωνικής ευπρέπειας, αλλά και συναισθηματικούς, η δυνατότητα να συνεχίσει τη ζωή του στο ίδιο περιβάλλον και μετά το θάνατο του συζύγου του. Ο θάνατος, δηλαδή, του ενός εκ των συζύγων δεν θα πρέπει να μεταβάλλει το δημιουργηθέν περιβάλλον ζωής των συζύγων, αλλά ούτε και να αποστερεί από τον επιζώντα σύζυγο τα μέσα διαβίωσης που εκπροσωπούν κάποια οικονομική αξία και σημαίνουν για αυτόν έναν τρόπο ζωής.

Εντούτοις, αυτό δε σημαίνει ότι ο επιζών σύζυγος δικαιούται να λάβει το εξαιρετο απαρεγκλίτως, αλλά θα πρέπει σωρευτικώς να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις, ήτοι να υφίσταται γάμος μεταξύ του τελευταίου και του αποβιώσαντος συζύγου, να κληθεί εξ' αδιαθέτου στη κληρονομία και να καλείται στις τέσσερις πρώτες τάξεις της κληρονομικής διαδοχής.

Εκ των ανωτέρω, δηλαδή, προκύπτει ότι ο επιζών σύζυγος δεν λαμβάνει το εξαιρετο εφόσον καλείται ως κληρονόμος με διαθήκη ή εάν «εκπέσει» της κληρονομίας του κληρονομούμενου για οποιονδήποτε λόγο και ως εκ τούτου δεν αποκτήσει ή χάσει την ιδιότητα του εξ' αδιαθέτου κληρονόμου του συζύγου του.

Μάλιστα, αξίζει να τονισθεί ότι ο νομοθέτης προέβλεψε διττώς για τον επιζώντα σύζυγο, εκτός από τους γενικούς λόγους έκπτωσης από το κληρονομικό δικαίωμα και κατ' επέκταση και το δικαίωμά του επί του εξαιρέτου (αποποίηση, αποκλήρωση, αναξιότητα) την απώλεια αυτών και ως συνέπεια ασκήσεως αγωγής διαζυγίου εκ μέρους του αποθανόντος συζύγου, όπως ισχύει με βάση τα άρθρα 1822 και 1842 ΑΚ. Με τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις, ο νομοθέτης θέλησε να ικανοποιήσει τη εικαζόμενη βούληση του συζύγου-κληρονομούμενου, ώστε να επέλθουν τα ίδια αποτελέσματα με εκείνα της λύσης του γάμου του, ακόμα και στην περίπτωση που μεσολάβησε, πριν το αμετάκλητο της απόφασης του διαζυγίου, το τυχαίο γεγονός του θανάτου του διαθέτη συζύγου.

Ωστόσο, ακόμα και αν συντρέχουν οι όροι για να λάβει το εξάιρετο ο σύζυγος που επιζεί, εάν αυτός καλείται με τα παιδιά του κληρονομούμενου συζύγου στην κληρονομία του τελευταίου, ο δικαστής προκειμένου να αποφανθεί για το ποια αντικείμενα εντέλει θα συμπεριληφθούν στο εξάιρετο του συζύγου που επιζεί θα πρέπει να λάβει υπόψη του και τις ανάγκες των τέκνων του εφόσον το επιβάλλουν οι ειδικές περιστάσεις για λόγους επιείκειας, με βάση τα οριζόμενα στο εδ. γ' του άρθρου 1820ΑΚ και να προβεί στον ανάλογο ποιοτικό και ποσοτικό περιορισμό του.

Αντιθέτως, στη περίπτωση που προσβάλλεται η νόμιμη μοίρα των γονέων του κληρονομούμενου, για τον υπολογισμό αυτής δεν συνυπολογίζεται δηλαδή προαφαιρείται, από την πραγματική κληρονομία, ό,τι περιέρχεται ως εξάιρετο στο σύζυγο που επιζεί κατά το άρθρο 1820 εδ. β' ΑΚ. Με τη συγκεκριμένη ρύθμιση εισάγεται ειδική περίπτωση αφαίρεσης από την πραγματική κληρονομία των περιουσιακών αντικειμένων που αποτελούν το εξάιρετο του συζύγου που επιζεί, όταν πρόκειται να υπολογισθεί μόνο η νόμιμη μοίρα των γονέων του κληρονομούμενου συζύγου. Ως εκ τούτου, η ρύθμιση αυτή δεν μπορεί να εφαρμοστεί στον υπολογισμό της νόμιμης μοίρας των κατιόντων του κληρονομούμενου και του συζύγου (ανεξάρτητα από την τάξη με την οποία καλείται). Επομένως, η νόμιμη μοίρα των κατιόντων θα υπολογιστεί στο σύνολο της κληρονομίας.

Κλείνοντας, αξίζει να τονισθεί ότι αν και ο ν. 3719/2008 για το «σύμφωνο συμβίωσης», σιωπά και δεν προβλέπει ανάλογο σχετικό δικαίωμα στον επιζώντα σύντροφο στο εξάιρετο, σε περίπτωση θανάτου του άλλου συντρόφου, στη θεωρία υποστηρίζεται η άποψη ότι θα πρέπει να αναγνωριστεί και στον επιζώντα σύντροφο αντίστοιχο δικαίωμα κατά ανάλογη εφαρμογή της διάταξης 1820 εδ. β' ΑΚ. Και τούτο επειδή, κατά το σκεπτικό της κρατούσας άποψης της θεωρίας, υφίσταται αξιολογική ομοιότητα μεταξύ της αρρυθμιστής περίπτωσης και εκείνης που ρυθμίζεται στη διάταξη 1820 εδ. β' ΑΚ.

Ειδικότερα, όπως ακριβώς μεταξύ των συζύγων, έτσι και μεταξύ των συντρόφων που συνδέονται με σύμφωνο συμβίωσης αναπτύσσεται ένας ιδιαίτερος ψυχικός δεσμός και διαμορφώνεται ένας κοινός τρόπος ζωής, ο οποίος επιβάλλει στο νομοθέτη να εξασφαλίσει στο σύντροφο που επιζεί είτε από λόγους επιείκειας, το ίδιο περίπου βιοτικό επίπεδο με εκείνο που απολάμβανε όσο διαρκούσε η συμβίωση με τον κληρονομούμενο. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να αναγνωριστεί και στον επιζώντα σύντροφο δικαίωμα στο εξάιρετο, αλλιώς θα αναγκασθεί να μοιράζεται τα αντικείμενα της κοινής οικιακής οικονομίας, με τους λοιπούς εξ' αδιαθέτου συγκληρονόμους, που ενδεχομένως οι τελευταίοι να μην είχαν και κανένα ουσιαστικό δεσμό με τον κληρονομούμενο.

Παράλληλα, η εν λόγω άποψη στη θεωρία υποστηρίζει ότι στο σύμφωνο συμβίωσης, θα πρέπει να εφαρμόζεται αναλογικώς και το άρθρο 1822 ΑΚ, που προβλέπει αυτοδίκαιο αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος και του δικαιώματος του εξαιρέτου του επιζώντος συζύγου, αν ο κληρονομούμενος είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου για βάσιμο λόγο κατά του επιζώντος συζύγου. Στην περίπτωση, όμως του σύμφωνου συμβίωσης, ο αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος και του δικαιώματος στο εξάιρετο του επιζώντος συντρόφου, θα συντρέχει όταν ο αποθανών με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση εξέφρασε τη βούλησή του για λύση του σύμφωνου συμβίωσης, αλλά λόγω του τυχαίου περιστατικού του θανάτου του τελευταίου, αυτή δεν πρόλαβε να κοινοποιηθεί με δικαστικό επιμελητή στον επιζώντα σύντροφο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Ε. Βουζίκας, Κληρονομικό Δίκαιον, (1972).
- Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Κληρονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, (2010).
- Αθηνά Π. Κοτζαμπάση, Κληρονομική Διαδοχή μεταξύ των συζύγων, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., (2007).
- Αλκιβιάδης Κ. Κρασσάς, Κληρονομικόν Δίκαιον (Γεώργιου Λ. Ροΐλου), Εκδόσεις Οίκος Γεώργιου Φέξη και Υιοί, (1932).
- Π. Λαδάς, Η αναμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στα πλαίσια της μεταρρύθμισης του Οικογενειακού Δικαίου, Εκδόσεις University Studio Press (1984).
- Λιβάνης, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 1822.
- Λιώση, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρο 1842.
- Ν. Μάτσης, Το συζυγικόν εξαίρετον, ΕΕΝ 1955 (Έτος 22ον).
- Γεώργιος Α. Μπαλής, Κληρονομικόν Δίκαιον (κατά των κώδικα), Εκδόσεις Δ. Ν. Τζάκα, (1959).
- Παπαντωνίου, Κληρονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Π.Ν Σάκκουλας (1989).
- Θανάσης Κ. Παπαχρίστου, Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, (2005).
- Ι. Σ. Σπυριδάκης, Κληρονομικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, (2002).
- Ι. Σ. Σπυριδάκης, Η Αποκλήρωση, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, (2008).
- Σταθόπουλος, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, άρθρα 1830-1834.
- Κων/νος Γ. Στεφανόπουλος, Στοιχεία Κληρονομικού Δικαίου, Εκδόσεις Επτάλοφος Ε.Π.Ε, (1976).
- Ανδρέας Χρ. Τούσης, Κληρονομικόν Δίκαιον (κατά τον Αστικόν Κώδικα), Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα, (1969).
- Παύλος Χ. Φίλιος, Κληρονομικό Δίκαιο, Τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Σάκκουλα, (2009).
- Νίκη Ψούνη, Κληρονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, (2004).
- Νίκη Ψούνη, Κληρονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, (2011).

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 243/1964, ΕΕΝ 1964/562, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 316/1971, ΝοΒ 1972/892.
- ΑΠ 1136/1981, ΕΕΝ 770/1982, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1761/1987, ΕλλΔνη 1988/1380, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1474/1990 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1790/1990 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1181/1991 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 723/1993, ΕλλΔνη 1995/100, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1281/1993, ΕλλΔνη 1995/124, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 432/1994, ΝοΒ 1995/392, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 783/2001 ΝοΒ 2002/50.
- ΑΠ 426/2002, ΕλλΔνη 2002/1668, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 493/2003, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 766/2003, ΕλλΔνη 184/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 766/2004, ΕλλΔνη 2005/492, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1796/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 865/2006, ΝοΒ 2006/1278, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 666/2008, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 1501/2011, ΝοΒ 685/2012, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 951/2013, ΝοΒ 2013/2132, 2507, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΑΠ 725/2014, ΝοΒ 2014/68, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΑθηνών 6204/1980, ΕΕΝ 1981/84, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΑθηνών 5204/1983 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΑθηνών 5363/1985, ΕΕΝ 1986/379 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΑθηνών 8752/1985, ΕλλΔνη 1986/326, ΤΝΠ Ισοκράτης.

- Εφαθηνών 6851/1990, ΕλλΔνη 1991/1647, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 6966/1990, ΕλλΔνη 1991/1648, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 3835/2003, ΕλλΔνη 2004/918, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 5320/2003, ΕλλΔνη 1089/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 6277/2003, ΕλλΔνη 2004/1090, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 0/2006, ΕλλΔνη 923/2007, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 6873/2007, ΝοΒ 2008/339, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Εφαθηνών 1596/2011, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΔωδεκανήσων 96/2004, Δωδεκανησιακή Νομολογία 2005/161, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΘεσσαλονίκης 2611/2009, Αρμ. 2000/501, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΛάρισας 381/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΛαρίσας 901/2005, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΛάρισας 867/2006, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΛαρίσας 204/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΛάρισας 73/2014, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΠατρών 917/1996, Αρμ. 1997/365, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΠατρών 968/2004, Αχαϊκή Νομολογία 2005/206 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΠατρών 508/2008, Αχαϊκή Νομολογία 221/2009, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕφΠατρών 803/2009, Αχαϊκή Νομολογία 2010/221, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΑθηνών 5239/1975, ΕΕΝ 1976/429 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΑθηνών 10338/1995 ΕλλΔνη, 1995/1634 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΘεσσαλονίκης 2522/2014, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΛάρισας 63/2002, ΝοΒ 287/2004, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΠειραιώς 3076/1998, Αρμ. 1999/375, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΡόδου 207/2002 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΠΠΡόδου 114/2009 ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΜΠΑθηνών 449/1995, Αρμ. 1995, ΤΝΠ Ισοκράτης.

- ΜΠρΘεσσαλονίκης 393/1989 ΤΝΠ πρβ. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, οπ.π., υποσημείωση 46/461.
- ΜΠΘεσσαλονίκης 18579/2007, Αρμ. 2008/1048, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- ΕιρΒόλου 556/1999, ΤΝΠ Ισοκράτης.
- Ειρ.Ελευσίνας 3/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης.